

**TC.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKT-YL-2014-0001**

**TÜRKİYE'DE DIŞA AÇIKLIĞIN MAKRO EKONOMİK
ETKİLERİ**

HAZIRLAYAN

Sami ÖZDİL

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Osman PEKER

AYDIN-2014

TC.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKT-YL-2014-0001

**TÜRKİYE'DE DIŞA AÇIKLIĞIN MAKRO EKONOMİK
ETKİLERİ**

HAZIRLAYAN

Sami ÖZDİL

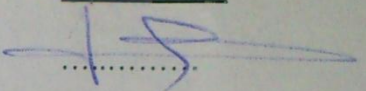
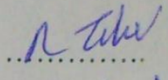
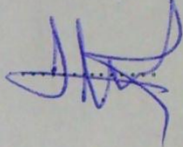
TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Osman PEKER

AYDIN-2014

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

İktisat anabilim dalı yüksek lisans programı öğrencisi **Sami ÖZDİL** tarafından hazırlanan “Türkiye’de Dışa Açıklığın Makroekonomik Etkileri” başlıklı tez 28.03.2014 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

<u>Ünvanı, Adı ve Soyadı</u>	<u>Kurumu</u>	<u>İmzası</u>
Doç. Dr. Osman PEKER (Tez Danışmanı)	Adnan Menderes Üniversitesi	
Doç. Dr. Recep TEKELİ	Adnan Menderes Üniversitesi	
Yrd. Doç. Dr. Halil UÇAL	Adnan Menderes Üniversitesi	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu yüksek lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..... sayılı kararıyla ..... tarihinde onaylanmıştır.

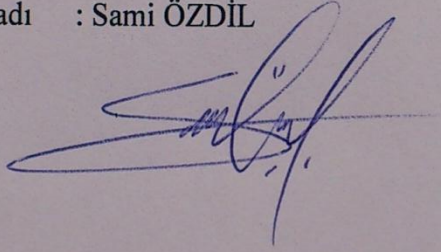
Enstitü Müdürü
Doç. Dr. F. Neval GENÇ

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

Adı Soyadı : Sami ÖZDİL

İmza

YAZAR ADI-SOYADI: Sami ÖZDİL

BAŞLIK: TÜRKİYE'DE DIŞA AÇIKLIĞIN MAKRO EKONOMİK ETKİLERİ

ÖZET

Literatürde dışa açıklığın makro ekonomik etkileri incelendiğinde, Türkiye'de dışa açıklık ile büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma olmasına rağmen dışa açıklık ile verimlilik, enflasyon, işsizlik, dış borç ve reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sayısı yeterli değildir. Bu çalışmada, dışa açıklığın, emek verimliliği, enflasyon ve işsizlik oranı üzerindeki etkileri eş-bütünleşme yöntemiyle incelenmiştir. Bu kapsamda, ilk olarak dışa açıklığın ele alınan tüm değişkenler ile ilişkisine teorik olarak yer verilmiş, daha sonra çalışmanın amacına uygun olarak dışa açıklığın emek verimliliğini artıracığı, enflasyon ve işsizlik oranını düşüreceği hipotezi ekonometrik olarak test edilmiştir.

Çalışma genel olarak üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın konusuna yönelik tanımlara ve kavramsal çerçeveye yer verilmiştir. İkinci bölümde ilk olarak kısaca dünya dış ticaretinin gelişimi, ikinci olarak ise Türkiye'de dışa açıklığın tarihsel gelişimi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise Türkiye'de dışa açıklığın, emek verimliliği, enflasyon ve işsizlik oranı üzerindeki etkisi ekonometrik olarak incelenmiş ve elde edilen bulgular teorik çerçeve kapsamında yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Dışa Açıklık, Emek Verimliliği, Enflasyon Oranı,*

İşsizlik Oranı, Eş-bütünleşme Yöntemi

NAME-SURNAME OF AUTHOR: Sami ÖZDİL

TITLE: MACRO ECONOMIC EFFECTS OF OPENNESS IN TURKEY

ABSTRACT

There are a lot of researches in Turkey that examines the relationship between openness and growth when inspected the literature about the macro economic effects of openness. On the other hand, the studies examining the relationship between openness and productivity, inflation, unemployment, foreign debt, real exchange rate are rarely encountered. The purpose of this study is to examine openness effects on labour productivity, inflation and unemployment rates. Firstly in this thesis; it has been theoretically given the relationship between openness and all the variables under consideration. Then for the purpose of this study, the hypothesis about that openness will increase labour productivity and will reduce inflation and unemployment rates was tested by Johansen co-integration method.

The thesis consists of three sections. In the first section, definitions for the subject of the thesis and conceptual framework are given. In the second section, firstly; development of world trade is given briefly, the historical development of openness in Turkey is given latter. In the third section, openness effects of labour productivity, inflation and unemployment rates are examined econometrically and findings are interpreted within the scope of theoretical framework.

Keywords: *Openness, Labour Productivity, Inflation Rate, Unemployment Rate, Co-integration Method.*

ÖNSÖZ

Türkiye ekonomisinde dışa açılma kavramı özellikle 1980 sonrasında önem kazanmıştır. Türkiye'de 1980 sonrasında dışa açıklığın önemli bir konu haline gelmesinin en temel nedeni 24 Ocak Kararları'dır. Türkiye ekonomisinde 24 Ocak 1980, yeni bir ekonomik modelin uygulanmaya çalışıldığı, bu doğrultuda ekonomide köklü değişimlerin yaşanmaya başladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. 24 Ocak Kararları ile dışa açılma sürecinin hızlandığı bu dönemde, ekonomide yaşanan değişimlerin birçok makro ekonomik değişkeni etkilediği görülmektedir. Bu durumdan hareketle, akademik öğrenimin ilk aşaması olan yüksek lisans sürecini tamamlamak üzere, tez konumda Türkiye'de dışa açıklığın makro ekonomik etkilerini teorik ve ekonometrik olarak incelemeye çalıştım. Yoğun emek ve çaba harcadığım bu tez çalışmamın literatüre katkıda bulunmasını temenni ederim.

Bu tezin oluşumu sırasında bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yüksek lisansa başladığım ilk günden itibaren yoğun bilimsel çalışmalarını arasında ihtiyacım olan her anda desteğini benden esirgemeyen, eleştirileri ile ufku açan, kendisinden her zaman çok şey öğrendiğim danışmanım ve değerli hocam Doç. Dr. Osman PEKER'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca tez yazım aşamasında yapıcı eleştiri ve katkılarından dolayı Arş. Gör. Mehmet BÖLÜKBAŞ'a, tezimin son şeklini verirken benimle çalışan, desteğini sürekli hissettiğim ablam Gökçe ÖZDİL'e ve bana huzurlu bir çalışma ortamı oluşturan, değerli anne ve babama çok teşekkür ederim.

Sami ÖZDİL

Aydın, Mart 2014

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ	vi
TABLolar LİSTESİ	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
DIŞA AÇIKLIK VE DIŞA AÇIKLIĞIN MAKRO EKONOMİK ETKİLERİ	3
1.1. DIŞA AÇIKLIĞIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	3
1.1.1. Ticari Serbestleşme ve Ticari Dışa Açıklık.....	3
1.1.2. Finansal Serbestleşme ve Finansal Açıklık.....	4
1.2. DIŞA AÇIKLIĞIN ÖLÇÜM METOTLARI.....	5
1.2.1. Dışa Açıklığın Çıktı Bazlı Ölçüm Metotları.....	5
1.2.2. Dışa Açıklığın Politika Bazlı Ölçüm Metotları.....	8
1.3. DERECESİNE GÖRE DIŞA AÇIKLIK TÜRLERİ.....	11
1.4. DIŞA AÇIKLIĞIN MAKRO EKONOMİK ETKİLERİ: TEORİK LİTERATÜR.....	18
1.4.1. Dışa Açıklığın Büyüme Üzerindeki Etkisi.....	18
1.4.2. Dışa Açıklığın Verimlilik Üzerindeki Etkisi.....	20
1.4.3. Dışa Açıklığın Enflasyon Üzerindeki Etkisi.....	22
1.4.4. Dışa Açıklığın İşsizlik Üzerindeki Etkisi.....	23
1.4.5. Dışa Açıklığın Dış Borç Üzerindeki Etkisi.....	25
1.4.6. Dışa Açıklığın Reel Döviz Kuru Üzerindeki Etkisi.....	27
İKİNCİ BÖLÜM	
DÜNYA TİCARETİNDE KÜRESEL EĞİLİMLER VE TÜRKİYE'DE DIŞA AÇILMANIN TARİHSEL GELİŞİMİ	31
2.1. DÜNYA DIŞ TİCARETİNDE KÜRESEL EĞİLİMLER.....	31
2.1.1. Dünya Mal ve Hizmet Ticaretindeki Gelişim.....	33

2.2.2. Dünya Sermaye Hareketliliğindeki Gelişim	37
2.2. TÜRKİYE’DE DIŞA AÇIKLIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ	40
2.2.1. Türkiye’de 1980 öncesi Dışa Açıklığın Tarihsel Gelişimi.....	41
2.2.2 Türkiye’de 1980 Sonrası Dışa Açıklığın Tarihsel Gelişimi.....	55
2.3. TÜRKİYE’NİN 1980 SONRASINDA DIŞ TİCARET HAREKETLERİNDEKİ GELİŞMELER	58
2.3.1 Türkiye’de 1980 sonrası Mal ve Hizmet Ticaretindeki Gelişim	59
2.3.2. Türkiye’ de 1980 sonrası Sermaye Hareketliliğindeki Gelişim	63
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TÜRKİYE’DE DIŞA AÇIKLIĞIN MAKRO EKONOMİK ETKİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ.....	67
3.1. DIŞA AÇIKLIĞIN MAKRO EKONOMİK ETKİLERİ: AMPİRİK LİTERATÜR.....	67
3.2. VERİ VE YÖNTEM TANIMLAMASI.....	81
3.3. UYGULAMA VE BULGULAR.....	82
3.2.1. Ön Testler ve Analiz (ADF Birim Kök Testi)	82
3.2.2. Eş-bütünleşme Sınaması (Uzun Dönem Analizi)	86
3.2.3. Hata Düzeltme Modeli (Kısa Dönem Analizi)	90
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	98
ÖZGEÇMİŞ.....	111

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1.:Dış Borç ile Toplam Ticaret Arasındaki İlişki	27
Şekil 1.2: Dışa Açıklık Derecesi ile Reel Döviz Kuru Oynaklığı Arasındaki İlişki	29
Şekil 2.1.:Dünya GSYİH'si ile Toplam Mal ve Hizmet İhracatı Arasındaki İlişki.....	33
Şekil 2.2.:Toplam İhracat Gelirinin Dünya GSYİH'sindeki Payı (%)	34
Şekil 2.3.:Toplam Doğrudan Yabancı Yatırımı Net Girişler (Trilyon Dolar)	38
Şekil 2.4.:Doğrudan Yabancı Yatırım Net Girişlerinin Dünya GSYİH'si İçerisindeki Payı.....	39
Şekil 2.5.:1923-1929 Döneminde Toplam İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	42
Şekil 2.6.:1930-1945 Döneminde Toplam İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	45
Şekil 2.7.:1946-1953 Döneminde Toplam İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	49
Şekil 2.8.:1954-1962 Döneminde Toplam İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	52
Şekil 2.9.:1963-1979 Döneminde Toplam İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	55
Şekil 2.10.:Türkiye'nin 1980-2012 Dönemi Ticari Dışa Açıklığı *	59
Şekil 2.11.:Türkiye'de 1980 Sonrasında Mal ve Hizmet İthalat ve İhracatının Değişimi (Cari Fiyatlarla Milyar \$).....	61
Şekil 2.12.:Türkiye'de 1980 Sonrasında Mal ve Hizmet İthalat ve İhracatının Yükselme Eğilimi.....	63
Şekil 2.13.:Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişleri (Net) (Milyar Dolar)	64
Şekil 2.14.:Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişlerinin	65
Şekil 3.1.:Model 1'deki Değişkenlerinin Düzey Değeri ve Birinci Farkı	83
Şekil 3.2.:Model 2'deki Değişkenlerinin Düzey Değeri ve Birinci Farkı	84
Şekil 3.3.:Model 3'deki Değişkenlerinin Düzey Değeri ve Birinci Farkı	85

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1.:Politika Bazlı Dışa Açıklık Ölçütleri.....	10
Tablo 1.2.:1965-1984 Dönemleri İtibariyle Ülkelerin Dışa Açıklık Dereceleri	13
Tablo 1.3.:1973-1996 Döneminde Değişkenler Bazında Ülkelerin Serbestleşme Düzeyi	14
Tablo 2.1.: Ülkelerin Ticari Dışa Açıklık Oranları (%).....	35
Tablo 2.2.:Ülkelerin Gelir Seviyeleri ile Ticari Dışa Açıklık Oranları Arasındaki İlişki (%).....	37
Tablo 2.3.:1923-1929 Dönemi Dış Ticaret Verileri.....	41
Tablo 2.4.:1930-1945 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	44
Tablo 2.5.:1946-1953 Dönemi Dış Ticaret Verileri.....	48
Tablo 2.6.:1954-1962 Dönemi Dış Ticaret Verileri.....	51
Tablo 2.7.:1963-1979 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	54
Tablo 2.8.:Türkiye'nin 1980 Sonrasında Mal ve Hizmet İthalat ve İhracatının değişimi ve Dış Ticaret Açığı * (Cari Fiyatlarla Milyar \$)	62
Tablo 3.1.:ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Model 1).....	83
Tablo 3.2.:ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Model 2).....	84
Tablo 3.3.:ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Model 3).....	85
Tablo 3.4.:Otokorelasyon testi (Model 1, Model 2 ve Model 3)	86
Tablo 3.5.:Model 1 için Eş-bütünleşme Sınaması (2000:Q2-2013:Q3)	87
Tablo 3.6.:Model 1 İçin Eş-bütünleşme Denklemi	87
Tablo 3.7.:Model 2 için Eş-bütünleşme Sınaması (2000:Q1-2013:Q3)	88
Tablo 3.8.:Model 2 İçin Eş-bütünleşme Denklemi	89
Tablo 3.9.:Model 3 için Eş-bütünleşme Sınaması (2000:Q1-2013:Q3)	89
Tablo 3.10.:Model 3 İçin Eş-bütünleşme Denklemi	90
Tablo 3.11.:Dışa Açıklık İle Emek Verimliliği Serisinin Kısa Dönem İlişkisi (Model 1).....	91
Tablo 3.12.:Dışa Açıklık İle Enflasyon Serisinin Kısa Dönem İlişkisi (Model 2)	91
Tablo 3.13.:Dışa Açıklık İle İşsizlik Serisinin Kısa Dönem İlişkisi (Model 3).....	92

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EKKY	: En Küçük Kareler Yöntemi
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
FGD	: Fiyatlar Genel Düzeyi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GMM	: Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
rGSYİH	: Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Konferansı
WB	: Dünya Bankası

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de dışa açıklığın makro ekonomik etkilerini araştırmaktır. Bu kapsamda, dışa açıklığın ekonomik büyüme, verimlilik, enflasyon, işsizlik, dış borç ve reel döviz kuru ile ilişkisine teorik olarak yer verilmiştir. Daha sonra dışa açıklığın, ekonomik büyümenin sağlanmasında etkin bir role sahip olan verimlilik ve önemli ekonomik sorunlardan sayılabilecek enflasyon ve işsizlik ile ilişkisinin yönü ve büyüklüğü eş-bütünleşme yöntemi ile test edilmeye çalışılmıştır.

Dışa açıklık en genel tanımıyla bir ekonominin uluslararası ekonomiler ile bütünleşme derecesini gösteren bir ölçüt olarak tanımlanmaktadır (Türker, 2006). Bir ülkenin dışa açılmasıyla; iş gücü ve teknoloji transferinin gerçekleşmesi ve uluslararası rekabet vasıtasıyla kaynakların daha etkin kullanılmasının teşvik edilmesiyle verimliliğin artması (Miller ve Uphadhyay, 2002; Kavoussi, 1984; Tyler, 1981), ülkelerin daha dikkatli para ve maliye politikaları uygulaması nedeniyle enflasyon oranının düşmesi (Terra, 1988; Romer, 1993), ihraç edilen mal ve hizmet üretiminin artmasıyla da işsizliğin azalması söz konusu olabilir (Kien ve Heo, 2009).

Bu çerçevede çalışmanın Türkiye ekonomisi için üç önemli sorusu mevcuttur. Birinci soru "dışa açıklığının artması ile birlikte, verimlilik de artmakta mıdır?", ikinci soru "dışa açıklığının artması ile birlikte, enflasyon oranı düşmekte midir?", üçüncü soru ise "dışa açıklığının artması ile birlikte, işsizlik oranı düşmekte midir?" şeklindedir.

Bu bağlamda dışa açıklığın makro ekonomik etkilerinin araştırılması ve bu üç soruya ait hipotezlerin test edilmesi için bu çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde ilk olarak dışa açıklığa ilişkin kavramsal çerçeveye ve bu konuyla ilgili tanımlara yer verilmiş, ikinci olarak ise dışa açıklığın ekonomik büyüme, verimlilik, enflasyon, işsizlik, dış borç ve reel döviz kuru üzerindeki etkileri teorik olarak anlatılmıştır. İkinci bölümde ilk olarak dünya dış ticaretindeki gelişime ve Türkiye'de dışa açıklığın tarihçesine yer verilmiştir. Türkiye'de dışa açılma konusunda milat olarak kabul edilebilecek ve önceki dönemlerden çok daha farklı serbestleşme politikalarının izlendiği, dışa açıklığın kararlılıkla uygulandığı hatta ihracata dayalı büyüme stratejisinin bir hükümet politikası haline getirildiği 24 Ocak 1980 Kararları'ndan

dolayı, bu bölümde Türkiye'nin dışa açıklığının gelişimi 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı kısımda ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise üç soruya ait hipotezler ekonometrik olarak test edilmiştir. Bu bölümde ilk olarak dışa açıklığın, teorik kısımda ele alınan tüm değişkenlerle ilişkine yönelik ampirik literatüre yer verilmiştir. İkinci olarak hipotezleri test etmede kullanılacak veriler ile yöntem tanımlaması yapılmıştır. Bu hipotezler için ise ithalat ve ihracat toplamının GSYİH'ye bölünmesiyle elde edilen dışa açıklık oranı, GSYİH'nin toplam işgücüne bölünmesiyle elde edilen emek verimliliği, enflasyon ve işsizlik oranı değişkenleri kullanılmıştır. Son olarak ekonometrik uygulamaya ve bu uygulamadan elde edilen bulgulara yer verilerek çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞA AÇIKLIK VE DIŞA AÇIKLIĞIN MAKRO EKONOMİK ETKİLERİ

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak ticari ve finansal dışa açıklık ile ilgili kavram ve tanımlara yer verilmiştir. İkinci olarak dışa açıklığın çıktı ve politika bazlı ölçüm metotlarına değinilmiş ve ülkeler dışa açıklık dereceleri bakımından sınıflandırılmıştır. Son olarak ise dışa açıklığın büyüme, verimlilik, enflasyon, işsizlik, dış borç ve reel döviz kuru üzerindeki etkileri teorik olarak anlatılmıştır.

1.1. DIŞA AÇIKLIĞIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Dışa açıklık literatürde genel olarak bir ülkenin uluslararası pazarlarla bütünleşmesini belirten fakat çok geniş kapsamlı olduğundan sınırları belirli olmayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Türker, 2006). Dışa açıklık, kendi içinde ticari serbestleşme sonucunda ülkeler arasında mal ve hizmet ticaretinin boyutunu gösteren ticari dışa açıklık ile finansal serbestleşme sonucunda ülkeler arasındaki sermaye hareketliliğinin düzeyini gösteren finansal dışa açıklık olarak iki kısma ayrılmaktadır.

1.1.1. Ticari Serbestleşme ve Ticari Dışa Açıklık

Ticari açıklık bir ülkenin ticari serbestleşme düzeyini ölçmek için kullanılan bir kavramdır (Özel, 2012:24). Ticari dışa açıklık oranı, ticari serbestleşme üzerinden hesaplanan bir ölçüt olduğu için, ticari serbestleşmenin anlaşılması ticari dışa açıklığın ne anlama geldiğini açıklayacaktır.

Li'e (2004; 560) göre ticari serbestleşme, hükümetlerin uluslararası ticareti engelleyici müdahalelere yönelik politikaların değiştirilmesi anlamına gelmektedir. Bu politika değişiklikleri iki kısımdan meydana gelmektedir. Birincisi fiyat müdahalesine yönelik politika değişiklikleri ikincisi ise tarife dışı engellere yönelik politika değişiklikleridir. Fiyat müdahaleleri; gümrük vergileri, tarifeler ve ek ücretler gibi konulardan oluşurken, tarife dışı engeller ise kotalar, yasaklar, ithalat teminatları ve lisans haklarından gibi konulardan oluşmaktadır. Rruka (2004:8), ticari serbestleşmeyi uluslararası ticaretin (mal ve hizmet ithalat ve ihracatının) önündeki korumacı engellerin

azaltılması olarak tanımlamaktadır. Yapraklı'ya (2007) göre ticari serbestleşme, mal ve hizmet ticareti üzerindeki devlet kontrollerinin kaldırılması ile uluslararası serbest ticaretin bir arada sağlanmasını hedefleyen yaklaşımı ifade etmektedir. Ecesoy'a (2009; 4) göre ise ülkeler arasında mal ve hizmet hareketleri önünde siyasi, hukuki ve ekonomik engellerin kaldırılarak ticaretin serbestleştirilmesi sürecidir.

1.1.2. Finansal Serbestleşme ve Finansal Açıklık

Finansal dışa açıklık bir ülkenin finansal serbestleşme düzeyini ölçen bir kavramdır (Özel, 2012:27). Finansal dışa açıklık oranı, finansal serbestleşme üzerinden hesaplanan bir oran olduğu için, finansal serbestleşmenin anlaşılması finansal dışa açıklığın ne anlama geldiğini açıklayacaktır.

Finansal serbestleşme sürecinin teorik temelleri Mc Kinnon ve Shaw'ın 1973 yılında iki ayrı çalışmada ele aldığı "finansal baskı kuramı" adı altında ortaya atılmıştır (Demirgüç-Kunt ve Detragiache, 1998; Ecesoy, 2009). Mc Kinnon ve Shaw finansal serbestleşmenin gerçekleşebilmesi için genel olarak ekonominin işleyişini engelleyen her türlü kısıt ve sınırlamanın kaldırılmasını ve finansal sektöre müdahalenin en aza indirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Ağır, 2010:1). MC Kinnon ve Shaw'ın çalışmalarından hareketle Williamson ve Mahar (1998), finansal serbestleşmeyi dar anlamıyla mevduat ve kredi faizleri üzerindeki engellerin ortadan kaldırılması ve kredilerin kime verileceği konusunda işleyişin piyasa mekanizmasına bırakılması olarak tanımlamaktadır. Geniş anlamda ise finansal serbestleşme, bir önceki tanıma ek olarak şartları yerine getiren tüm şirketlerin tarafsız bir şekilde belirlenmesi sonucunda bu şirketlerin sermaye piyasasına giriş izninin verilmesi, devletin finans kurumlarının mülkiyetini bırakması, bankalara işlerini özgürce yapabilme olanağının sağlanması ve uluslararası sermaye üzerindeki kontrollerin kaldırılmasını içermektedir. Le (2000:4) pratikte finansal serbestleşmeyi, ulusal ekonomilerde yerli ve yabancı sermaye arasındaki ayrımı ortadan kaldırmak ve yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için sermaye hareketlerinin ülkeler arasında serbestçe dolaşımını engelleyen etkenlerin ortadan kaldırılması olarak tanımlamaktadır. Galindo vd.'ye (2002:2) göre finansal serbestleşme, sermaye hesabının serbestleştirilmesi, finansal baskı politikalarının en aza indirilmesi ve yabancı yatırımlara yönelik engellerin ortadan kaldırılması olarak ifade edilmektedir.

Yukarıda verilen tanımlar ışığında genel olarak bir iktisat politikası olan finansal serbestleşme; ekonomideki mevcut kontrollerin döviz piyasaları, finansal piyasalar, işgücü piyasaları, tarımsal ürün piyasaları gibi çeşitli piyasalar üzerinde kısmen ya da tamamen kaldırılması veya azaltılması anlamına gelmektedir. Bu anlamda finansal serbestleşme finansal piyasalardaki kontrollerin kaldırılması (iç finansal serbestleşme) ve ekonominin uluslararası sermaye akımlarına açılması (dış finansal serbestleşme) sürecini kapsamaktadır (Ağır, 2010:16).

1.2. DIŞA AÇIKLIĞIN ÖLÇÜM METOTLARI

Ulusal ekonominin ticari ve finansal anlamda diğer pazarlarla bütünleşme derecesini gösteren dışa açıklığın ölçülmesine gelindiğinde ise gerek uluslararası ekonomik kuruluşlar gerekse bazı araştırmacılar tarafından ortaya konulan çalışmalarda kesin bir tanım üzerinde anlaşılammakta ve dışa açıklığın birbirinden farklı ölçüm metotlarının olduğu göze çarpmaktadır.

Ticari açıklığın ölçüm metotları; çıktı bazlı ölçüm metodu, politika göstergeleri üzerinden hesaplanan ölçüm metodu ve de sapma ölçütleri olarak üç kategoriye ayrılmaktadır. Çıktı bazlı ölçüm metodu, yapılan ticaretin düzeyini veya birleşenlerini gösterir. Politika göstergeleri üzerinden hesaplanan ölçüm metodunda ise tarife oranları, tarife dışı engeller ve gümrük tarifesi gelirleri; bir ülkeye ait kurumlarının ticaret ve faktör hareketliliği bakımından diğer ülkelere karşı olan tutumunu gösterir. Sapma ölçütleri üzerinden hesaplanan metot ise fiili ticaret miktarı ile tahmin edilen ticaret miktarı arasındaki farkı gösterir. Bu ölçüm metodu aynı zamanda kısıtlayıcı ticaret rejiminin, nasıl bir etki yarattığının ölçülmesine de imkan sağlar (Wacziarg, 2001:401-403; Paul ve Marks, 2009:110).

1.2.1. Dışa Açıklığın Çıktı Bazlı Ölçüm Metotları

Dışa açıklık ölçütü hakkında literatürde birçok çıktı bazlı ölçüm metodu göze çarpmaktadır. Ele alınan bu çeşitli ölçüm metotlarının her biri bir ekonominin ne kadar dışa açık olduğunu gösterir. Dışa açıklık endeksi çok çeşitli biçimlerde ölçülmesine rağmen, kullanılan en yaygın ölçüm metodunun ortak bir özelliği vardır. Bu özellik ele alınan ülkenin gayri safi yurtiçi hasılası (GSYİH) bakımından dış ticaretinin

açıklanmasını ele almaktadır. Dışa açıklık endeksinin bu en popüler ve geleneksel ölçüm yöntemi üç aşamada ele alınmaktadır (Aizenman, 2003; Squalli ve Wilson, 2011; Frankel ve Romer, 1996; Ferrieri, 2006; Anderson, 2001; Dar ve Amirhalkhali, 2003; Baunsgaard ve Keen, 2005; Kotherlakota ve Sack-Rittenhouse, 2000; Wacziarg, 2001; Bandinger ve Breuss, 2008; Basu ve Bhattacharai, 2012).

İlk olarak ithalatın milli gelir içindeki payını gösteren gösterge, toplam ithalatın (M), GSYİH'ye bölünmesiyle elde edilmektedir:

$$M_i / \text{GSYİH}_i$$

İkinci olarak ihracatın milli gelir içindeki payını gösteren gösterge, toplam ihracatın (X), GSYİH'ye bölünmesiyle elde edilmektedir:

$$X_i / \text{GSYİH}_i$$

Son olarak genellikle çalışmalarda ticari açıklık olarak adlandırılan dışa açıklık endeksi (TDA) bu iki göstergenin toplanmasıyla yani ihracat ile ithalatın toplamının GSYİH'ye bölünmesiyle elde edilmektedir;

$$\text{TDA}_i = (X_i + M_i) / \text{GSYİH}_i$$

Alaca ve Ciccone (2002), dışa açıklığı, geleneksel ölçüm metodundan biraz farklı olarak reel ticaret yoğunluğu üzerinden hesaplamıştır. Araştırmacılar bu yöntemde ithalat ve ihracat toplamını, geleneksel yöntemdeki gibi nominal GSYİH'ya değil de reel GSYİH'ya (rGSYİH) oranlanmıştır.

$$\text{Reel Dışa Açıklık} = (X+M) / r\text{GSYİH}$$

Frankel (2000) ise dışa açıklığı, geleneksel dışa açıklık ölçüm metodundan daha farklı bir ölçüm metodu kullanarak hesaplamıştır. Araştırmacı, Geleneksel dışa açıklık ölçüsü olan ithalat ve ihracatın toplamının GSYİH'ye bölünmesiyle bulunan dışa açıklık düzeyinin, küçük ekonomiler için daha büyük olma eğiliminde olduğunu belirtmiş ve bu

nedenden dolayı geleneksel dışa açıklık ölçüm metodunun yerine bu açıklık ölçüsünün kullanılmasının dışa açıklığı hesaplamada daha doğru sonuçlar vereceğini belirtmiştir. Frankel bu ölçüm metodunu kullanırken dışa açıklık ölçüsüne zıt yönden yaklaşmış ve ölçütünü dışa kapalılık oranı olarak adlandırmıştır.

$$\text{Dışa Kapalılık} = \{1 - [(X+M)/(GDP*2)]\} * 100$$

Sonuç olarak bu oran arttıkça ülkenin dışa kapalılığı artmakta, azaldıkça da dışa açıklığı artmaktadır.

Li vd.'nin (2003), Frankel'in (2000) dışa açıklık ölçümünden hareketle birkaç değişiklik yaparak geliştirdikleri dışa açıklık ölçütü ise;

$$DİŞA AÇIKLIK_{nT} = \frac{M_{nT}}{GSYİH_{nT}} - \left(1 - \frac{GSYİH_{nT}}{\sum_n GSYİH_{nT}}\right)$$

eğer ulusal sınırlar satın alma biçimlerini etkilemiyorsa, ithalatın GYSİH'ye bölümü sıfırdır, bu durumda ise dışa açıklık bir ülkenin yurtiçi GSYİH'nin dünya GSYİH'sine bölümüne eşittir. Tamamen kapalı bir ekonomide değişkenin değeri -1 ile o ülkenin GSYİH'nin dünya GSYİH oranının toplamına eşittir. Bir ülkenin dışa açıklığı artması durumunda ise, bu dışa açıklık değeri sıfıra doğru yaklaşır.

Dollar (1992) ise ticari dışa açıklığı fiyat bozulma endeksinin hata teriminden hareketle hesaplamıştır. Dollar'ın fiyat bozulma endeksi, satın alma gücü paritesine göre ayarlanmış döviz kuru ile yine aynı pariteye göre ayarlanmış gayri safi yurt içi hasıla arasındaki bir regresyona dayandırılmaktadır. Bu regresyondaki hata terimi ticari dışa açıklığı ifade etmektedir.

Finansal dışa açıklığın çıktı bazında ölçüm metotları incelendiğinde, finansal dışa açıklığın hesaplanmasına ilişkin literatür oldukça geniştir. En genel yöntemiyle finansal açıklık;

$$\frac{\text{Gayri Safi Özel Sermaye Girişi} + \text{Gayri Safi Özel Sermaye Çıkışı}}{GSYİH} \times 100$$

şeklinde gösterilmektedir (Aizenman, 2003; Bunch vd., 2002, Utkulu ve Kahyaoğlu, 2005; Günsoy, 2006).

Literatürde kullanılan bu geleneksel finansal dışa açıklık ölçüm metodundan başka diğer ölçüm metotları da göze çarpmaktadır. Finansal dışa açıklığı ölçen bu metotlar, finansal varlıkların toplam değerinin GSYİH'ye oranı; cari işlemler dengesinin GSYİH'ye oranı; faiz oranlarında yakınlaşma; doğrudan yabancı yatırım stokunun GSYİH'ye oranı olarak karşımıza çıkmaktadır (Günsoy,2006:12). Ayrıca Bunch vd. (2002:29) ise finansal açıklığın ölçümü için alternatif yöntem olarak bankaların toplam yükümlüğündeki net yabancı yükümlülüklerin payını da kullanmaktadır.

1.2.2. Dışa Açıklığın Politika Bazlı Ölçüm Metodları

Greenaway ve Nam'ın (1988) 1963-1985 yılları arasında ticaret politikası bazında 41 ülkenin dışa açıklığını ölçtüğü çalışmasında, bir ülkenin dışa açıklığı veya diğer bir adla serbestleşme düzeyi dört gösterge üzerinden hesaplanmaya çalışılmıştır. Araştırmacıların çalışmasında kullandığı göstergeler ve bu göstergelerin ne anlama geldiği şu şekilde açıklanmaktadır.

•**Etkin Koruma Oranı:** Yüksek koruma oranına sahip ülkelerin dışa açık ticaret politikasına sahip olmadığını göstermektedir.

•**Doğrudan Kontroller:** Ticaret önündeki en önemli engeller kotalar ve ithalat lisanslarıdır. Yüksek kotalara ve ithalat lisanslarına sahip bu tip ülkelerde ithal ikameci politikalar uygulanmaktadır.

•**İhracat Teşvikleri:** Bir ülkede yüksek ihracat teşvikleri uygulanması, diğer ülkelerin de bu duruma karşılık olarak ani bir şekilde kendi ihracat sektörlerine teşvik uygulamasıyla sonuçlanır. Bu durum ise ele alınan ülkeye yönelik ithalat kısıtlamalarına neden olur.

•**Döviz Kuru Düzenlemeleri:** Bir ekonomide döviz kuru düzenlemeleri ile kurun aşırı değerli hale getirilmesi, o ülkenin ticaret politikası olarak ithal ikameci politikalar izlediğini gösterir.

Sachs ve Warner (1995:22) ise geliştirdikleri endeks üzerinden bir ülkenin ticari serbestleşme düzeyini aşağıdaki beş durum üzerinden değerlendirmiştir.

1. Tarife dışı engeller ortalama olarak dış ticaretin %40'ından yüksekse,
2. Ortalama tarife oranı %40 ve %40'ın üzerindeyse,
3. Karaborsa döviz kuru oranı, reel döviz kuruna kıyasla, ortalama olarak, 1970'li veya 1980'li yıllar arasındaki zaman dilimi boyunca % 20'den fazla değer kaybetmişse,
4. Sosyalist ekonomik sistem uygulanması,
5. İhracatın büyük bir kısmının devlet tekelinde olması,

gibi durumlarından herhangi birinin geçerli olduğu durumlarda endeks 0 değerini almaktadır. Bu değer o ülkenin dışa kapalı olduğunu göstermektedir. Tam tersi durumda yukarıda verilen bu durumlardan hiçbiri geçerli değilse o zaman da endeks 1 değerini almaktadır. Bu göstergeler üzerinden hesaplanan değer ülke ekonomisinin ne kadar dışa açık olduğunu göstermektedir.

Edwards'ın (1998) dışa açıklığın büyüme ve verimlilik üzerindeki etkisini ölçtüğü çalışmasında dışa açıklık, politika bazında dokuz ölçüme dayandırılmaktadır. Bu ölçüm metodları; Sachs ve Warner Açıklık endeksi (SW endeksi), World Development Report Dışa Dönüklük endeksi (WDR), Leamer açıklık endeksi, Kara borsa döviz kuru, ortalama tarife dışı engellerin kapsamı, uluslararası ticaretteki bozulmalar endeksi, toplanmış dış ticaret vergileri oranı ve ithalattaki bozulma endeksinden (Wolf endeksi) meydana gelmektedir. Araştırmacının çalışmasında belirttiği politika bazlı dışa açıklık ölçüm metotları ve bu metotların hesaplanma yöntemi Tablo 1.1.'de gösterilmiştir.

Tablo 1.1.:Politika Bazlı Dışa Açıklık Ölçütleri

Endeks		Yazar
World Development Report Dışa Dönüklük Endeksi (WDR)	1987 yılında Dünya Bankası tarafından World Development Report'da geliştirilen bu endeks; etkin koruma oranları, doğrudan kontrollerin kullanımı, ihracat teşviklerinin kullanımı ve döviz kurunun değerlendirilme derecesi üzerinden ülkelerin dışa açıklık düzeyleri göstermektedir. Bu endeks doğrultusunda ülkeler dışa açıklık seviyesine göre; içe dönük, orta düzeyde içe dönük, orta düzeyde dışa dönük ve dışa dönük olarak dört kategoriye ayrılmaktadır.	(World Development Report, 1987:82)
Leamer Açıklık Endeksi	Ticaret akımları ile ilgili regresyon yardımıyla elde edilen endekstir.	Leamer (1988)
Kara Borsa Döviz Kuru	Bozulan ticaret rejiminin döviz kurunda bir bozulmaya neden olacağını varsayarak dış ticaretteki bozulmaları dolaylı yünden ölçen endekstir.	Barro ve Lee (1994)
Üretimde Ortalama İthalat Tarifelerini Ölçen Endeks	Üretimde ortalama ithalat tarifelerini ölçen bu endeks UNCDAT tarafından 1982 yılında ortaya atılmış, Barro ve Lee tarafından geliştirilmiştir.	Barro ve Lee (1994)
Tarife Dışı Engellerin Boyutunu Gösteren Endeks	UNCDAT tarafından ortaya atılan Barro ve Lee tarafından kullanılan bu endeks tarife dışı engellerin dış ticaret üzerindeki etkilerini göstermektedir.	Barro ve Lee (1994)
Uluslararası Ticaretteki Bozulmalar Endeksi	Bu Endeks, 1'den 5'e kadar değerler alır ve hangi hükümet politikasının ne derecede dış ticareti bozduğunu ölçer.	(Edwards, 1998)
Toplanmış Dış Ticaret Vergileri Oranı	İhracat ve ithalattan alınan vergi gelirlerinin toplam ticarete oranı şeklinde hesaplanan endekstir.	(Edwards, 1998)
İthalattaki Bozulma Endeksi (Wolf Endeksi)	İthalattaki bozulmaları regresyona dayalı olarak hesaplanan endekstir.	Wolf (1993)

Kaynak: Edwards, S. (1998) "Openness, Productivity And Growth: What Do We Really Know?" adlı makaleden tablo haline getirilmiştir.

Rose (2002), çalışmasında ticari dışa açıklığı ölçmeye yönelik yedi yöntem üzerinde durmuştur. Araştırmacı, bu yöntemlerden ithalat ve ihracatın GSYİH içerisindeki payını gösteren geleneksel ticari açıklık ölçüm metodu ile gerçekleşen ticari akımlarının tahmin edilen ticaret akımlardan sapmalarını gösteren ülkelerin özelliklerine göre ayarlanmış ticari akımlar metodu dışında kalan metotları politika bazlı ölçüm metodu olarak değerlendirmiştir. Geri kalan beş politika bazlı ölçüm metodu ise tarifeler, tarife dışı engeller, nitel ölçütler, birleşik endeksler ve fiyata dayanan ölçütler üzerinden hesaplanmıştır.

Williamson ve Mahar (1998) ise finansal dışa açıklığı; ülkenin kredi kontrollerinin kaldırılması, faiz oranlarının deregülasyonu, bankacılık sektörüne veya daha geniş olarak hizmetler endüstrisine giriş serbestliği, banka otonomisi, bankalar için özel mülkiyet ve uluslararası sermaye akımlarının serbestleştirilmesi açısından politika bazlı incelemiştir.

1.3. DERECESİNE GÖRE DIŞA AÇIKLIK TÜRLERİ

Ampirik ve teorik çalışmalar neticesinde ulaşılan sonuçların ve bu sonuçlar dahilindeki değerlendirmelerin, dışa açık ve dışa kapalı ülkelerde birbirinden farklılık gösterdiği görülmektedir. Elde edilen bu sonuçlar, ülkelerin dışa açıklık seviyesinin belirli sınıflar dahilinde ayırma tabi tutulduktan sonra değerlendirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Dışa açıklığın bu sınıflandırılma ihtiyacı ise bir kısım araştırmacılar tarafından belirli kısıtlar dahilinde giderilmiştir.

Greenaway ve Nam'ın (1988) 1963-1985 yılları arasında ticaret politikası bazında 41 ülkenin 4 politika üzerinden ticari açıklığını ölçtükleri çalışmasında, ülkelerin sanayileşme performansları göreceli olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yapılırken imalat sanayi katma değerindeki artış yani bir ekonomide faaliyet gösteren tüm firmaların katma değerler toplamını olarak ifade edilen üretim yöntemiyle hesaplanan GSYİH'deki artış, imalat sanayinin istihdam payındaki artış ve imalat sanayindeki ihracat artışı baz alınmıştır. Bu politikalar ve ele alınan değişkenler çerçevesinde ülkelerin dışa açıklık seviyeleri;

- İleri Derecede Dışa Açık Ülkeler
- İlimli Dışa Açık Ülkeler
- İlimli Dışa Kapalı Ülkeler
- İleri Derecede Dışa Kapalı Ülkeler

olmak üzere dört grupta toplanmıştır.

- **İleri Derecede Dışa Açık Ülkeler:** Ticaret kontrollerinin hiç olmadığı ya da çok az olduğu ülkelerdir. Bu sınıflandırmadaki ülkelerde, ihracat teşviklerinin, doğrudan kontrollerin, ithalat kısıtlamalarının ve ihracata dönük engelleyici faktörlerin az olduğu görülmektedir. Ayrıca bu tip ülkelerde, ithal mallar ve ihraç malları için döviz kuru neredeyse birbirine eşittir.
- **İlimli Dışa Açık Ülkeler:** İç piyasa için düşük bir etkin koruma oranının olduğu ve ihracatın yapıldığı sektörlerle yönelik teşvikler vasıtasıyla iç piyasadan dış piyasaya doğru yönlendirmelerin yapıldığı ülkelerdir. Ayrıca bu tip ülkelerde ihracat teşvikleri ve doğrudan kontroller gibi kısıtlamalar ithalatı engellemeyecek düzeydedir. Buna ek olarak bu ülkelerde, döviz kuru ithal malları için daha yüksek olmaktadır.
- **İlimli Dışa Kapalı Ülkeler:** İç piyasanın teşvik mekanizması ile korunduğu ve etkin koruma oranlarının, doğrudan kontrollerin ve ithalat lisansların yüksek oranlarda uygulandığı ülkelerdir. Ayrıca bu tip ülkelerde döviz kuru aşırı değerlendirilmiştir.
- **İleri Derecede İç Dönüklük:** İç piyasa tamamen koruma altında ve etkin koruma oranının bir hayli yüksek olduğu ülkelerdir. Ayrıca doğrudan kontroller ve ithalat lisansları yaygın bir biçimde görülmektedir. Döviz kurundaki değerlendirme de aşırı fazladır.

Tablo 1.2.'de yukarıda yapılan açıklamalar dahilinde 1965-1973 ve 1974-1984 dönemlerinde ülkelerin dışa açıklık sınıflandırılması gösterilmektedir. Tablo 1.2. incelendiğinde; Türkiye'nin 1965-1973 döneminde iç piyasanın tamamen koruma altında olduğu ve etkin koruma oranlarının bir hayli yüksek olduğu ülke konumundan, 1974-1984 döneminde iç piyasa için düşük etkin koruma oranının olduğu ve ihracatın yapıldığı sektörlerle yönelik teşvikler vasıtasıyla iç piyasadan dış piyasaya doğru yönlendirmenin yapıldığı bir ülke konumuna geldiği görülmektedir.

Tablo 1.2.:1965-1984 Dönemleri İtibariyle Ülkelerin Dışa Açıklık Dereceleri

1965-1973 Dönemi	1974-1984 Dönemi
<p>İleri Derecede Dışa Açıklık (<i>Strongly outward-oriented</i>)</p> <p>Kore, Singapur, Hong-Kong</p>	<p>İleri Derecede Dışa Açıklık (<i>Strongly outward-oriented</i>)</p> <p>Kore, Singapur, Hong Kong.</p>
<p>İlmli Dışa Açıklık (<i>Moderately outward-oriented</i>)</p> <p>Tayland, Kolombiya, Malezya, Kamerun, Brezilya, KostaRika, Guatemala, İsrail, Endonezya, Fil Dişi Sahilleri</p>	<p>İlmli Dışa Açıklık (<i>Moderately outward-oriented</i>)</p> <p>Malezya, Brezilya, Şile, İsrail, Tayland, Tunus, Türkiye, Uruguay</p>
<p>İlmli Dışa Kapalılık (<i>Moderately inward-oriented</i>)</p> <p>Meksika, Filipinler, Bolivya, Yugoslavya, Senegal, ElSalvador, Honduras, Madagaskar, Nikaragua, Nijerya, Tunus, Kenya.</p>	<p>İlmli Dışa Kapalılık (<i>Moderately inward-oriented</i>)</p> <p>Filipinler, Endonezya, Fil Dişi Sahilleri, Kolombiya, Nikaragua, Honduras, Pakistan, Yugoslavya, Sri Lanka, Meksika, Senegal, Kenya, Kamerun, Kosta Rika, El Salvador, Guatemala.</p>
<p>İleri Derecede Dışa Kapalılık (<i>Strongly inward-oriented</i>)</p> <p>Dominik Cumhuriyeti, Gana, Hindistan, SriLanka, Pakistan, Sudan, Tanzanya, Pakistan, Sudan, Uruguay, Etiyopya, Peru, Türkiye, Bangladeş, Burundi, Zambiya, Arjantin.</p>	<p>İleri Derecede Dışa Kapalılık (<i>Strongly inward-oriented</i>)</p> <p>Nijerya, Gana, Madagaskar, Bangladeş, Burundi, Zambiya, Bolivya, Peru, Arjantin, Hindistan, Tanzanya, Sudan, Etiyopya, Dominik Cumhuriyeti</p>

Kaynak: Greenaway ve Nam (1988), "Industrialisation and Macroeconomic Performance in Developing Countries under Alternative Trade Strategies", adlı makalesinden düzenlenmiştir.

Williamson ve Mahar (1998), 34 ülkenin, kredi kontrollerinin kaldırılması, faiz oranlarının deregülasyonu, bankacılık sektörüne veya daha geniş anlamda hizmetler endüstrisine giriş serbestliği, banka otonomisi¹, bankalar için özel mülkiyet ve

¹ Banka anotomisi kavramı, bankanın yöneticilerini ve çalışanlarını nasıl alacakları, çalışanlarının maaşları, bankanın hangi tür işlere yoğunlaşacağı gibi kararların bankaca belirlenmesi, bankaların kendi işleyişine karışılmaması anlamında kullanılmaktadır.

uluslararası sermaye akımlarının serbestleştirilmesi açısından finansal serbestleşme düzeyini 1973-1996 dönemlerini baz alarak analiz etmiş ve bu ülkelerin bu değişkenlere yönelik serbestleşme düzeylerini karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Bu sınıflandırma genel olarak; baskı altına alınmış sistem (R), kısmen baskıcı sistem (PR), liberal sistem (L) ve aşırı liberal sistem (LL) şeklinde dört gruba ayrılmıştır. Baskı altına alınmış sistemde (R), finansal kararların hepsi hükümetler tarafından belirlenmektedir. Liberal sistemde (L), hükümetlerin bazı finansal kararlara yönelik müdahaleleri işlevini kaybetmiştir. Kısmen baskıcı sistem (PR), tam anlamıyla baskıcı bir sistem olmamasına rağmen, baskıcı sisteme yakın bir sistemdir. Aşırı liberal sistem (LL) ise temelde uluslararası pazara yönelik bir sistem olmasına rağmen, bazı alanlarda hâla hükümetlerin önemli bir rolünün olduğu görülmektedir. Araştırmacıların 1973-1966 yıllarında altı değişken bazında ülkelerin serbestlik düzeyleri yukarıda verilen sınıflamalar dahilinde Tablo 1.3.'te gösterilmiştir.

Tablo 1.3.:1973-1996 Döneminde Değişkenler Bazında Ülkelerin Serbestleşme Düzeyi

Ülkeler	YIL	Kredi Kontrol-leri	Faiz Oranlarının Dereğulas-yonu	Giriş Engeleri	Hükümet-lerin regülasyon-ları	Özel-leştirme	Ulusalar arası Sermaye Akışları
Amerika	1973	B:L; S&L:R	LL	PR	L	L	LL
	1996	L	L	LL	L	L	L
Kanada	1973	L	L	PR	L	L	L
	1996	L	L	LL	L	L	L
Japonya	1973	R	PR	R	R	LL	R
	1996	LL	L	D:LL; FB:PR	LL	LL	L
Britanya	1973	LL	B:LL	B:LL	L	L	PR
	1996	L	L	L	L	L	L
Fransa	1973	PR	R	D:PR	----	PR	R
	1996	LL	LL	D:LL	----	LL	L
Almanya	1973	LL	L	L	----	LL	L
	1996	L	L	L	----	LL	L
İtalya	1973	R	LL	PR	----	R	R
	1996	L	L	L	----	PR	L

Tablo 1.4.:1973-1996 Döneminde Değişkenler Bazında Ülkelerin Serbestleşme Düzeyi (Devamı)

Ülkeler	YIL	Kredi Kontrol-leri	Faiz Oranlarının Dereğulas-yonu	Giriş Engeleri	Hükümet-lerin regülas-yon-ları	Özel-leş-tirme	Ulusalar arası Sermaye Akışları
Avustralya	1973	B:R	B:R	R	----	R	R
	1996	L	L	L	----	LL	L
Yeni Zelanda	1973	R	R	R	----	PR	R
	1996	L	L	L	----	L	L
Hong Kong	1973	L	LL	B:R; NBFI:LL	L	L	L
	1996	L	L	L	L	L	L
Endonezya	1973	B:R	B:R ^b	R	R	R	LL
	1996	LL	L	LL	R	R	LL
Kore	1973	R	R	R	R	R	R
	1996	L	L	B:PR; NBFI:LL	PR	LL	PR
Malezya	1973	R	R	R	LL	LL	LL
	1996	L	L	B:PR; NBFI:LL	LL	LL	LL
Filipinler	1973	R	R	R	PR	PR	PR
	1996	PR	LL	LL	PR	LL	LL
Singapur	1973	L	L	B:R; NBFI:LL	L	L	LL
	1996	L	L	B:R; NBFI:LL	L	L	L
Tayvan	1973	R	R	R	R	R	R
	1996	PR	LL	B:PR; NBFI:LL	PR	R	PR
Tayland	1973	R	R	R	----	PR	R
	1996	LL	L	LL	----	L	L
Arjantin	1973	R	R	R	----	R	R
	1996	LL	LL	L	----	PR	L
Brezilya	1973	R	R	R	----	PR	R
	1996	PR	LL	PR	----	PR	R
Şili	1973	R	R	R	R	R	R
	1996	LL	LL	L	L	L	LL

Tablo 1.5.:1973-1996 Döneminde Değişkenler Bazında Ülkelerin Serbestleşme Düzeyi (Devamı)

Ülkeler	YIL	Kredi Kontrol-leri	Faiz Oranlarının Dereğulas-yonu	Giriş Engeleri	Hükümet-lerin regülasyon-ları	Özel-leşirme	Ulusalar arası Sermaye Akışları
Kolombiya	1973	R	R	R	----	LL	R
	1996	LL	LL	PR	----	LL	PR
Meksika	1973	R	R	R	----	LL	LL
	1996	LL	L	LL	----	LL	LL
Peru	1973	R	R	R	----	R	R
	1996	LL	L	----	----	LL	L
Venezüella	1973	R	R	R	----	PR	PR(1975)
	1996	PR	L	D:LL	----	PR	LL
Mısır	1973	R	R	FB:PR	R	R	R
	1996	LL	L	FB:LL	R	PR	LL
İsrail	1973	R	PR	R	LL	LL	R
	1996	L	L	PR	L	PR	LL
Fas	1973	R	R	R	----	PR	R
	1996	LL	LL	LL	----	PR	LL
Güney Afrika	1973	R(1972)	R	R	----	L	LL
	1996	L	L	L	----	L	LL
Türkiye	1973	R	R	R	----	PR	R
	1996	LL	L	L	----	PR	LL
Bangladeş	1973	R	R	R	R	R	R
	1996	PR	LL	PR	PR	PR	PR
Hindistan	1973	R	R	R	R	R	R
	1996	PR	PR	PR	PR	PR	PR
Nepal	1973	R	R	R	R	R	R
	1996	PR	LL	PR	B:R ^b	R	LL
Pakistan	1973	R	R	R	R	R	R
	1996	LL	LL	LL	PR	PR	LL
Sri Lanka	1973	R	R	R	R	R	R
	1996	PR	LL	LL	PR	PR	LL

Kaynak: Williamson, J. ve Mahar, M. (1998), "A Survey of Financial Liberalization, International Finance Section," adlı makaleden düzenlenmiştir. B= Bankalar, NBFİ= Banka Dışı Finansal Kurumlar, D= Ülke İçindeki, F= Ülke Dışındaki, ^b Devlete Ait Mal

Tablo 1.3.'ten de açıkça görüldüğü üzere 1973'te sanayileşmiş ülkelerin (tablo 1.3.'ün ilk 9 ülkesinin) gelişmekte olan ülkelere nazaran daha liberal bir finansal sisteme sahip oldukları görülmektedir. Bununla birlikte yine 1973 yılında Avustralya, Fransa, İtalya, Japonya ve Yeni Zelanda çoğu değişkende genel olarak baskıcı bir sisteme sahipken, sadece Almanya'nın bütün değişkenlerde liberal (L) ya da aşırı liberal (LL) bir sisteme sahip olduğu görülmektedir. Sanayileşmiş ülkelerin dördünde ticari bankaların bir kısmının devletleştirildiği, altısında ise sermaye hareketliliğinde kambiyo kontrollerinin olduğu görülmektedir. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nin mevduat faiz oranlarında uyguladığı yüksek faiz oranlarından, uluslararası bankacılık sistemine yönelik yasaklarından ve ayrıca tasarruf ve kredi kurumlarına (S&Ls) sahip olmasından dolayı tam anlamıyla serbest bir sistemden uzak olduğu görülmektedir.

1973'te gelişmekte olan ülkelerde finansal baskı neredeyse genel bir durum olarak göze çarpmaktadır. Hong Kong ve Singapur hariç gelişmekte olan ülkelerin hepsinde (iki Asya Kaplanı Kore ve Tayvan dahil olmak üzere) hükümetlerin doğrudan krediler ve faiz oranları üzerinde doğrudan kontrollerinin olduğu görülmektedir. Bankacılık sistemine giriş sıkı bir şekilde kontrol altındadır. Ayrıca hükümete ait ticari bankaların çoğunda düşük bir banka ekonomisi mevcuttur. Hong Kong ve Singapur hariç ülkelerin hepsinde sermaye kısıtlamaları (kontrolleri) uygulanmaktadır. Bu şekilde gelişmekte olan ülkelerin çoğunda finansal baskı görülmesine rağmen, bazı ülkelerin finans sektörüne yönelik baskısında diğerlerine nazaran farklılıklar mevcuttur. Örneğin finansal serbestleşmenin boyutunu gösteren altı değişken üzerinden yola çıkıldığında Doğu Asya Ülkeleri'nin finansal baskı sisteminin diğer gelişmekte olan ülkelerin finansal baskı sisteminden farklı olduğu görülmektedir. Bu farklılık Doğu Asya Ülkeleri'nin herhangi bir başarısızlık durumunda kredi politikalarını hızlı bir şekilde değiştirme istekliliğinden kaynaklanmaktadır.

1973 ile 1996 yılı ülkelerin serbestleşme düzeyi açısından karşılaştırıldığında gelişmiş ve gelişmekte olan ülke gruplarının her ikisinde de durum tamamıyla değişmiştir. Kısıtlamalar gelişmiş ülkelerde tamamen işlevini yitirmiştir. Gelişmekte olan ülkeler ise finansal anlamda 1973 yılına göre 1996 yılında daha serbest hale gelmiştir.

1.4. DIŞA AÇIKLIĞIN MAKRO EKONOMİK ETKİLERİ: TEORİK LİTERATÜR

Dışa açıklığın makro ekonomik etkileri birçok araştırmacı tarafından araŐtırılmakta, fakat yapılan teorik ve ampirik çalışmalar neticesinde dışa açıklığın ele alınan makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkisi hakkında tam anlamıyla ortak bir paydada buluŐulamadıĐı gürmektedir. Bir kısım araştırmacı dışa açıklığın ekonomi üzerindeki pozitif etkisinden bahsederken, bir kısım negatif etkisinden söz etmektedir. Diğer bir kısım ise ülkenin dışa açılmasının, ekonomide dikkate alınmayacak kadar küçük bir deĐiŐime yol açtığını yani etkisinin yok denebilecek kadar az olduğunu savunmaktadır. Çalışmanın bu kısmında alt baŐlıklar halinde dışa açıklığın ekonomik büyüme, verimlilik, enflasyon, işsizlik, dış borç ve reel döviz kuru üzerindeki etkileri araştırmacılar tarafından ortaya konulan birbirinden farklı gürüşler dahilinde teorik olarak anlatılmıştır.

1.4.1. Dışa Açıklığın Büyüme Üzerindeki Etkisi

Ülkeler arasındaki sınırların gitgide kalktığı yani küreselleşmenin hızla arttığı günümüz dünyasında, dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkininin ne olacağı hâla tartıŐılmakta olan bir konudur. Bir kısım araştırmacı dışa açılmanın ekonomik büyümeyi attıracağını, diğer bir kısım ise ekonomik büyümeyi azaltacağını belirtmektedir. Bu tartıŐmalar süre giderken bir yandan ülkeler arasındaki ticareti serbestleŐtirilmeye yönelik oluşturulan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), Birleşmiş Milletler Kalkınma Konferansı (UNCTAD), 1995'te GATT'ın yerine kurulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) vasıtasıyla kota ve tarifeler azaltılarak ülkelerin dünya ticaretine açılmaları arttırılmakta, diğer yandan da ülkeler kendi çıkarları doğrultusunda görünmez engeller gibi dış ticareti kısıtlayıcı politikalar uygulayarak ülkenin dünya ticaretine açılmasını azalmaktadırlar (Kurt ve Berber, 2008).

Kotherlakota ve Sack-Rittenhouse (2000), dışa açılma sonucunda meydana gelen dış ticaret artışlarının ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisini, ölçek ekonomilerine dayandırarak açıklamıştır. Araştırmacılar ek uzmanlık sayesinde ihracat yapılan sektördeki mal ve hizmetlerde meydana gelen iyileŐmenin ekonominin diğer sektörlerine yayılacağını, dışa açıklık sayesinde artan uluslararası ticaretin herhangi bir

sektörde etkin ölçek ekonomilerine imkan vermesi sonucunda, bu sektörün başarısının aynı zamanda ülkenin üretim düzeyini de arttıracakını vurgulamıştır. Bu şekilde bir sektörde yaşanan büyümenin, diğer sektörlerle yayılmasıyla kısa bir süre sonra diğer endüstri dalları da artan ihracat gelirlerini görerek bu sektörü örnek alacak ve bu durum diğer endüstri dallarının da ihracat yapmasına neden olacaktır. Sonuç olarak bir sektörün etkin ölçek ekonomilerini kullanarak büyümesiyle başlayan bu süreç, diğer sektörlerin başarısıyla da tamamlandığında, ülkede üretim artacak ve artan üretim sayesinde meydana gelen mal ve hizmet fazlasını ülke uluslararası pazara satabilecek konuma gelecek ve sonunda ekonomik büyüme gerçekleşecektir.

Bahmani-Oskooee ve Niroomand (1999), Klasik ve Neoklasik düşüncenin dış ticaret hakkındaki kuramından hareketle, dış ticaretin çeşitli yollar vasıtasıyla üretimde etkinliği sağlayarak ekonomik büyümenin lokomotifi olacağını belirtmiştir. Fakat ulaştıkları bu sonucun az gelişmiş ülkeler için farklılık arz ettiğini, az gelişmiş ülkelerin dış ticaret yolu ile kalkınmayı beklemektense kendi iç pazarlarına yönelip, ayrıca ithal ikameci politikalar izleyerek büyümelerini gerçekleştirmelerinin daha hızlı olabileceğini vurgulamıştır. Dış ticareti büyümenin itici gücü olarak gören başka bir araştırmacı Yang'dır (2008). Yang, dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisini, ihracata dayalı büyüme stratejisi üzerinden hareketle, kur politikaları ile ilişkilendirerek açıklamıştır. İhracattaki büyümenin ekonomik büyümeden fazla olduğu ekonomilerde bu durumun nedeninin kur politikası olduğunu belirtmiştir. Araştırmacı, bir ülkenin uluslararası ticaret yapmaya elverişli olan sektöründeki verimlilik artışının, uluslararası ticaret yapmaya mümkün olmayan sektördeki verimlilik artışından büyük olması durumunda, reel döviz kurunun artacağını ve bu durumda ihracata dayalı büyüme stratejisinin kabul edilerek, ihracatın ekonomik büyüme için itici güç olacağını belirtmiştir. Tam tersi durumda uluslararası ticaret yapmaya mümkün olmayan sektördeki verimlilik artışının, uluslararası ticaret yapmaya mümkün olan sektördeki verimlilik artışından büyük olması halinde ise reel döviz kurunun değer kaybedeceğini, bu durumda da ticareti yapılmayan sektörde sağlanan teknoloji avantajının ilk olarak ekonomik büyümeyi daha sonra teknolojik gelişme ile gelen karşılaştırmalı üstünlükler sayesinde ihracatı arttıracakını belirtmiştir. Bu durumda yani büyümeye bağlı ihracat artışında, ekonomik büyümenin ihracatın itici gücü olacağını vurgulamıştır.

Ayrıca literatürde dış ticaretin ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını belirten çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Wu (2004), dışa açılmanın, ülkenin teknolojik yapısında bir etkisi olmadığını belirterek, dışa açılmanın ekonomik büyüme açısından önemli bir değişim yaratmayacağını ifade etmiştir. Lee vd. (2004), Wu (2004) gibi dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin olumlu fakat çok küçük boyutlarda olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Rodriguez ve Rodrik (1999) ise düşük tarife oranları ve tarife dışı engellerin kaldırılması gibi dışa açık ticaret politikalarının uygulanmasının, büyüme üzerinde çok fazla etkisinin olmadığını vurgulamıştır.

1.4.2. Dışa Açıklığın Verimlilik Üzerindeki Etkisi

Literatürde dışa açıklık ile verimlilik arasındaki çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmaların genelinde dışa açıklığın gerek emek gerekse sermaye verimliliği artırarak toplam faktör verimliliğini arttırdığı kabul görmüştür. Ayrıca dışa açıklığın büyüme üzerindeki etkisini ölçen ve bu etkinin pozitif yönlü olduğunu belirten çalışmaların bir çoğunda ise ekonomik büyümenin nedeninin ilk olarak verimlilik artışından kaynaklandığı belirtilmiştir.

Bir ülkede ticari dışa açıklığın artmasıyla birlikte ihracat ilk etapta o ekonominin etkin sektörlerinde gerçekleşir. İhracatta meydana gelen artışlar sonucu bu sektörden elde edilen gelirlerin farkına varan yatırımcılar, yatırımlarını ihracatın yapıldığı bu sektöre yönlendirir ve yatırımlar bu sektörde yoğunlaşır (Balassa, 1978). Aynı zamanda ihracatın yapıldığı sektörler uluslararası rekabetle karşı karşıya olduğu için bu sektörlerin rekabet edebilirliğinin sağlanması, ancak üretim maliyetlerinin düşük olmasına ve en son teknolojiden faydalanılmasına bağlıdır (Tyler, 1981). Uluslararası rekabet vasıtasıyla yeni teknolojilerin sektörlere adaptasyonu ve bu sektörlerdeki maliyetlerin azaltılması kıt kaynakların daha etkin kullanılması sağlar ve ekonomideki verimliliği artırır (Kavoussi, 1984). Bu durumu kısaca ifade etmek gerekirse, ihracattaki artışlar, teknolojik yeniliklerin adaptasyonunu ve kaynakların daha etkin kullanımını sağlar ve sonunda faktör verimliliğini artırır. Ayrıca uluslararası rekabetin getireceği avantajlar ve uluslararası pazarlara açılmanın doğurduğu ölçek ekonomileri gibi unsurlar ekonomik büyümenin gerçekleşmesine neden olur. Bu nedenlerden dolayı ihracatın teşviki, ekonomik büyümenin itici gücü olarak görülmektedir. Buna ek olarak

uluslararası ticaretin, sadece verimliliği değil aynı zamanda teknolojinin yapısını daha üretken bir hale getirmesi vasıtasıyla büyüme oranını da arttıracığı ifade edilmektedir (Panas ve Wamvoukas, 2002).

Miller ve Uphadhyay (2002), dışa açıklığın artmasının rekabeti ve modern teknolojiyi kullanmayı teşvik ederken aynı zamanda nitelikli işgücü talebini de arttıracığından dolayı, toplam faktör verimliliği yükselteceğini belirtmişlerdir. Fakat ülkelerin gelir düzeylerine göre bu etkinin yönünün değişeceği de ayrıca ifade edilmiştir. Düşük gelir seviyesine sahip ülkelerde dışa açıklık, toplam faktör verimliliğini negatif yönde etkilerken; orta ve yüksek gelir seviyesine sahip ülkelerde dışa açıklığın, toplam faktör verimliliğini pozitif yönde etkilediği vurgulanmıştır. Ayrıca genelde ileri derecede dışa açık ekonomilerde dışa açıklığın toplam faktör verimliliğini pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Miller ve Uphadhyay'ın (2000) diğer bir çalışmasında ise dışa açıklıktaki artışların, ülkeler arasında bilgi transferini sağlayacağını bu sayede ortaya çıkardığı pozitif dışsallıkların ise üretimde etkinliği arttıracığı tespit edilmiştir.

Güngör ve Kurt (2007) ise dışa açıklık ile verimlilik arasındaki ilişkiyi emek verimliliği üzerinden ele almıştır. Araştırmacılara göre, dışa açıklık oranının yüksek olduğu durumda diğer ülkeler tarafından geliştirilen teknolojiler, işgücü transferi ve taklit yoluyla ülkeye getirilerek ülke ekonomisinin büyümesi açısından olumlu katkılar sağlar. Bunlara ek olarak ülke dışından ithal edilen nitelikli iş gücü ve bu iş gücünün yerli işgücü üzerindeki pozitif dışsallığı, beşeri sermayenin verimliliği arttırarak ekonominin daha fazla büyümesini sağlar. Sonuç olarak dışa açıklığın artışı, yeni teknolojileri ülkeye getirerek sermaye üzerinde; ithal edilen iş gücünün yerli işgücüne pozitif katkıları neticesinde ise işgücü üzerinde verimliliği arttırarak toplam faktör verimliliğini de arttırmış olur.

Literatürdeki dışa açıklık ile verimlilik arasındaki ilişki incelendiğinde genel olarak, uluslararası ticaret ile büyük piyasalardan artan gelirlerden faydalanılması, pozitif dışsallıklar, uluslararası teknolojilerin ülkeler arasında transferi ve uluslararası ticaretin rekabet yönlü etkisi vasıtasıyla verimliliği arttıracığı belirtilmiştir (Bandinger ve Breuss, 2008). Ayrıca dışa açıklığın neden olduğu ihracattaki genişlemenin, kaynak

dağılımının etkinliğini ve kapasite kullanım oranını arttırarak ölçek ekonomilerinden faydalanma avantajı vereceğini ve ihracattaki artışın bir ülkenin teknik kapasitesini geliştirerek toplam faktör verimliliğinin artmasına neden olacağı bu sayede de ihracattaki artışın ekonomik büyümeyi teşvik edeceği vurgulanmıştır (Balassa 1985, 1988; Giles ve Williams, 2000).

1.4.3. Dışa Açıklığın Enflasyon Üzerindeki Etkisi

Literatürde dışa açıklıkla enflasyon arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalarda, dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisi hakkında tam olarak bir görüş birliği sağlanamamıştır. Dışa açıklık ile enflasyon oranı arasındaki ilişki incelediğinde Romer (1993) tarafından Rogoff'un (1985) önermesinden hareketle dışa açık ekonomiler için uyarlanan görüşün, bu konuda yapılan çalışmalara ışık tuttuğu görülmektedir.

Romer (1993), dışa açıklık derecesi ile enflasyon oranı arasında negatif bir ilişkiden söz etmiştir. Araştırmacı bir ülkenin dışa açıklık seviyesi arttıkça enflasyon oranının düşeceği belirtmiştir. Öyle ki dışa açıklık derecesi düşük olan ülkelerin ortalama enflasyon oranları, dışa açıklık derecesi yüksek olan ülkelerin ortalama enflasyon oranlarından yüksektir. Dışa açıklıkla enflasyon arasındaki bu ilişki nicel bakımdan büyük, sağlam ve önemlidir. Dışa açıklık derecesinin yüksek olduğu ekonomilerde ortalama enflasyon oranının düşük olmasının nedeni ise ülke parasının hızlı bir şekilde değer kaybetmesinin ülkedeki fiyatlar genel düzeyini hızlı bir şekilde arttıracığını bilen hükümetlerin para politikası uygularken, dışa açıklık derecesi daha düşük ülkelere nazaran daha dikkatli davranmasıdır. Dışa açıklık seviyesi yüksek olan ekonomilerde para politikasının bu şekilde kontrollü olarak uygulanması, bu tip ülkelerde ortalama enflasyon oranının düşük olmasını sağlar.

Romer'in(1993) Rogoff'un (1985) "öngörülmedik parasal genişlemelerin ulusal parayı reel olarak değer kaybına uğratacağı" önermesinden hareketle duruma bağlı zaman tutarsızlık modelini dışa açık ekonomilere uygulaması, dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkinin açıklanmasında önemli diğer bir konudur. Çünkü para politikasında duruma bağlı politika uygulama ortamı, para otoritesinin öngörülmeyen enflasyonu kısa dönemli üretim kazançları elde etmek için kullandığı bir ortamdır. Bir ekonominin dışa açıklığı arttıkça öngörülmeyen parasal genişlemelerin enflasyon maliyetlerini

arttırmasıyla birlikte üretim kazançları düştüğü için politika otoritesi duruma bağlı politika ortamında öngörülmedik enflasyon vasıtasıyla ekonomide genişleme yaratma yönünde daha az istekli olmaya başlar. Politika otoritesinin bu tavrı ise dışa açıklık arttıkça enflasyonun aşağı yönlü hareket etmesine neden olur (Araç, 2013).

Terra (1988), Romer'in (1993) görüşlerinden hareketle dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkinin izlenmesinde Romer'e (1993) ek olarak ülkelerin dış borç seviyesinin de bu iki değişken arasındaki ilişkiyi incelemede önemli bir role sahip olduğunu, sadece borç seviyesi çok yüksek olan ülkelerde dışa açıklık ile enflasyon arasında negatif bir ilişkiden söz edilebileceğini belirtmiştir. Kim ve Beladi (2005) ise dışa açıklık ile enflasyon oranı arasındaki ilişkinin incelenmesinde ülkelerin gelir seviyesinin önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Araştırmacılar geliştirmekte olan ülkelere dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkinin negatif, gelişmiş ülkelere ise pozitif olacağını belirtmiştir.

Işık (2003) ise geliştirmekte olan ülkelere dışa açıklık derecesinin arttığı durumlarda, para politikasının özellikle de para arzındaki artışların enflasyon üzerindeki etkisinin gelişmiş ülkelere nazaran daha fazla olacağı belirtmiştir. Bu durumun nedeni ise gelişmiş olan ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere kıyasla daha kapsamlı ve istikrarlı para ve sermaye piyasalarına sahip olmalarına, gelişmiş ülkedeki merkez bankalarının bağımsız olması nedeniyle gerek bu verilerin toplanması ve değerlendirilmesine gerekse politika uygulayabilme kabiliyetlerinin daha güçlü olmasına, geliştirmekte olan ülkelere eksik istihdam düzeyinin daha yüksek olmasına ve gelişmiş ülkelere piyasa istikrarının sağlanmış olmasına bağlanmıştır.

1.4.4. Dışa Açıklığın İşsizlik Üzerindeki Etkisi

Dış ticaretin istihdam dolayısıyla işsizlik üzerindeki etkileri Merkantalistlerden itibaren tartışılmaya başlanmış, birçok uluslararası ticaret modellerine konu olmuştur. Özellikle Heckscher-Ohlin'nin teoreminden hareketle bu konu araştırmacıların gündeminde geniş yer bulmuş ve günümüze kadar tartışa gelmiştir. Literatürde dışa açıklığın istihdam üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar ortak bir paydada buluşmaktan çok ötededir. Bir kısım araştırmacılar serbestleşme sonrasında gelişen dış ticaretin istihdam üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu belirtmekteyken, bir kısım

ise bu etkinin negatif yönlü olduğunu savunmaktadır. Diğer bir kısım ise bu etkinin önemsiz olduğunu hatta hiç olmadığını iddia etmektedir.

Jenkins ve Sen (2005), dışa açıklık ile işsizlik arasındaki ilişkiyi dış ticarete konu olan malların üretim teknolojisi yoğunluğu üzerinden açıklamıştır. Araştırmacılara göre dış ticaretin istihdam üzerindeki etkisi, ticarete konu olan malın üretildiği teknoloji yoğunluğuna göre değişmektedir. Heckscher-Ohlin teoremi geliştirmekte olan ülkelerin sermaye yoğun malları ithal ederken, emek yoğun malları ihraç edeceğini belirtmektedir. Bu şekilde geliştirmekte olan ülke gitgide dünya ekonomisine entegre oldukça, ülkenin üretim faaliyetleri daha çok emek yoğun teknolojiye doğru kayacaktır. Bu durum ise emek yoğun endüstri üretiminin, toplam üretim içerisindeki payının yükselmesine neden olacak ve bunun sonucunda emek talep eğrisi sağa kayacak, oldukça esnek bir emek arzı varsayımı altında ise toplam istihdam oranı artacaktır.

Dutt vd. (2009), dış ticaretin işsizlik üzerindeki etkisini Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler ve Heckscher-Ohlin'nin faktör donanımı teoremi üzerinden ele almıştır. Araştırmacılar Ricardo'nun teoreminin geçerli olduğu durumlarda dışa açıklığın artmasının işsizliği azaltacağını belirtmiştir. Bu iki teoremin dışa açıklık ile işsizlik arasındaki negatif ilişkisinin boyutu karşılaştırıldığında, Ricardo'nun teoremine bağlı ortaya çıkan sonucun Heckscher-Ohlin'nin faktör donanımı teoremine göre ortaya çıkan sonuçtan daha etkili olduğu belirtilmiştir.

Kien ve Heo (2009), ticari serbestleşme sonucunda meydana gelen ihracat artışının, endüstriyel üretimi arttırdığı, artan üretimin ise emek talebindeki artışla izlendiğini belirtmiştir. İthalat açısından bakıldığında ise ithalatın da istihdam üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu vurgulanmıştır. Ticari serbestleşme ile uluslararası pazara tam anlamıyla entegrasyonun, işçilere yeni iş imkanları sunduğu, emek yoğun endüstrilerdeki ihracat oranının yüksek bir seviyede olmasının ise ülkenin işgücü fazlasını azalttığı ayrıca belirtilmiştir.

Şener (2001), çalışmasında dış ticaretle istihdam arasındaki ilişkinin yönünün kesin olarak bilinemeyeceğini, ülkenin işgücünün niteliğine göre bu etkinin yönünün değişeceğini belirtmiştir. Vasıflı işgücü açısından dış ticaret ile istihdam arasındaki

ilişki değerlendirildiğinde dış ticaret, ihracat yapan firmaların verimliliğini dolayısıyla kârlılığı arttırmak için yeni teknolojilere yönelmesine veya mevcut teknolojiyi geliştirmek için Ar-Ge harcamalarını artırmasına neden olacaktır. Bu durum ise bu tür firmaların vasıflı işgücü talebini arttıracaktır. Dışa açılma vasıfsız iş gücü açısından değerlendirildiğinde ise firmaların getirdiği yeni teknolojiler vasıfsız işgücünün daha zor iş bulmasına neden olacaktır. Bu açıdan bakıldığında dış ticaretin dolayısıyla dışa açılmanın; vasıflı işgücü istihdamı üzerindeki etkisinin pozitif, vasıfsız işgücü istihdamı üzerindeki etkisinin negatif olacağı belirtilmiş, fakat bu iki farklı etkinin toplamının ne olacağının belirsiz olduğu vurgulanmıştır.

Janiak (2006) ise dış ticaret ile istihdam arasında negatif bir ilişkinin varlığından söz etmiştir. Dış ticaretin artmasıyla ihracat yapamayan ve düşük verimlilik seviyesiyle çalışan küçük firmaların sektörden dışlanacağını, ortaya çıkan bu işsizliğin tamamının yüksek verimlilikle çalışarak ihracat yapan firmalar tarafından giderilemeyeceğini, bu durumun ise işsizliği arttıracığını belirtilmiştir.

1.4.5. Dışa Açıklığın Dış Borç Üzerindeki Etkisi

Dış borç ile ticari serbestleşme arasındaki ilişki bir madalyonun parlak yüzü ile karanlık yüzü gibi birbirine ters bir duruma sahiptir. Madalyonun parlak tarafı, ticari serbestleşme ile dış borç arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu yani dışa açılmanın dış borç yükünü azaltabileceğini gösterirken, bu madalyonun karanlık tarafı ise ticari serbestleşme ile dış borç arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu yani bir ülkenin dışa açıklığı arttıkça dış borç yükünün de artacağını göstermektedir (Zafar ve Butt, 2008).

Lane and Milesi-Ferretti (2000), dış ticaretten elde edilen kazançları yerli tüketicilerin gelir artışına ve endüstrilerinde ithal girdi kullananların talep artışına bağlamaktadır. Araştırmacılara göre, ekonomik büyümenin, ihracat ve verimliliğin artma eğiliminde olduğu ekonomilerde, ticari kısıtlamaların ortadan kaldırılması yani dışa açıklık düzeyinin artması, doğrudan yabancı yatırımcıları ülkeye çekecek ve bu durum neticesinde meydana gelen döviz girişleri ülkelerin borç yapıları üzerinde olumlu bir etki yaratacaktır. Çünkü döviz elde etmede ülkeye gelen yabancı sermaye, dış borçtan çok daha ucuz bir kaynaktır. Bu açıdan bakıldığında dış ticaretin serbestleşmesi dış borç

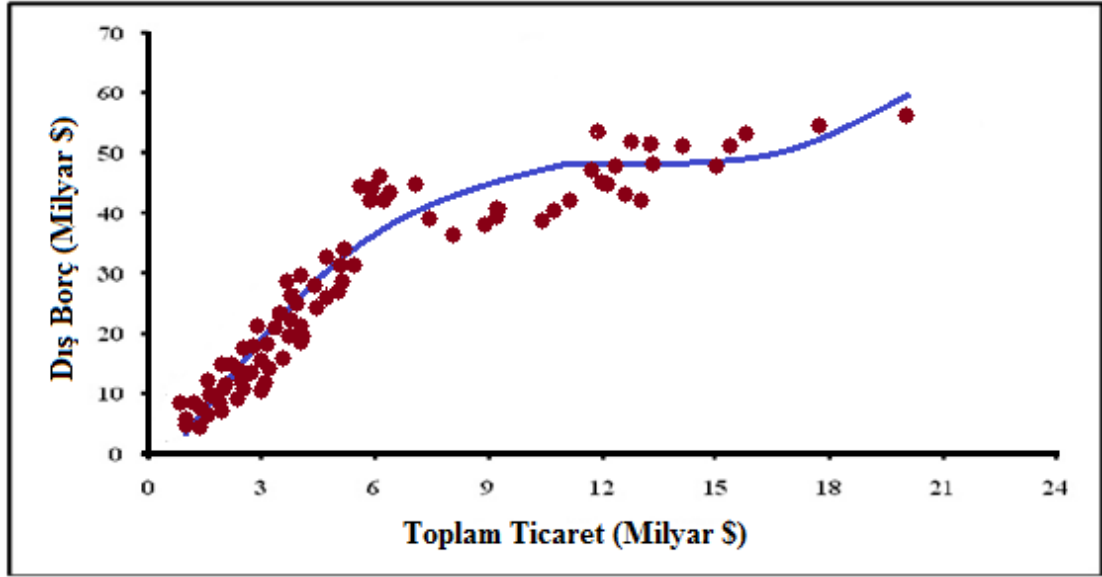
yükü üzerinde pozitif bir etki yaratacaktır. Dış ticaretin serbestleşmesiyle başlayan ve dış borç yükünün azalmasıyla sonuçlanan bu süreç madalyonun parlak tarafına örnektir.

Gelişmekte olan ülkelerde ise dışa açıklık ile dış borç arasında negatif bir ilişki olduğu görülmektedir ki bu da madalyonun karanlık tarafına örnektir. Çünkü genellikle gelişmekte olan ülkelerde ithalat ihracattan daha büyük olma eğilimdedir. Bu şekilde ithalatın ihracattan büyük olması, dış ticaret açığına neden olacaktır. Bu durum ise hükümetlerin dış ticaret açığı kapatabilmek için Uluslararası Para Fonu (IMF) ve diğer uluslararası organizasyonlardan borç almasına neden olacaktır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde gümrük vergileri ülkenin önemli gelir kaynaklarından (örneğin dış ticaret vergi gelirleri, Afrika ülkelerinin toplam gelirinin yaklaşık %30'unu oluştururken, OECD ülkelerinde bu rakam %0.8 dir.). Dışa açılma sonucunda ithalat ve ihracat tarifelerinin azaltılması veya ortadan kaldırılması ülkelerin ithalat ve ihracat üzerinden aldığı bu vergilerin azalmasına yol açar. Bu şekilde azalan vergi gelirlerinden dolayı mali açığı kapatmak amacıyla hükümetler dış borçlanma yoluna gidebilir. Bu durum ise dış borç yükünün artmasına neden olur (Caliari, 2005).

Combes ve Saadi-Sedik (2006), dışa açıklık düzeyinde meydana gelen artışın ülkeyi dış şoklara maruz bırakarak bütçe dengesi üzerinde olumsuz bir etki yaratacağını belirtmiştir. Ayrıca araştırmacılar, dışa açıklığın bütçe dengesi üzerindeki negatif etkisinin, yolsuzluk, gelir dağılımında adaletsizlik gibi ekonomik açıdan kötü durumlara da neden olacağını vurgulamıştır.

Zakaria (2012), gelişmekte olan ülkelerde dışa açıklığın artmasının, ithalatı ihracata göre daha fazla arttırdığından dolayı bu tip ülkelerin dış ticaret açıklarıyla karşı karşıya kaldığını ve bu dış ticaret açığının kapatılabilmesi için de hükümetlerin yurtdışından daha çok fon borçlandığını belirtmiştir. Bu tip ekonomilerde ticari serbestleşme sonucunda artan dış ticaretin ilk olarak dış borç oranını arttırdığı, daha sonra bu borç oranı düşürdüğü sonra tekrar arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmacı, dış ticaret ile dış borç arasındaki bu ilişkinin doğrusal olmayan ters S şeklindeki bir eğri ile gösterilebileceğini ifade etmiştir. Bu durum Şekil 1.1.'de gösterilmektedir.

Şekil 1.1.:Dış Borç ile Toplam Ticaret Arasındaki İlişki

Kaynak: Zafar, S. ve Butt, M. S. (2008), "Impact of Trade Liberalization on External Debt Burden: Econometric Evidence from Pakistan" adlı makaleden düzenlenmiştir.

1.4.6. Dışa Açıklığın Reel Döviz Kuru Üzerindeki Etkisi

Literatürde dışa açıklığın reel döviz kuru üzerindeki etkisini araştıran sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların bir çoğunda dışa açıklığın reel döviz kuru üzerindeki etkisi, reel döviz kurunun hesaplanma yönteminden hareketle yurtiçi ve yurtdışı fiyatlar genel düzeyindeki değişim baz alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında dışa açıklığın reel döviz kurları üzerindeki etkisi, dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisinden hareketle dolaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu durumu reel döviz kurunun (RER) hesaplama formülünü üzerinden belirtecek olursak;

$$RER = e \frac{P_t^*}{P_t}$$

Yukarıda gösterilen formülde RER reel döviz kurunu, e nominal döviz kurunu, P_t^* yurtdışı fiyatlar genel düzeyini, P_t ise yurtiçi fiyatlar genel düzeyini göstermektedir (Kıpıcı ve Kersiyeli, 1997). Reel döviz kurunun hesaplanma formülünden de görüldüğü üzere paydada yani yurtiçi fiyatlar genel düzeyinde meydana gelecek artışlar reel döviz kurunun alacağı değeri de etkilemektedir. Öyleyse dışa açıklık ile enflasyon arasında

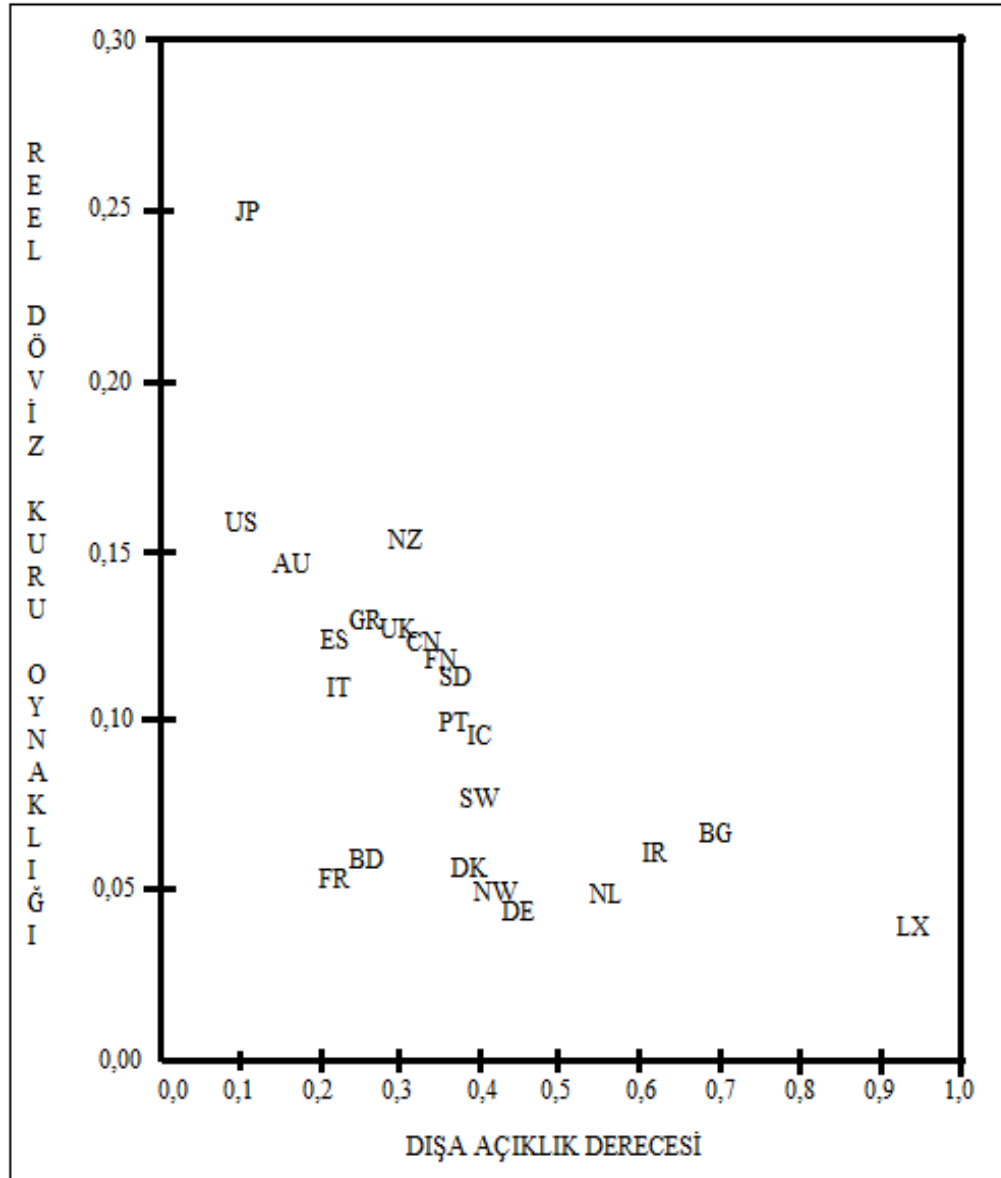

pozitif bir ilişki varsa yani dışa açıklığın artması fiyatlar genel düzeyini (FGD) arttırıyorsa (Thomas, 2012; Sekmen, 2007; Işık, 2003); FGD'deki bu artış diğer değişkenler sabitken dolaylı yönden reel döviz kurunu da etkileyecek ve reel döviz kuru düşme eğilimine girecektir. Tam tersi şekilde eğer dışa açıklık ile enflasyon arasında negatif bir ilişki varsa yani dışa açıklığın artması FGD'yi düşürüyorsa (Terra, 1988; Romer, 1993; Araç, 2013; Lotfalipour vd., 2013); FGD'deki bu düşüş diğer değişkenler sabitken yine dolaylı yönden reel döviz kurunu etkileyecek ve reel döviz kuru yükselme eğilimine girecektir.

Yukarıdaki açıklamalardan da görüldüğü üzere literatürde dışa açıklık ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalarda, dışa açıklığın döviz kuru üzerindeki etkisi hakkında tam olarak bir görüş birliği sağlanamamıştır. Bir kısım araştırmacı, ticari serbestleşmeden sonra dışa açıklığın reel döviz kuru üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu belirtirken (Edwards, 1993; Hau, 2002); bir kısmı ise dışa açıklığın reel döviz kurları üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Başka bir kısım araştırmacı ise dışa açıklığın reel döviz kurları üzerinde önemsiz bir etkiye sahip olduğunu iddia etmiştir (Edwards, 1987).

Hau (2002), dışa açıklık derecesi ile reel döviz kuru oynaklığı (belirsizliği) arasında negatif bir ilişkinin olduğunu ifade etmiştir. Bu tespite göre ülkelerin dışa açıklık düzeyi arttıkça döviz kuru oynaklıklarının azalacağı belirtilmiştir. Bu durumu Şekil 1.2.'de gösterecek olursak;

Şekil 1.2:Dışa Açıklık Derecesi ile Reel Döviz Kuru Oynaklığı Arasındaki İlişki

Kaynak: Hau, H. (2002), "Real Exchange Rate Volatility and Economic Openness: Theory and Evidence" adlı makaleden düzenlemiştir.

Şekil 1.2.'de 23 OECD ülkesinin (Avustralya (AU), Avusturya (DE), Belçika (BG), Kamada (CN), Danimarka (DK), Finlandiya (FN), Fransa (FR), Almanya (BD), Yunanistan (GR), İzlanda (IC), İrlanda (IR), İtalya (IT), Japonya (JP), Lüksemburg (LX), Hollanda (NL), Yeni Zelanda (NW), Portekiz (PT), İspanya (ES), İsveç (SD), İsviçre (SW), İngiltere (UK), Amerika (US)) 1980-1998 döneminde dışa açıklık ile reel döviz kuru arasındaki ilişki gösterilmiştir. Şekil 1.2.'den de görüleceği üzere dışa açıklık

ile reel döviz kuru oynaklığı arasında negatif bir ilişki mevcuttur. Örneğin Japonya'nın dışa açıklık derecesi düşük olduğundan dolayı reel döviz kuru oynaklığı fazla iken, Lüksemburg'un dışa açıklığı yüksek olduğu için reel döviz kuru oynaklığı düşüktür.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA TİCARETİNDE KÜRESEL EĞİLİMLER VE TÜRKİYE'DE DIŞA AÇILMANIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak dünya ticaretindeki küresel eğilimlerin sonucu dışa açılma süreci; dünya mal ve hizmet ticaretindeki gelişim ve dünya sermaye hareketliliğindeki gelişim olarak iki ayrı alt başlık halinde ele alınmıştır. Dünya dış ticaretindeki gelişim anlatıldıktan sonra dışa açıklığın Türkiye boyutuna geçilmiş bu bölümde de Türkiye'nin dışa açıklığının tarihsel gelişimi 1980 öncesi ve 1980 sonrası dönem olmak üzere iki farklı dönemde ele alınmıştır. Son olarak ise Türkiye'de diğer dönemler gibi dışa açıklığın kesintili olmadığı ve serbestleşme açısından milat olarak kabul edilebilecek 1980 sonrası; mal ve hizmet ticaretindeki gelişmeler ile sermaye hareketliliğindeki gelişmeler olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir.

2.1. DÜNYA DIŞ TİCARETİNDE KÜRESEL EĞİLİMLER

Diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ticari ve finansal serbestleşme politikaları vasıtasıyla dışa açılması Türkiye'ye nazaran daha erken olmuştur. 1930'larda yaşanan Büyük Bunalım'dan sonra ülkeler kendi içlerine kapanarak Ekonomik Bunalım'ın getirdiği sorunlara çözüm arayışına yönelmişler, ödemeler dengesi problemlerini çözmek ve kendi endüstrilerini korumak adına gümrük tarifesi oranlarını arttırmışlardır. Bu durum ise uluslararası ticareti büyük bir ölçüde daraltmıştır. Fakat çeşitli endüstri dallarında gelişmekte olan bazı ülkeler bu durumdan rahatsız olmuş, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ve Kuzey Amerika Ülkeleri başta olmak üzere bu durumu ortadan kaldırmak ve dünyada barış ve istikrarı sağlamak adına aralarında ekonomik işbirliği sisteminin kurulmasına yönelik çeşitli faaliyetler göstermişlerdir. İlk olarak IMF ve Dünya Bankası (WB) gibi Bretton Woods kurumları Büyük Bunalım'a katkıda bulunan rekabetçi devalüasyonların yarattığı kısır döngüyü önlemek, uluslararası ticareti kolaylaştırmak, uluslararası parasal işbirliğini arttırmak, likidite ve mali güven ihtiyaçlarına cevap vermek, ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olmak, küresel ekonomiyi ve üye ülkelerin ekonomilerini izlemek, ödemeler dengesinde zorluk yaşayan ülkelere borç vermek, üyelerine pratik yardım sunmak, mali istikrarı güvence altına almak, yüksek istihdam oranlarını ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi

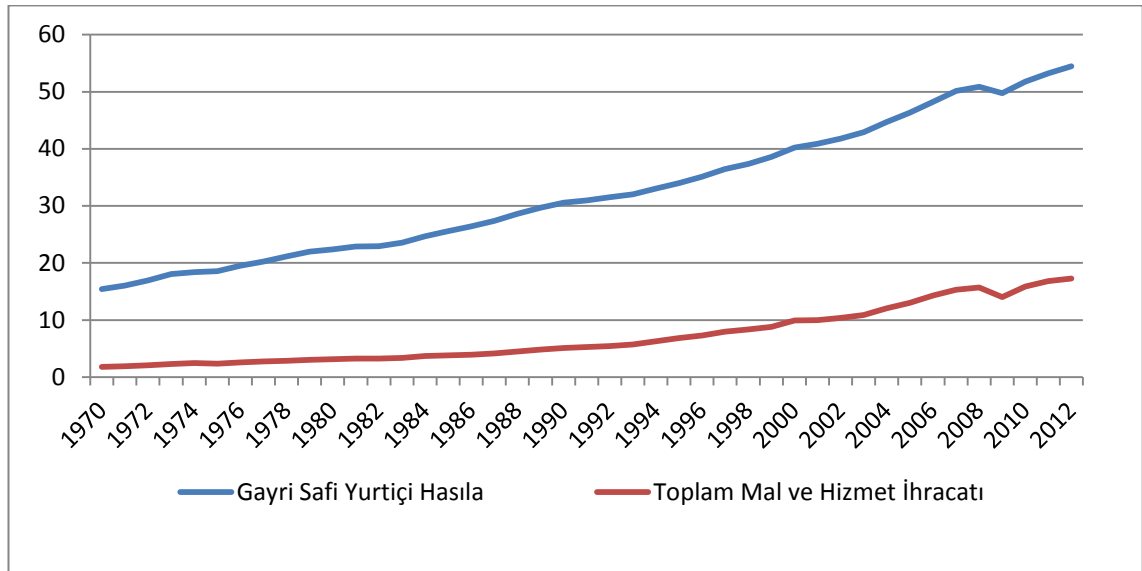
desteklemek amacıyla oluşturulmuştur. İkinci olarak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşturulması planlan Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (İTO) müzakereleri devam ederken dış ticaretin daha da serbestleşmesi, serbestleşmeye engel olan tarife dışı engellerin kaldırılması, gümrük tarifelerinin düşürülmesi gibi uluslararası ticaret hacmini artıran yeniliklere hizmet etmek ve gerekli ortamı sağlamak için 1948'de geçici olarak nitelendirilen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) imzalanmıştır. Daha sonra 1995'de GATT'ın temel olarak uluslararası ticaretin serbestleşmesi için hizmet ettiği sistem dünyadaki ekonomik duruma göre yeniden revize edilerek ve geliştirilerek, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) adı altında GATT'ın yerini almıştır. Son olarak 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda bu ekonomik kurumların işleyişi evrensellik kazanmıştır (Sen, 1994; Lowenfeld, 1994; Tomz vd., 2007; Irwin, 1995; Rose, 2002).

Sonuç olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında ve özellikle 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren gelişmiş ülkelerdeki hızlı büyüme ve refah artışı, 1960'lı yılların sonuna gelindiğinde iktisadi ve siyasi sınırlarına ulaşmıştır. Böylece gelişmiş ülkelerde, düşen kâr oranlarının arttırılması için dünya pazarlarının genişletilmesi, mal akımlarının önündeki engellerin kaldırılması, sermaye akımlarının daha fazla serbestleştirilmesi, özel sermayeler için uluslararası bir pazarın oluşturulması yani yeni bir uluslararası işbölümünün gelişmesi gerekliliği doğmuştur (Akyol ve Ergün, 2012). Bu şekilde özellikle gelişmiş ülkelerin kendi kabuklarından çıkıp dışa açılmaları ve aralarında ticari ilişkilere yönelik bir takım anlaşmalara imzalamaları, dünya ekonomisinde bir takım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. IMF, WB, GATT ve DTÖ gibi kurumların ülke ekonomilerini desteklemesi ve güçlendirmesi, bu ekonomilerin ticari ve finansal dışa açılma sürecini hızlandırmış ve ülkelerin kendi aralarında ticaret yapmalarını güçlendirmiştir. Ekonomide yaşanan bu değişiklikler sonucunda dış ticaret ülkeler için önemli bir konu haline gelmiş, ülkelerin dışa açıklık oranları artmış ve de dış ticaret gelirleri ülkelerin GSYİH'lerinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Dünya ekonomisinde meydana gelen bu değişimi ticari ve finansal açıklık boyutunda iki kısımda ayrı ayrı ele almak dışa açıklığın gelişiminin anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

2.1.1. Dünya Mal ve Hizmet Ticaretindeki Gelişim

İkinci Dünya Savaşı'ndan özellikle de 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren ülkelerin uluslararası ticarete önem vermeleri ve uluslararası ticareti artırıcı anlaşmalara taraf olmaları neticesinde, dış ticaretin geliştiği görülmektedir. Bu durumu dünya GSYİH'si ile toplam ihracat arasındaki ilişkiye, ülkelerin gelir seviyeleriyle ticari dışa açıklık ilişkisine ve son olarak ülkelerin dışa açıklık oranlarına değinerek açıklayacak olursak;

Şekil 2.1.: Dünya GSYİH'si ile Toplam Mal ve Hizmet İhracatı Arasındaki İlişki (Reel, Trilyon Dolar)

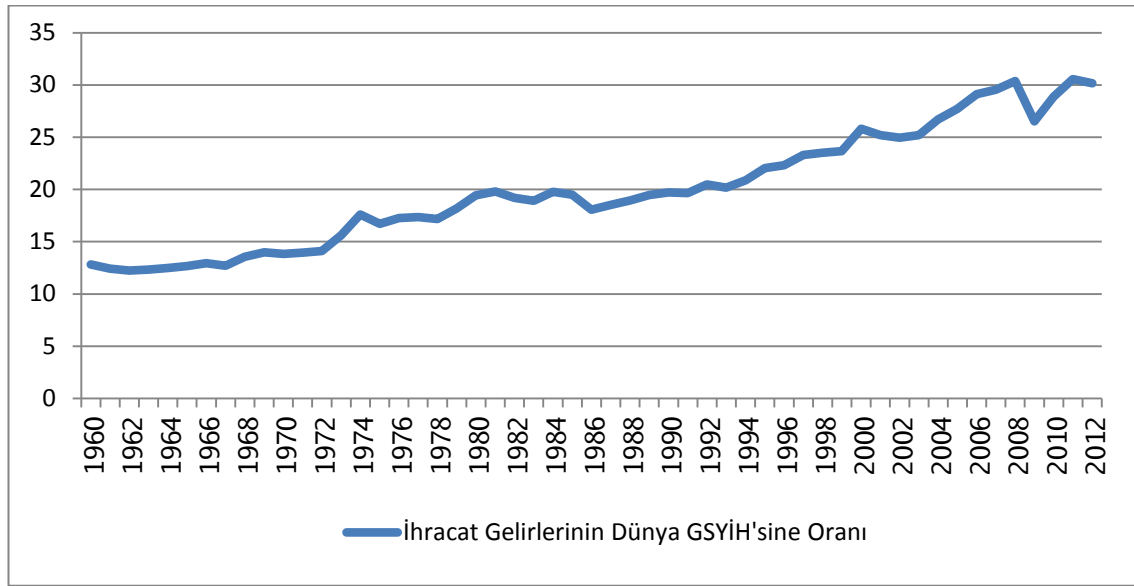
Kaynak: World DataBank verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. (2005 yılı sabit fiyatlar)

İlk olarak Şekil 2.1.'de dünya GSYİH'si ile toplam mal ve hizmet ihracatı arasındaki ilişki incelendiğinde 1970'li yıllardan itibaren toplam mal ve hizmet ihracatının değerinde artış olduğu görülmektedir. Toplam mal ve hizmet ihracatının değerdeki bu artışın nedeni, dünya ekonomik konjonktüründe özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllardan itibaren ihracata dayalı büyüme modellerinin egemen olmasına ve IMF, Dünya Bankası, GATT gibi uluslararası organizasyonların dış ticareti serbestleştirmeye yönelik politikalar uygulamasına bağlanabilir. Şekil 2.1.'de Toplam mal ve hizmet ihracatının değerinin 1970'lerden itibaren sürekli bir şekilde yükseldiği, 2012 yılı itibariyle bu değer 17 trilyon Dolar seviyesinde olduğu görülmektedir. Ayrıca 2012 yılında sabit fiyatlarla yaklaşık 54 Trilyon Dolar civarında olan dünya GSYİH'sinin, 17 Trilyon

Dolar'lık kısmını ihracat gelirleri oluşturmaktadır. Bu durum ise ülkelerin dışa açık politikalar vasıtasıyla dış ticarete ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

İhracatın yıllar içerisinde nasıl değiştiğini ve ihracattan elde edilen gelirlerin ülkeler için ne kadar önemli olduğunu gösteren diğer bir gösterge ise toplam ihracat gelirlerinin dünya GSYİH'sine oranıdır. Bu durum Şekil 2.2.'de gösterilmektedir.

Şekil 2.2.:Toplam İhracat Gelirinin Dünya GSYİH'sindeki Payı (%)

Kaynak: World DataBank verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2.2. incelendiğinde 1960 yılından 2012 yılına kadar toplam ihracat gelirlerinin GSYİH'ye oranının yükselme trendi olduğu görülmektedir. Bu durum ihracat gelirlerinin, zamanla ülkelerin toplam gelirleri içerisinde önemli bir paya sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin 1960'da ihracat gelirleri GSYİH'nin yaklaşık %12'sini oluşturuyorken, 2012 yılında bu oran % 30'lara çıkmıştır. Kısacası 1960 yılından 2012 yılına kadar ihracat gelirlerinin dünya GSYİH'si içindeki payı %18 artmıştır. Ayrıca Şekil 2.2.'de göze çarpan diğer bir konu 2008'de küresel kriz nedeniyle toplam ihracat gelirlerinin düşmesidir. Fakat bu dönemde sadece ihracat gelirleri düşmemiş aynı zamanda dünya GSYH'si de düşmüştür.

Toplam mal ve hizmet ihracatındaki yükselme eğilimi, aynı zamanda ülkelerin ele alınan yıllarda ticari dışa açıklık oranlarının da arttığını dolaylı yoldan göstermektedir. Ticari dışa açıklık oranlarındaki bu gelişmeyi 2012 yılı itibarıyla dünya

GSYİH'sinden en çok pay alan 8 ülke ve Türkiye'nin 1980-2012 dönemi ticari dışa açıklık oranları üzerinden Tablo 2.1.'de gösterilmiştir.

Tablo 2.1.: Ülkelerin Ticari Dışa Açıklık Oranları* (%)

Yıllar	Amerika	Japonya	Çin	Almanya	İngiltere	Fransa	İtalya	Hindistan	Türkiye
1980	20.07	27.79	21.66	45.31	51.83	44.38	44.76	15.12	17.09
1981	19.40	28.11	24.64	47.83	50.25	46.36	47.17	14.26	21.14
1982	17.53	27.77	20.97	48.06	50.43	46.26	45.32	13.88	26.88
1983	16.65	25.60	19.26	47.18	51.77	46.11	41.86	13.45	29.03
1984	17.51	26.84	20.80	50.07	56.46	48.58	44.20	13.77	35.28
1985	16.57	24.85	22.50	51.88	56.12	48.07	44.41	12.68	34.83
1986	16.86	18.35	22.48	46.50	51.62	41.80	37.67	12.01	29.41
1987	17.92	17.35	28.87	45.14	51.43	41.24	37.04	12.37	33.34
1988	19.01	17.40	30.98	46.05	49.08	42.38	36.57	13.26	36.21
1989	19.36	18.99	29.24	48.96	50.88	45.08	38.59	14.91	33.98
1990	19.76	19.67	29.16	49.66	50.14	43.85	37.83	15.24	30.94
1991	19.73	18.18	31.67	51.78	47.05	44.03	35.29	16.69	30.48
1992	19.89	17.41	36.11	48.43	47.85	43.02	36.37	18.12	31.74
1993	19.99	15.92	41.98	43.81	51.33	40.78	39.33	19.31	33.02
1994	20.99	16.01	41.22	45.33	53.09	42.67	42.14	19.73	41.75
1995	22.38	16.75	38.81	46.89	56.28	44.44	47.59	22.47	44.24
1996	22.61	18.94	38.06	48.65	57.88	45.15	44.64	21.55	49.37
1997	23.34	20.39	39.01	53.51	56.00	48.98	46.49	22.23	54.97
1998	22.76	19.69	36.39	55.79	53.14	50.40	47.09	23.29	41.52
1999	23.17	18.76	37.69	57.93	53.11	50.58	46.64	24.39	38.73
2000	24.96	20.31	44.24	66.46	56.47	56.63	52.58	26.44	43.19
2001	22.84	20.26	43.08	67.60	56.10	55.58	52.33	25.55	50.76
2002	22.17	21.16	47.70	66.84	54.49	53.48	50.03	29.00	48.80
2003	22.48	22.09	56.91	67.52	53.30	50.93	48.29	30.07	47.03
2004	24.28	24.46	65.35	72.05	53.14	51.88	49.68	36.86	49.74
2005	25.48	27.22	68.63	77.42	56.02	53.35	51.81	41.31	47.21
2006	26.84	31.09	70.57	85.41	60.05	55.09	56.06	45.30	50.25
2007	27.91	33.80	68.03	87.33	55.87	55.26	57.95	44.88	49.81
2008	29.89	35.23	62.24	90.01	61.02	56.00	57.74	52.27	52.25
2009	24.69	25.02	49.02	80.00	58.40	48.57	48.02	45.48	47.74
2010	28.11	29.15	55.03	89.66	62.42	53.33	55.11	48.24	47.97
2011	30.71	31.21	54.59	96.07	65.65	56.75	59.05	54.22	56.62
2012	30.40	31.31	51.84	97.67	65.34	57.09	59.30	55.36	58.00

Kaynak: World DataBank verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur, Cari Fiyatlarla

*Ticari Dışa açıklık (ihracat+ithalat)/GSYİH formülü kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 2.1. dünya konjonktüründe meydana gelen değişimler sonucunda ülkeler için dış ticaretin öneminin arttığı ve ülkelerin yıldan yıla dışa açıklık derecelerinin yükseldiği açık bir şekilde görülmektedir. Tablo 2.1.'de 1980-2012 döneminde ele alınan ülkelerin tümünde ticari dışa açıklık oranlarının 1980 yılına göre arttığı görülmektedir. Dünya GSYİH'sinde en büyük paya sahip olan bu sekiz ülke ile birlikte Türkiye'nin ticari dışa açıklık dereceleri 2012 yılına göre büyükten küçüğe doğru sıralanacak olunursa, ticari dışa açıklık oranının en yüksek olduğu ülke Almanya sonra sırasıyla İtalya, İngiltere, Türkiye, Fransa Hindistan, Çin, Japonya ve son olarak Amerika'dır. Türkiye 1980 yılında bu sıralama içerisinde Hindistan'ın önünde sekizinci sıradayken, 2012 yılında dördüncü sıraya yükselmiştir. 1980-2012 yılları arasında ele alınan bu ülkeler içerisinde ticari dışa açıklığın en fazla arttığı iki ülke sırasıyla Almanya ve Türkiye'dir. Türkiye'nin ticari dışa açıklığı 2012 yılında 1980 yılına göre %40,9'luk bir artışla %17,09'dan %58'e yükselmiştir. Ticari dışa açıklık oranının en az arttığı ülke ise Japonya'dır (%3,52'lik artışla). Ayrıca toplam dünya gelirinden en çok pay alan iki ülke olan Amerika ve Japonya'nın bu dokuz ülkenin ticari dışa açıklık sıralaması içerisinde son iki sırada yer alması dikkat çekicidir. Japonya ve Amerika'nın ticari dışa açıklık oranı diğer ülkelerin dışa açıklık oranları ile karşılaştırıldığında, 1988 yılından sonra dışa en az açık iki ülke konumunda oldukları görülmektedir.

Ticari dışa açıklıkla ilgili diğer önemli bir konu ise ülkelerin dünya gelirinden aldığı paydır. Çünkü bir ülkenin dünya gelirinden aldığı paya göre de dışa açıklık düzeyleri değişmektedir. Özellikle düşük gelir seviyesindeki ülkelerde, ihracatın ithalata bağımlılığı daha fazla olduğundan dolayı bu tip ülkelerde, ithalat da ihracat kadar önem teşkil etmektedir. Bu durum ise zaten düşük gelir seviyesine sahip bu tip ülkelerin, ithalat ile ihracat toplamının GSYİH'ye oranını yani ticari dışa açıklık oranını arttırır. Bu nedenle düşük gelir düzeyine sahip ülkelerin ticari dışa açıklık oranları, yüksek gelir seviyesine sahip ülkelere nazaran daha fazladır. Bu durum Tablo 2.2. üzerinde ele alınmıştır.

Tablo 2.2.: Ülkelerin Gelir Seviyeleri ile Ticari Dışa Açıklık Oranları Arasındaki İlişki (%)

Dönemler / Dışa Açıklık	Düşük Gelir	Orta Gelirin Altı	Orta Gelir	Orta Gelirin Üstü	Yüksek Gelir
1990-1993	49,54	43,11	38,95	37,76	33,58
1994-1997	50,23	48,33	44,51	43,45	39,52
1998-2001	55,53	49,91	49,51	49,43	46,55
2001-2004	55,79	53,00	55,70	56,52	49,73
2005-2008	61,33	65,05	68,31	69,25	58,00
2009-2011	68,18	64,11	66,35	67,23	59,16

Kaynak: World DataBank verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2.2.'den de görüldüğü üzere 1990'dan 2011 yılına kadar farklı gelir seviyesindeki bütün ülke gruplarının dışa açıklık oranı yükselmiştir. Fakat düşük gelir seviyesine sahip ülkelerin, yüksek gelir seviyesine sahip ülkelere nazaran ticari dışa açıklık oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. 2005-2008 dönemi haricinde farklı gelir seviyesine sahip ülke grupları içerisinde en yüksek ticari dışa açıklık oranının, düşük gelir seviyesine sahip ülkelerde olduğu görülmektedir. Ayrıca 2009-2011 dönemi itibarıyla düşük gelir seviyesine sahip ülkelerin ticari dışa açıklık oranı %68,18 iken, bu oran yüksek gelir seviyesine sahip ülkelerde %59,16 dır.

Yukarıdaki kısımda şekil ve tablolar ile açıklan kısım, ihracata dayalı büyüme stratejisi çerçevesinde IMF, Dünya Bankası, GATT ve Dünya Ticaret Örgütü'nün dış ticareti serbestleştirici politikaları vasıtasıyla ülkelerin ticari dışa açıklığının arttığını ve dış ticareten elde edilen gelirlerin ülkelerin önemli gelir kaynaklarından olduğunu göstermektedir.

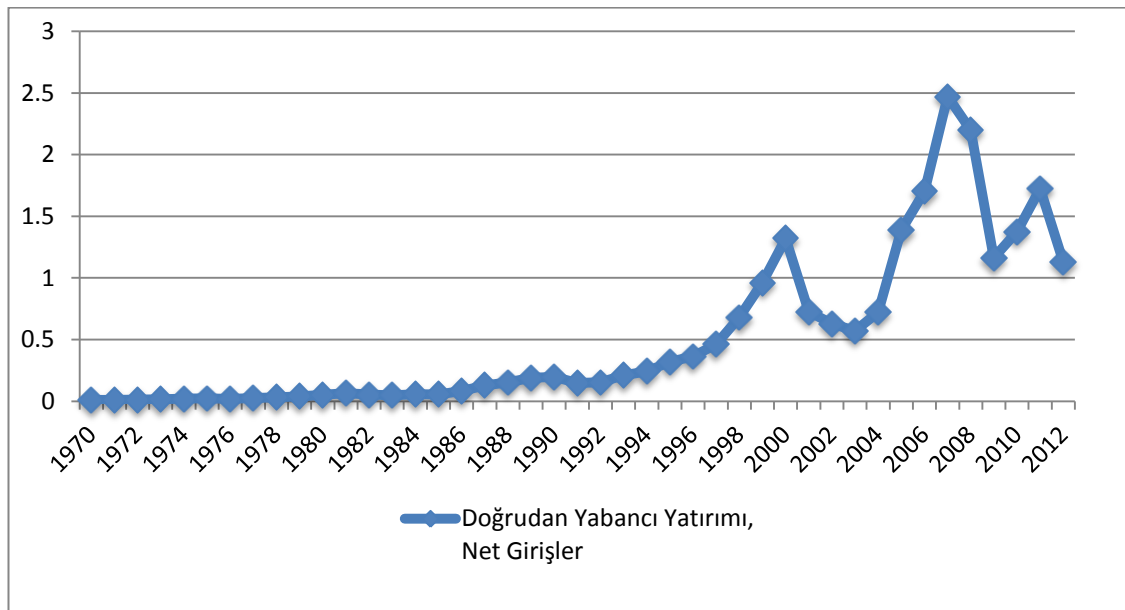
2.2.2. Dünya Sermaye Hareketliliğindeki Gelişim

Ülkelerin izlediği serbestleşme politikaları çerçevesinde sermaye hareketlerinin gelişimi de uluslararası ticaretin eğilimini belirlemede mal ve hizmet hareketleri kadar önem arz etmektedir. Sermaye hareketlerindeki artış eğilimi, dünya mal ve hizmet ticaretindeki artış eğiliminden biraz daha geç yani 1980'lerin ortalarından itibaren gerçekleşmiştir. Finansal serbestleşme akımlarının; sabit döviz kurları, sermaye akımlarının sınırlandırılması içeren tam istihdam ve sosyal refah politikaları üzerine

inşa edilmiş Bretton Woods sisteminin terk edilmişinden bu yana gelişmekte olan ülkeleri de içine alacak şekilde yayılması ve bilgi teknolojilerinde yaşanan devrim niteliğindeki ilerlemeler, uluslararası alanda finansal araçların çeşitlenmesine ve işlem hacimlerinin büyük oranda artmasına sebep olmuştur. Finansal sektörde yaşanan bu gelişmeler sonucunda ise faktör hareketlerinin bir bölümünü temsil eden uluslararası sermaye hareketlerinin son dönemlerdeki artış oranı, uluslararası mal ve hizmet hareketlerinden çok daha hızlı gerçekleşmiştir (Aydın vd., 2010; Akyol ve Ergün, 2012).

Ülkelerin finansal serbestleşme politikaları çerçevesinde sermaye hareketlerinin nasıl değiştiğini ilk olarak Şekil 2.3.'te doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinden ele alınmıştır.

Şekil 2.3.:Toplam Doğrudan Yabancı Yatırımı Net Girişler (Trilyon Dolar)

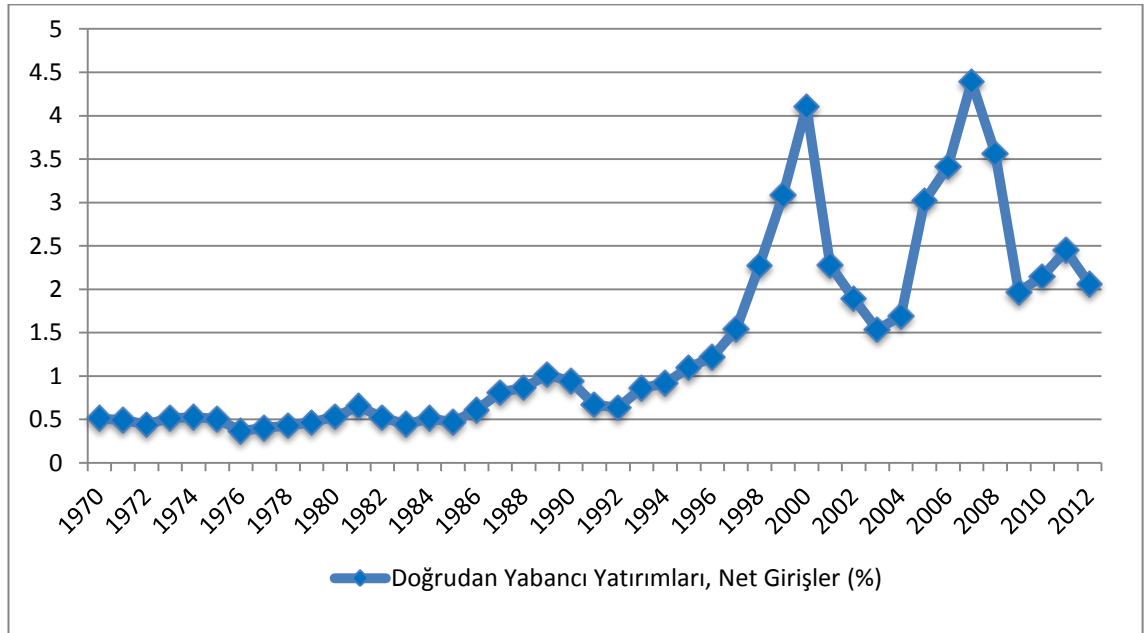

Kaynak: World DataBank verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2.3.'ten görüldüğü üzere doğrudan yabancı yatırımlardaki net girişler 1980'lerin ortalarından itibaren yükselme trendine girmiştir. DYY, 1984 yılından itibaren yükselme trendine geçmiş 2010 yılında ise yaklaşık 1,3 trilyon Dolar'a kadar yükselmiştir. 1999 ve 2000 yılları arasında yüksek oranlı artışın nedeninin o dönemlerde popüler olan şirket birleşmelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. 2001 ve 2003 yılları arasında DYY'lerdeki bu yükselme trendi düşmüş 1999 öncesi

seviyesine dönmüştür. Fakat DYY'deki net girişler 2004 yılında tekrar artmaya başlamış, 2005 yılı itibariyle 2000 yılının değeri yakalanmıştır. 2007'de ise yaklaşık 2,4 trilyon Dolar ile tarihinin en yüksek değerine erişmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel kriz nedeniyle DYY'nin net girişleri düşüşe geçse de bu düşüş 2010 yılına kadar sürmüştür. 2012 yılı itibariyle DYY'nin net girişleri değer olarak 1.13 trilyon Dolar'dır. Ayrıca DYY net girişlerinin dünya GSYİH'sine oranı da finansal açıklığın önemini ve gelişiminin anlaşılması açısından bu konuda farklı bir boyut sunmaktadır.

**Şekil 2.4.:Doğrudan Yabancı Yatırım Net Girişlerinin
Dünya GSYİH'sindeki Payı (%)**

Kaynak: World DataBank verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2.4.'ten de görüldüğü üzere 1980 yılının ikinci yarısından itibaren toplam DYY net girişlerinin dünya GSYİH'si içindeki payı artmıştır. 1980 yılından 2012 yılına kadar bu oranda zaman zaman dalgalanmalar meydana gelse de 1980 yılının ikinci yarısında önceki dönemlere göre DYY'deki net girişlerinin dünya GSYİH'si içerisindeki payının arttığı görülmektedir. 1970 yılında toplam DYY'nin dünya GSYİH'si içindeki payı %0,5'li seviyelerde iken bu oran 2000 yılında %4.1'e, 2007 yılında ise %4.3'e yükselmiştir. 2012 yılı itibariyle ise bu oran %2 düzeyinde gerçekleşmiştir.

2.2. TÜRKİYE’DE DIŞA AÇIKLIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye’de dışa açılma ile birlikte mal ve hizmet ithalat ve ihracatındaki ilişkiyi kısaca özetleyecek olursak; Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında 1923-1929 yılları arasındaki dönemde ticari açıklık seviyesinin yüksek olduğu görülmektedir. Fakat bu dönemlerde ithalatın ihracattan fazla olması sebebiyle Türkiye sürekli dış ticaret açığı vermiştir. Bu nedenle dış ticaret açığının kapatılması adına 1929’da yapılan düzenlemelerle ithalat kısılmıştır. Bu dönemden sonra Türkiye 1938 yılı hariç 1940’a kadar sürekli dış ticaret fazlası vermiştir. Fakat bu durum 1940’dan itibaren tekrar Cumhuriyetin ilk yıllarındaki seviyeye geri dönmüş, ithalattaki artış ihracattaki artıştan fazla olmuştur. Çeşitli dönemlerde ithalatın kısılması ve ihracatın artırılmasına yönelik tedbirlere başvurulmuş fakat istenilen sonuç elde edilememiştir. İthal malların, iç piyasaya yönelik malların üretiminde kullanılması, 1973’ten itibaren ithal malları ve enerji fiyatlarındaki ani yükselişler sonucunda 1980’e gelindiğinde önemli bir döviz sıkıntısı yaşanmıştır. Fakat bu durumdan kurtulabilmek adına Türkiye ekonomisinde 1980’den itibaren önemli bir dönüşümler yaşanmıştır. Bu tarihten itibaren ihracatı teşvik edici ve ithalatı kolaylaştırıcı ekonomi politikaları uygulanmıştır. 1980 ve sonrasında uygulanan ekonomi politikalarıyla tarım ihracatçısı olan Türkiye’nin sanayi ihracatçısı konumuna geldiği görülmektedir (Özel, 2011)

Türkiye’nin 1980 öncesi dönemde dışa açılma süreci incelendiğinde, bu dönemin en belirgin özelliği; dışa açılmanın sonucu dış ticaret açıkları, dış ticaret açıklarının sonucunda ise dışa kapanma olarak görülmektedir. Belirtilen bu durumun 1923 yılından 1980 yılında kadar bir döngü halinde devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde serbestleşme politikalarının rafa kaldırılmasının ve dışa kapanmanın en büyük nedeni dış ticaret açıklıkları olduğu için 1980 öncesi dönemde dışa açılmanın tarihsel gelişimi anlatılırken dış ticaret açıklarının seyrine ayrıca önem verilmiştir. 1980 sonrasında ise bu durumun değiştiği, dış ticaret açıkları meydana gelse dahi Türkiye’nin serbestleşme politikalarından ödün vermediği yani dışa kapanmadığı görülmektedir. Bu nedenle 1980 sonrasında meydana gelen mal ve hizmet ve sermaye hareketliliğindeki gelişim bu bölümde ayrıca bir başlık halinde incelenmiştir.

2.2.1. Türkiye'de 1980 öncesi Dış Açıklığın Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de Cumhuriyetin ilk yılları görece olarak dışa açık bir ekonomi görünümünü vermektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında dışa açık bir politika uygulanmasının nedeni Lozan Barış Anlaşması'nın ekonomik hükümlerinden kaynaklanmaktadır. Lozan Barış Anlaşması'nın dış ticarete yönelik en önemli kısıdı 1929 yılına kadar süren gümrük vergisi hakkındadır. 1929 yılına gelindiğinde ise Lozan Barış Anlaşması ile uygulanan serbest ticaret rejiminin son bulunduğu görülmektedir. 1929 yılı sonrası ise yerli üretimin korunmasına yönelik gümrük vergileri gibi dış ticareti kısıtlayıcı politikaların izlendiği dönem olarak görülmektedir. Aynı zamanda 1929 yılı dış ticaret dengesi bakımından değerlendirildiğinde, dış ticaret açığının çok yükseldiği hatta iki katına çıktığı ve kambiyo krizinin patlak verdiği yıl görülmektedir. Bu durumun ilk nedeni buğday ithalatındaki artış, ikinci nedeni serbest ticaretin rejiminin Eylül 1929'da sona ereceğini bilen kesimlerin spekülasyon amaçlı ithalatı arttırmaları, üçüncü nedeni demir yolu politikalarının yarattığı fon ve döviz talebi, dördüncü nedeni Osmanlı borçlarının ilk taksidinin ödenmesi ve son nedeni ise Büyük Bunalım'ın başlamasıdır (Kazgan, 2005:57). Serbest piyasa koşullarının, serbest döviz kuru ve değişken faiz oranlarının hakim olduğu 1923-1929 döneminde meydana gelen bu dış ticaret açığı yabancı sermaye girişleriyle ve kısa vadeli krediler gibi finansal araçlarla kapatılmaya çalışılmıştır (Özkale ve Kayalica, 2008:356). 1923-1929 yılları arasındaki yukarıda açıklanmaya çalışılan durum Tablo 2.3. ve Şekil 2.5.'ten hareketle açıklanmaya çalışılmıştır.

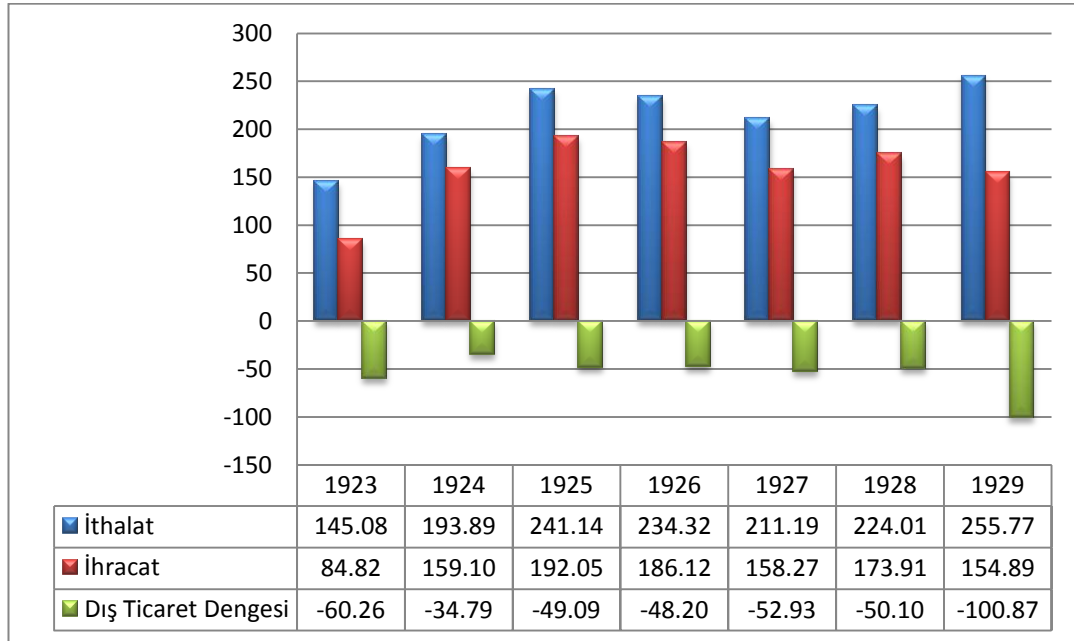
Tablo 2.3.:1923-1929 Dönemi Dış Ticaret Verileri

Yıllar	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	Dış Açıklık Oranı (%)	İthalattaki Değişim Oranı (%)	İhracattaki Değişim Oranı (%)
1923	58.47	24.12		
1924	82.06	29.32	33.65	87.57
1925	79.64	28.39	24.37	20.71
1926	79.43	25.47	-2.83	-3.09
1927	74.94	25.12	-9.87	-14.97
1928	77.63	24.37	6.07	9.88
1929	60.56	19.81	14.18	-10.93

Kaynak: TÜİK (2012), "İstatistik Göstergeler 1923-2011" 'deki veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Tablo 2.3. incelendiğinde 1923 yılından 1929 yılına kadar olan sürede ihracatın ithalatı tam olarak karşılayamadığı görülmektedir. 1924 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 1923 yılına göre yaklaşık %24'lük bir artış göstererek % 82,06 seviyesinde gerçekleşmiş, bu tarihten 1929 yılına kadar ise bu oran sürekli düşmüştür. 1924 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranındaki bu artışın nedeni, 1924 yılında bir önceki yıla göre meydana gelen ihracat ve ithalat değişimleri ile açıklanabilir. Öyle ki 1924 yılında ihracattaki artışın değişim oranı (%87.57), ithalattaki artışın değişim oranından (%33.65) büyüktür. Dışa açıklık ise Cumhuriyetin ilk yılında % 24,12'lik seviyeden 1924 yılında %29,32'li seviyelere yükselmiş, 1926 yılından 1929 yılına kadar ise sürekli düşüş göstermiş, serbest ticaret rejiminin son bulduğu 1929 yılında ise bu oran %19,81'e kadar gerilemiştir. Tablo 2.1. ve Şekil 2.5.'te dikkat çeken bir nokta ise 1929 yılındaki ithalat lehine ve ihracat aleyhine olan değer değişmeleridir. Bu durumun nedeni ise yukarıda açıklandığı gibi, buğday ithalatındaki artış, serbest ticaretin rejiminin Eylül 1929'da sona ereceğini bilen kesimlerin spekülasyon amaçlı ithalatı arttırmaları, demir yolu politikalarının yarattığı fon ve döviz talebi, Osmanlı borçlarının ilk taksitinin ödenmesi ve Büyük Bunalım'ın başlamasıdır.

Şekil 2.5.:1923-1929 Döneminde Toplam İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Kaynak: TÜİK (2012), "İstatistiki Göstergeler 1923-2011" 'deki veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Şekil 2.5. incelendiğinde ithalatın, 1923 yılında 145,08 milyon TL'den 1929 yılında 255,77 milyon TL'ye, ihracatın ise 84,82 milyon TL'den 154 milyon TL'ye yükseldiği görülmektedir. Ele alınan dönemlerde sürekli olarak dış ticaret açığı sorunun olduğu, 1923 yılını izleyen dönemlerde bu açığın bir önceki yıllara göre artış ve azalış şeklinde bir dalgalanma gösterdiği açıktır. 1923-1929 döneminde dış ticaret açığının en çok düştüğü dönem 34,79 milyon TL'lik bir seviye ile 1924 yılı iken, en fazla yükseldiği dönem ise 100,87 milyon TL'lik seviye ile 1929 yılıdır.

1930-1945 dönemine gelindiğinde ise bu dönemde uygulanan politikaların temel amacı bir önceki dönemde oluşan dış ticaret açığını engellemektir. Bunun için 1930-1945 döneminde, 27 Mayıs 1929 tarihli ve 144 no.lu "Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu" ile 25 Şubat 1930 tarihli ve 1567 no.lu "Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu" ve bunları tamamlayan kararnamelerle döviz piyasasının sıkı bir biçimde koruma altına alınması, 22 Temmuz 1931 tarihli ve 1873 no.lu kanunla ithal kontenjanlarında uygulamaya gidilmesi, 11 Haziran 1930 tarihli ve 1715 no.lu kanunla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın kurulmasıyla TCMB'ye devlete döviz ve altın karşılığında emisyon yapma yetkisinin verilmesi, 8 Haziran 1933 tarihli 2279 no.lu "Ödünç Para Verme İşleri Kanunu" ile faiz haddinin en fazla %12 olarak sınırlandırılması şeklinde oluşturulan korumacı ve müdahaleci politikalar izlenmiştir (Kazgan, 1985:295). Bu dönemin en önemli olaylarından bir tanesi Mayıs 1934'de ilk Beş Yıllık Sanayi Planı'nın yürürlüğe konmasıyla birlikte hammaddeleri yurtiçinden sağlanması mümkün olan sanayi kollarının devletçe kurulmasıdır (Özcan, 1998). Ayrıca bu süreçte başta Almanya olmak üzere birçok ülke ile kliring anlaşmaları yapılmış, dışsatım karşılığı dışalım yaklaşımı uygulanmıştır. Bu alandaki düzenlemeler 1934'te kurulan Dış Ticaret Ofisi aracılığı ile yürütülmüş ve 1936'dan sonra dış ticaret bütçelerinin hazırlanması yoluna gidilmiştir. 1937'de kliring anlaşmalarından kurtularak daha serbest olma yönündeki girişimlerin 1938 yılında tekrar dış ticaret açığına sebep olmasıyla yeniden dış ticaret sınırlamaları getirilmiştir (Kepenek ve Yentürk, 1997:70). 1940 ile 1945 yılları 2. Dünya Savaşı'nın etkileri bakımından Türkiye ekonomisi dahil tüm ekonomiler için yıkıma sebep olmuştur. Türkiye her ne kadar savaşa dahil olmasa da ulaşımdan kaynaklanan sıkıntılar nedeniyle ihraç ürünleri alıcılara ulaştırılamamış, üretim için gerekli ara ve yatırım malı temininde sıkıntılar yaşanmıştır. Özetle 1930-

1945 döneminde dış ticaret açığını önlemek için yapılan düzenlemeler ile 2. Dünya Savaşı'nın dış ticaret hacmini daraltıcı etkileri sonucunda, 1924-1929 dönemleri arasında sürekli dış ticaret açığı veren Türkiye'nin dış ticaret hesabı, 1938 yılı hariç olmak üzere, ele alınan bu dönemde tarihinde ilk kez fazla vermiştir. Fakat dış ticaret hesabının fazla vermesine neden olan bu korumacı ve müdahaleci politikalar aynı zamanda 1930 sonrası dönemde dış ticaret hacminin büyük ölçüde daralmasına neden olmuştur (Özkale ve Kayalica, 2008:358). Bu durum Tablo 2.4. ve Şekil 2.6. üzerinde ifade edilmiştir.

Tablo 2.4.:1930-1945 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

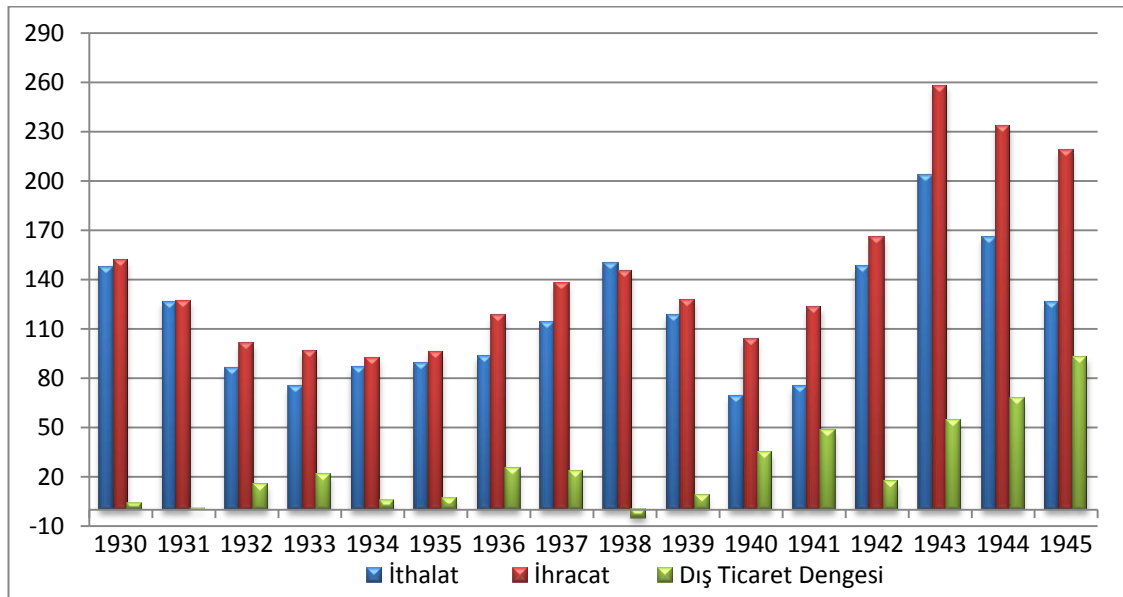
Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	Dış Açıklık Oranı (%)	İthalattaki Değişim Oranı (%)	İhracattaki Değişim Oranı (%)
1930	147.42	151.33	3.90	102.65	18.90	-42.36	-2.30
1931	126.46	127.08	0.61	100.49	18.21	-14.22	-16.02
1932	85.91	101.22	15.11	117.82	15.98	-32.06	-20.35
1933	74.85	96.39	21.54	128.77	15.01	-12.88	-4.77
1934	86.64	91.99	5.35	106.18	14.69	15.75	-4.56
1935	89.00	96.05	7.05	107.92	14.13	2.73	4.42
1936	92.76	118.02	25,26	127.24	12.44	4.22	22.87
1937	114.08	137.62	23.54	120.64	13.93	22.98	16.61
1938	149.81	144.92	-4.89	96.74	15,55	31.32	5.30
1939	118.40	127.55	9.15	107.73	11.92	-20.97	-11.99
1940	69.05	103.56	34.40	149.98	7.18	-41.68	-18.81
1941	74.72	122.93	48.20	164.51	6.61	8.22	18.70
1942	147.87	165.21	17,34	111.73	5.05	97.90	34.40
1943	203.50	257.72	54.23	126.65	5.00	37.62	56.00
1944	165.36	233.12	67.76	140.97	5.96	-18.74	-9.55
1945	126.06	218.74	92.68	173.52	6.30	-23.77	-6.17

Kaynak: TÜİK (2012), "İstatistiki Göstergeler 1923-2011" 'deki veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

Tablo 2.4., Tablo 2.3.'teki değerler baz alınarak yorumlanacak olunursa, dış ticaret açığını azaltmak için uygulanan korumacı ve müdahaleci politikalar sonucunda 1929'da 255,77 milyon TL olan ithalatın, 1930 yılında %42,36'lık bir ani düşüşle 147,42 milyon TL seviyesine gerilediği gözlemlenmektedir. Bu tarihten sonra ise ithalatta bazı yıllar yükselişler görülse de, ithalatın önceki dönemlere nazaran düşme eğiliminde olduğu açıktır. Bu dönemde ihracatta meydana gelen değişimler de incelendiğinde, 1929

yılında ihracatta bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Fakat yaşanan bu düşüşün (%2,30), ithalattaki düşüğe (%42,36) nazaran daha az olduğu görülmektedir. Ayrıca bu dönemde ihracat, 1929'dan 1935'e kadar düşüş eğilimine girmiştir. İthalat ve ihracattaki bu düşüşler göz önüne alındığında bu dönemler içerisinde dış ticaret hacminin de düşeceğini tahmin etmek zor olmamalıdır. Ele alınan dönemlerde, 1938 yılı hariç, ihracatın ithalatı karşılama oranının yükseldiği hatta %100'ün üzerine çıktığı görülmektedir. Bu durum dış ticaret açığını önlemeye ve döviz biriktirmeye yönelik politikalarının sonuç verdiğini göstermektedir. 1930-1945 döneminin dışa açıklık derecesi değerlendirilecek olursa; bu dönemde ticareti kısıtlayıcı politikaların sonucunda dışa açıklık derecesinin, 1938 yılı hariç, 1930 yılından 1943 yılına kadar sürekli düştüğü görülmektedir. Örneğin Tablo 2.3'de gösterilen 1929 yılının dışa açıklık seviyesi %19,81 iken, bu oran 1943 yılında %14,81'lik bir düşüşle %5 seviyesine inmiştir. Dışa açıklıktaki bu düşüş, 1929-1945 döneminin ticari serbestleşmeyi engelleyici politikalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tablo 2.4.'teki en önemli noktalardan birisi ise dış ticaret dengesi bakımından karşımıza çıkmaktadır. Tablo 2.4.'teki bu değişkeni Şekil 2.6. üzerinden değerlendirecek olursak;

Şekil 2.6.:1930-1945 Döneminde Toplam İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Kaynak: TÜİK (2012), "İstatistiki Göstergeler 1923-2011" 'deki veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

1930-1945 yılları arasında dış ticaret dengesinin, 1938 yılı hariç sürekli fazla verdiği ve dış ticaret açığını kapatmak üzere uygulanan politikaların, bu açığın kapanmasında başarılı sonuçlar verdiği görülmektedir. Özellikle bu başarının boyutu 1929 yılı ile 1930 yılı karşılaştığında daha iyi anlaşılacaktır. Öyle ki 1929 yılında dış ticaret açığı 100,87 Milyon TL (Şekil 2.5.) iken, hemen bir yıl sonrasında yani 1930'da dış ticaret açığı kapanmış hatta 3.90 milyon TL fazla vermiştir. Şekil 2.6. ve Tablo 2.4.'te gösterildiği gibi sadece 1938 yılında, ithalatın ihracattan fazla olmasından kaynaklanan bir dış ticaret açığı vardır. Bunun nedeni 1938 yılında, serbestleşme politikalarının denenmesidir. 1939 yılında tekrar dış ticaret fazlası verilmesinin nedeni ise; 1938 yılında uygulanan serbestleşme politikalarının başarısızlığının görülmesinden hemen sonra bu serbestleşme politikalarının terk edilerek, 1938 yılı öncesi kısıtlayıcı politikaların tekrar uygulanması sonucunda ithalatın kısılmasından kaynaklanmaktadır.

1946 ile 1953 yılları arasındaki dönemde dışa açıklığın gelişimi iktisadi açıdan incelenecek olunursa; bu dönem çok partili sisteme geçiş ile korumacı devlet politikalarının yavaş yavaş terk edildiği, dışa açık ve liberal ekonomi politikalarının uygulandığı yani kısaca dış ticaret açısından önemli bir serbestleşmenin yaşandığı dönem olarak göze çarpmaktadır. Ele alınan dönemin hemen başlarında IMF'e ve Dünya Bankası'na üye olmadan bir yıl önce yani 7 Eylül 1946'da Türkiye'de ilk devalüasyon yapılmıştır. Bu devalüasyon ile TL'nin ABD Doları karşındaki değeri yaklaşık %53,6 dolayında düşürülmüş, 1 ABD Doları 1.30 TL'den 2,80 TL'ye çıkarılmıştır. 1946'da 2. Dünya Savaşı sonrası dönemin koşullarına ve yeni ekonomik politikalara yönelik olarak yapılan bu devalüasyonun amacı, ithalat üzerindeki kısıtlamaların serbestleşme politikaları ile kaldırılması sonrasında ithalatın daha pahalı hale gelmesini sağlayarak ithalat artışını sınırlı tutmak ve ihracat ürünlerinin Dolar karşısındaki fiyatını düşürerek ihracatı arttırmaktır. Devalüasyon için zamanlama olarak 1946 yılının seçilmesinin nedenleri; savaş yıllarının neden olduğu enflasyonun geleneksel ihracat ürünlerinin fiyatını dünya fiyatlarının üzerine çıkarması, savaş yıllarında yurtdışındaki talebin düşmesi nedeniyle elde çok fazla stok birikmesi, devletin elinde tuttuğu döviz ve altının değerini yükselterek o dönemdeki iç borçların gerçek değerini düşürmek istemesi ve IMF'e katılımı sonucu devalüasyon yapma yetkisinin kısıtlanacak olmasıdır. Fakat devalüasyon sonucunda istenilenin aksine bir durum

gerçekleşmiş ihracat neredeyse durağan seyirde kalırken ithalat yüksek oranlarda artmış ve bu dönemden sonra dış ticaret açıkları artık kronik hale gelmiştir (Kepenek ve Yentürk, 1997:108).

1946'da yapılan devalüasyona ilave olarak 1946 ile 1953 yılları arasındaki dönemde dış kaynaklı sermayeye ulaşmak için uygulanan serbestleşmeye yönelik politikalara bakıldığında; IMF üyesi olarak Türkiye'nin sabit fakat ayarlanabilir kur rejimini benimsediği, gıda maddesi ve hammadde ihtiyacı olan Batı Avrupa'ya ihracatı arttırmak üzere 1948'de ABD'nin Truman Doktrini kapsamında Marshall yardımı programından traktör ithaline başladığı, 22 Mayıs 1947 no.lu kararnameyle Maliye Bakanlığı'nın yabancı sermayenin kısmen ya da tümüyle dışarı transferine ilişkin kararlarda yetkili kılındığı, 1950'de 5583 no.lu Hazinece Özel Teşebbüse Kefalet Edinilmesi ve Döviz Tahadütünde Bulunulmasına Dair Kanun ile Maliye Bakanlığı'nın 300 Milyon TL'yi geçmemek kaydıyla özel girişimcinin dışarıdan sağladığı uzun vadeli borçlara kefil sayıldığı, OECD tavsiyesiyle 1950'de ithalatın %60 oranında serbestleşmeye açıldığı, 1950'de özel girişime düşük faizli ve projeye bağlı döviz kredisi verme amacına yönelik Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın kurulduğu, 1951'de tarımı ve ticareti yabancı sermayeye kapalı tutması ve kar transferini sınırlaması gibi her ne kadar bazı konularda tam serbestlik içermese de yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek adına Yabancı Sermaye Kanunu'nun çıkarıldığı, 1953'te ticari bankaların dış dünyadan döviz kredileri almasını sağlayan ve 1958'deki krizin dış mali boyutunu hazırlayan kredili ithalat kapsamındaki kredilerin döviz ile geri ödenmesi sorumluluğunun TCMB'ye devredildiği, 1946'da çıkarılan Transit Depolama ve Ticaret Kanununun işlerlik kazanmaması üzerine 1953'te 6209 no.lu Serbest Bölgeler Kanunu'nun yürürlüğe girdiği ve Devlet Deniz Yolları ve Devlet Hava Yolları'nın anonim şirkete dönüştürülüp yabancı sermaye ortaklığına açıldığı görülmektedir (Kazgan, 2006:82). Ekonomide uygulanan bu serbestleşme politikalarının ele alınan dönem zarfında dış ticaret verilerine nasıl yansıdığını Tablo 2.5. ve Şekil 2.7.'de gösterilmiştir.

Tablo 2.5.:1946-1953 Dönemi Dış Ticaret Verileri

Yıllar	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	Dışa Açıklık Oranı (%)	İthalattaki Değişim Oranı (%)	İhracattaki Değişim Oranı (%)
1946	192.97	9.55	77.31	97.17
1947	91.28	17.37	206.47	44.97
1948	71.55	13.92	12.43	-11.87
1949	85.39	16.64	5.51	25.93
1950	92.21	15.86	-1.57	6.29
1951	78.11	17.22	40.75	19.23
1952	65.28	19.22	38.26	15.55
1953	74.37	16.66	-4.21	9.13

Kaynak: TÜİK (2012), "İstatistiki Göstergeler 1923-2011" 'deki veriler

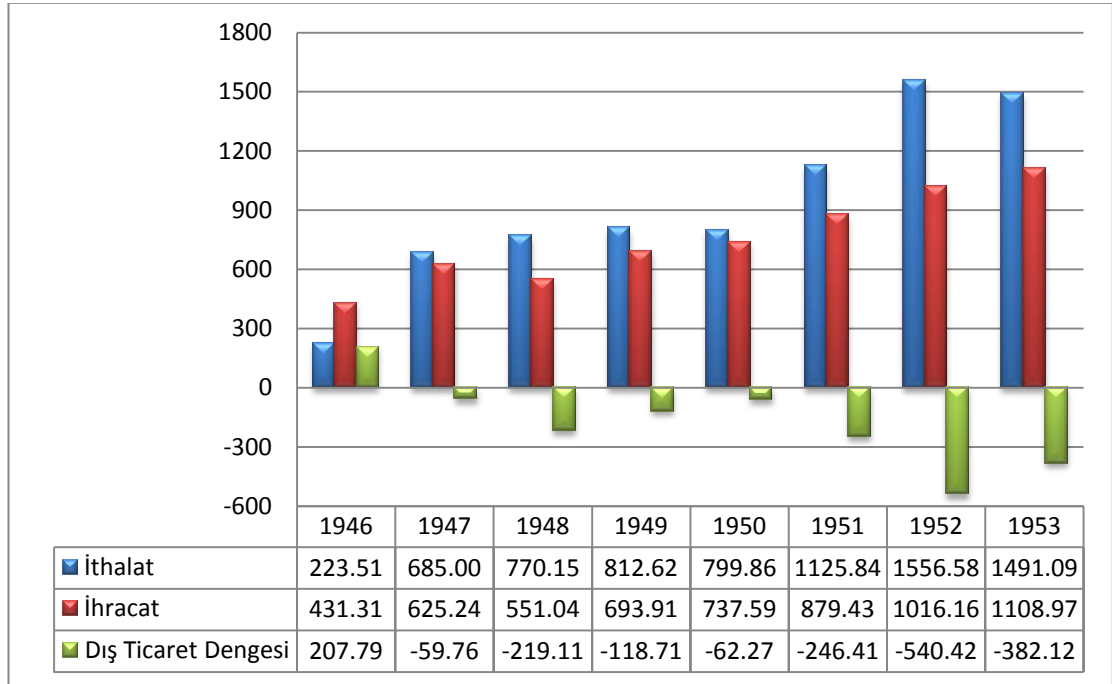
kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

1946 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranının ve ihracattaki değişim oranının Cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyesinde oluşu görülmektedir. 1946 yılında ihracattan sağlanan döviz neredeyse yapılan ithalatın iki katını karşılayacak düzeydedir. Fakat ele alınan dönemde 1946 yılını takip eden yıllarda, ihracatın ithalatı karşılama oranının yıldan yıla düşme eğilimine girdiği görülmektedir. Bu oranda 1947 yılında yaşanan keskin düşüş ve 1947'yi izleyen yıllardaki düşme eğilimi sonucunda, ihracattan elde edilen döviz miktarının ithalatı karşılayamayacak düzeye geldiği görülmektedir. Öyle ki 1946 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %192,97'lik seviyeden, 1952 yılında %65,28'li seviyelere düşmüştür. Ayrıca 1947 yılında, 1946 yılında yaşanan serbestleşme politikaları sonucunda bir önceki yıla göre ithalatın %206,47 oranında, ihracatın ise %44,97 oranında arttığı gözlemlenmektedir.

1947 yılındaki ithalat ve ihracattaki değişim oranı birlikte yorumlanacak olunursa; serbestleşme politikalarının ihracattan çok ithalat üzerinde etkili olduğu ithalatı iki kattan fazla arttırdığı anlaşılmaktadır. Bu yıllarda ithalatın ihracata nazaran daha çok artması, 1958 yılında yaşanacak kambiyo krizinin nedeni olacaktır. Dışa açıklık oranının ise 1946 yılının getirdiği serbestleşme politikaları ile 1946-1953 döneminde en fazla %19.22'li seviyelere kadar yükseldiği görülmektedir. 1947 yılındaki %17.32'lik dışa açıklık oranı, Cumhuriyet tarihinin 1947'ye kadar olan süredeki en yüksek dışa açıklık oranını temsil etmektedir. Fakat dışa açıklık oranının 1947

sonrasında düştüğü, ele alınan dönemde 1947'deki seviyesini ancak 1952 yılı itibariyle geçtiği görülmektedir. Ayrıca 1945-1953 döneminin ithalat ile ihracat rakamları ve dış ticaret dengesi Şekil 2.7.'de incelendiğinde;

Şekil 2.7.:1946-1953 Döneminde Toplam İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Kaynak: TÜİK (2012), "İstatistik Göstergeler 1923-2011" 'deki veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

1946 yılında 223,51 milyon TL olan ithalatın, 1947'de ani bir yükselişle 685 milyon TL'ye, ihracatın ise 431,31 milyon TL'den 625,24 milyon TL'ye yükseldiği görülmüştür. İthalatta, 1946 yılını izleyen yıllarda her ne kadar 1948 ile 1950 yılları arasında küçük düşüşler yaşansa da, ele alınan dönem bazında ithalatın sürekli arttığı görülmüştür. İhracat ise ithalatta olduğu gibi 1950 yılı hariç ele alınan yıllarda sürekli yükselmiştir. Öyle ki 1946'da 223,51 milyon TL olan ithalat, 1953 yılında yaklaşık 1.5 milyar TL'lik seviyeye, ihracat ise 431,31 milyon TL'den 1,1 milyar TL'lik seviyeye çıkmıştır. Fakat dış ticaret açıklarının seyri izlendiğinde, dış ticaret açıklarının sürekli artması, ele alınan dönemde görece olarak ithalatın ihracattan daha fazla arttığının kanıtı olarak değerlendirilmiştir. Şekil 2.7. incelendiğinde, 1946 yılında dış ticaret fazlası veren Türkiye'nin 1946 yılından sonra sürekli dış ticaret açığı verdiği anlaşılmaktadır. Bu durumun nedeni 1946 Eylül'ünde yapılan devalüasyonun ve serbestleştirme

politikalarının ekonomiye biraz gecikmeli olarak yansımadır. Bu tarihten sonra kronikleşmeye başlayan dış ticaret açıkları ele alınan dönemdeki zirvesine 1952 yılında 540 milyon TL'lik bir dış ticaret açığı ile ulaşmıştır. Ayrıca 1952 yılında görülen 540 milyon TL'lik bu dış ticaret açığı, Cumhuriyet döneminde bu yıla kadar görülmüş en yüksek seviye olmuştur.

1954-1962 dönemine gelindiğinde ise bu dönem 1947-1953 dönemleri arasında dış ticaret açıklarının artması nedeniyle tekrar dış ticaret sınırlamalarının yürürlüğe konduğu, ithalatı yapılmayan çoğu tüketim mallarının ithal ikamesi uygulamasıyla üretilmesinin teşvik edildiği ve devletin ekonomideki ağırlığının arttığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Özkale ve Kayalica, 2008:360). Bu dönemin en önemli sorunlarından bir tanesi 1947-1953 dönemleri arasında meydana gelen dış ticaret açıklarının, önceki dönemlerde dış ticaret fazlasıyla elde edilen dövizleri eritmesinden kaynaklanan döviz sıkıntısı olmuştur. Kore Savaşı'nın yarattığı talep artışının sona ermesi ve buna ilave olarak döviz gelirlerinde önemli bir paya sahip tarım sektörünün kötü hava şartlarından etkilenmesi ihracattı düşürmüştü ve döviz sıkıntısının boyutunu iyice arttırmıştır. Döviz sıkıntısı nedeniyle dış ödemelerde meydana gelen sorun hükümeti bir takım düzenlemeler yapmak zorunda bırakmıştır. Bu düzenlemeler çerçevesinde Milli Koruma Yasa'sı yeniden yürürlüğe konulmuş, ticari banka kredileri sınırlandırılmış ve faiz oranları arttırılmıştır. Bu önlemlerle 1956-1958 yılları arasında Türkiye iyice dışa kapanmıştır. Bu yıllar arasında dış ticaret açığı bir ölçüde azaldıysa da, fiyatlar yükselmiş, mal kıtlığı ve karaborsa işlemleri yaygınlaşmıştır (Kepenek ve Yentürk, 1997:112). Bu sorunları ortadan kaldırmak adına hükümet 4 Ağustos 1958'de IMF güdümlü bir takım istikrar politikaları uygulamak zorunda kalmıştır. Bu istikrar politikaları genel olarak para arzı ve bütçe harcamalarının kısıtlanmasını, devlet bütçesini denkleştirmek için kamu hizmetlerine yeni vergiler getirilmesini, Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin fiyatlarının yükseltilmesini, TL'nin devalüasyonunu, dış ticaret rejiminin düzenlenerek ihracata ve ithalata yeniden serbestlik getirilmesini içermiştir. 1958 yılındaki istikrar politikaları ile dış ticarete görece olarak yeniden serbestliğe dönülmüştür. Fakat bu durum ithalatı ihracata göre daha çok yükseltmiş, bu ise tekrar yüksek seviyeli dış ticaret açıklarının meydana gelmesine neden olmuştur (Kazgan,

2005:116). Bu doğrultuda Tablo 2.6. ve Şekil 2.8.'de ele alınan dönemde uygulanan politikaların dış ticaret verilerine nasıl yansıdığı gösterilmiştir.

Tablo 2.6.:1954-1962 Dönemi Dış Ticaret Verileri

Yıllar	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	Dışa Açıklık Oranı (%)	İthalattaki Değişim Oranı (%)	İhracattaki Değişim Oranı (%)
1954	70.02	14.31	-10.17	-15.44
1955	62.97	11.88	4.03	-6.44
1956	74.87	9.05	-18.15	-2.67
1957	86.93	7.09	-2.51	13.19
1958	78.47	4.50	-20.66	-28.37
1959	75.28	5.28	49.15	43.08
1960	77.77	8.44	68.28	73.86
1961	68.06	15.56	107.05	81.19
1962	61.27	15.68	22.13	9.94

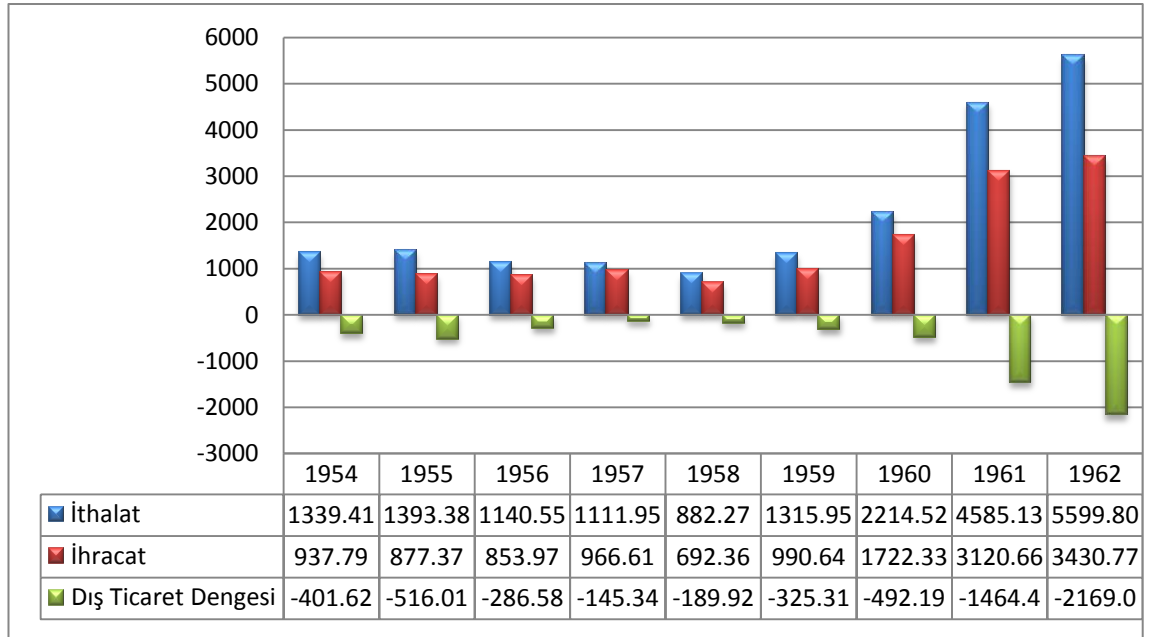
Kaynak: TÜİK (2012), "İstatistiki Göstergeler 1923-2011" 'deki veriler

kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

1954 yılında görüldüğü üzere ihracattaki azalış oranı, ithalattaki azalış oranından fazla olmuştur. Bu durum ise 1953 yılına göre 1954 yılında, ihracatın ithalatı karşılama oranının düşmesine neden olmuştur. Bu oran 1955 yılında ise ihracatın azalması ithalatın artmasıyla daha da yükselerek %62.97'ye düşmüştür. Fakat 1956-1958 döneminde Türkiye'nin dışa açıklık oranının düşmesiyle birlikte bu oranın tekrar yükseldiği görülmüştür. 1958 yılından itibaren IMF güdümlü istikrar politikaları çerçevesinde dışa açıklık oranının tekrar yükselmesi, ithalatı ve ihracatı tekrardan yükseltmiş, bu durum ise ihracatın ithalatı karşılama oranının düşmesine neden olmuştur. Bu orandaki düşüşler, dolaylı yoldan dış ticaret açıklarının arttığını da göstermektedir. Bu doğrultuda ele alınan bu dönemde dış ticaret açıklarının seyri Şekil 2.8.'de ifade edilmiştir.

Şekil 2.8.:1954-1962 Döneminde Toplam İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Kaynak: TÜİK (2012), "İstatistiki Göstergeler 1923-2011" 'deki veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2.8.'de görüldüğü üzere 1956-1958 döneminde Türkiye'nin dışa kapanması sonucunda dış ticaret açığının, 1955 yılındaki 516 milyon TL'den 1958 yılında 189 milyon TL'ye kadar gerilemiştir. Fakat 1959 yılından itibaren dışa açıklığın artmasıyla birlikte tekrar yükselmeye başlayan dış ticaret açıkları, bu dönemin en düşük değeri olan 145 milyon TL'den 1961 yılında 1,46 milyar TL'ye, 1962 yılında ise 2,1 milyar TL'ye yükselmiştir. Ele alınan bu dönemde dışa açıkların TL üzerinden ani bir şekilde yükselmesinin nedeni, devalüasyon nedeniyle 1960 yılından 1962 yılına kadar Dolar kurunun 2,80 TL'den 9,08 TL'ye kadar çıkmasıyla açıklanabilir. 1954-1958 yılları arasında meydana gelen dış ticaret açıkları, önceki dönemlerde de yaşandığı gibi bir sonraki dönemde ekonominin dışa kapanmasına neden olmuştur.

1963-1979 dönemine gelindiğinde ise DPT'nin (Devlet Planlama Teşkilatı) hazırladığı kalkınma planları ile Türkiye ekonomisinde köklü değişimler yaşanmıştır. Beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde sanayileşme temel hedef olarak belirlenmiş ve ithal ikamesine dayanan koruyucu dış ticaret politikaları sanayileşme amacını gerçekleştirmede temel araç olarak kullanılmıştır. 1960 ve 70'lerde koruyucu dış ticaret

politikaları çerçevesinde özellikle KİT'ler aracılığıyla uygulanan sanayileşme politikaları 1980'li yıllara kadar sürdürülmüştür (Özcan, 1998). Yerli sanayiye korumak adına uygulanan bu yüksek koruma oranlarıyla ilk olarak ithalat, gümrük vergisi, damga vergisi, liman vergisi ve garantili teminat bedeli gibi vergi ve yükümlülüklerle tabi tutulmuştur. Ayrıca hükümet bu dönemde yerli sanayiye korumak adına ithalat izinleri ve kota listeleri de yayınlamıştır. İkinci olarak yatırım ve kredi teşvikleri ile KİT'ler ara ve yatırım malı üreterek sanayi kesimine ucuz olarak girdi temin etmiştir (Özkale ve Kayalica, 2008:361). Sanayileşme stratejisi çerçevesinde uygulanan bu korumacı politikalar, 1960'lı yıllarda ekonominin büyüme hızını artırıp, cari işlemler açığını azaltmıştır. Fakat 1960'lı yılların sonuna gelindiğinde ise ticaret ve cari işlemler dengesindeki açıkların artarak devam etmesiyle döviz sıkıntısı tekrar gündeme gelmiştir. Bu durum, 1970 yılında Türkiye'nin IMF'ye başvurarak uygulamaya konulan istikrar programı çerçevesinde TL'nin devalüe edilmesini zorunlu kılmıştır. 1970 devalüasyonu ile ihracatın artması sonucunda yükselen cari işlem gelirleri ile işçi döviz girişleri parasal genişlemeye neden olmuştur. Bu parasal genişlemeyle birlikte 1973 yılında OPEC'in petrol fiyatlarını üç kat arttırmasının karşısında gerekli önlemlerin alınmaması ödemeler bilançosu açıklarını gitgide arttırmıştır. 1977'ye gelindiğinde döviz sıkıntısı nedeniyle ithalatın aksamaya başlaması, ithal girdi ile ihraç yapan Türkiye'nin ihracat gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Ekonomide yaşanan tüm bu olumsuz gelişmeler ekonomiyi 1978-1979 yılında krize sürüklemiştir. Dış borçların ertelenememesi ve mali reform gerçekleştirilememesi, 1979 yılında bütün döviz rezervlerin tükenmesine yol açmış, ithalat yapılamadığı için üretim hızla düşmeye başlamıştır. Kısacası 1958 devalüasyonu öncesi kriz dönemi 1979 yılında tekrarlanmıştır (Aktan, 2002:67). Ayrıca ele alınan bu dönemde Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile sonraki yıllarda etkileri açık bir şekilde hissedilen Gümrük birliği Anlaşması, diğer adıyla Ankara Anlaşması imzalanmıştır. 1 Ocak 1973 yılından itibaren yürürlüğe giren anlaşma ile Türkiye, Avrupa devletleri arasındaki bütünleşme hareketine tam üye olarak olmasa da ortak üye sıfatıyla katılmıştır (DPT, 2000). Bu doğrultuda Tablo 2.7. ve Şekil 2.9.'da ele alınan dönemde uygulanan politikaların dış ticaret verilerine nasıl yansdığı açıklanmaya çalışılmıştır.

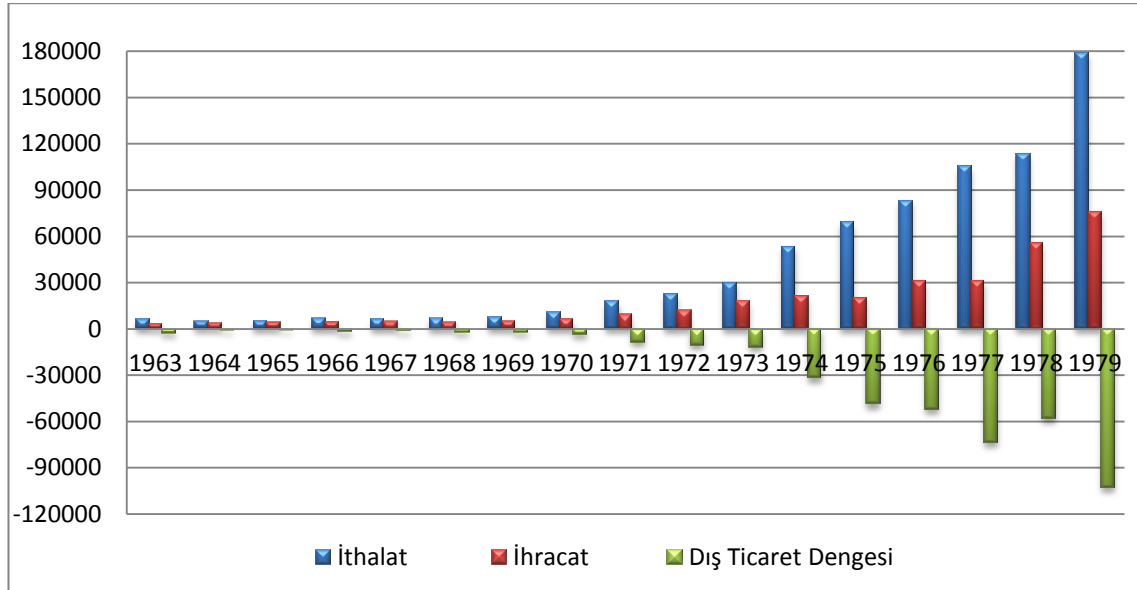
Tablo 2.7.:1963-1979 Dönemi Dış Ticaret Verileri (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Yıllar	İthalat	İhracat	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)	Dışa Açıklık Oranı (%)	İthalattaki Değişim Oranı (%)	İhracattaki Değişim Oranı (%)
1963	6216	3313	-2903	53.29	14.26	11.00	-3.44
1964	4878	3697	-1181	75.79	12.02	-21.53	11.60
1965	5193	4174	-1020	80.37	12.21	6.46	12.89
1966	6522	4415	-2107	67.69	11.96	25.58	5.77
1967	6217	4701	-1516	75.62	10.76	-4.68	6.49
1968	6934	4468	-2466	64.43	6.96	11.54	-4.96
1969	7275	4832	-2444	66.41	6.60	4.92	8.14
1970	10348	6409	-3939	61.93	8.06	42.23	32.64
1971	17727	9087	-8640	51.26	10.27	71.31	41.79
1972	22345	11876	-10468	53.15	10.89	26.05	30.70
1973	29791	18031	-11760	60.52	11.98	33.33	51.82
1974	53112	21190	-31922	39.90	13.82	78.28	17.52
1975	68993	20077	-48916	29.10	12.89	29.90	-5.25
1976	82930	30775	-52155	37.11	13.10	20.20	53.28
1977	104855	31344	-73511	29.89	12.29	26.44	1.85
1978	113274	55351	-57923	48.86	10.24	8.03	76.59
1979	178495	75749	-102746	42.44	8.84	57.58	36.85

Kaynak: TÜİK (2012), "İstatistiki Göstergeler 1923-2011" 'deki veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2.7.'de görüldüğü üzere planlı ekonomi çerçevesinde uygulanan ithal ikameci politikalar, dış ticaret açığının 1963 yılından 1970 yılına kadar düşme eğilimine girmesini sağlamıştır. Örneğin bu politikalar çerçevesinde 1964 yılında ithalat bir önceki döneme göre %21,53 oranında düşerken, ihracat %11,60 oranında artmıştır. Fakat 1970 yılından itibaren dış ticaret açıkları, ithalatın ihracata göre daha fazla yükselmesinden dolayı yükselme trendine girmiştir. 1963 yılında 2.9 milyar TL olan dış ticaret açığı 1979 yılında 102 milyar TL'ye çıkmıştır. Dış ticaret açığının TL olarak yükselmesinin diğer bir nedeni 1970 yılında yapılan devalüasyondur. Ele alınan dönemde dışa açıklık oranı incelendiğinde, dışa açıklık oranının 1963 yılından 1971 yılına kadar düşüşe geçtiği, ithal ikameci politikalar nedeniyle ekonominin dışa kapandığı görülmektedir. Fakat 1971 yılı ile birlikte ülke tekrar dışa açılmaya başlamış, zaman zaman bu oranda düşüşler olsa da 1971'den 1979'a kadar bu oran yükselme trendine girmiştir.

Şekil 2.9.:1963-1979 Döneminde Toplam İthalat, İhracat ve Dış Ticaret Dengesi (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Kaynak: TÜİK (2012), "İstatistiki Göstergeler 1923-2011" 'deki veriler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2.9. incelendiğinde bu dönemde uygulanan ithal ikameci politikaların sonuç verdiği bu sayede dış ticaret açıklıklarının düşük seviyelerde gerçekleştiği görülmektedir. Fakat 1970 yılından sonra ithalatın ihracata karşı daha çok artması neticesinde dış ticaret açıklarında belirgin bir şekilde artışın olduğu görülmektedir. 1970'lerden sonra yaşanan bu dış ticaret açıkları şu ana kadar ele alınan dönemlerdeki gibi ülkenin bir sonraki dönemde dışa kapanmasına neden olmamış, aksine 24 Ocak Kararları ile dışa açıklık derecesi artmıştır.

2.2.2 Türkiye'de 1980 Sonrası Dışa Açıklığın Tarihsel Gelişimi

Türkiye ekonomisinde dışa açılma kavramı 1980 sonrasında önem kazanmıştır. Türkiye'de 1980 sonrasında dışa açıklığın önemli bir konu haline gelmesinin en önemli nedeni 24 Ocak Kararları'dır. 24 Ocak 1980, Türkiye'de ekonomik sorunlara ve bu sorunların çözümüne ilişkin yeni bir yaklaşımın getirildiği, ekonomideki bazı aksaklıkların giderilmeye çalışıldığı, dünya ekonomilerinin büyük bir bölümünde güçlenen serbest girişimin itici ve çekici gücünden faydalanmayı amaçlayan politikaların uygulandığı, devletin ekonomiye müdahalesinin en aza indirilmesinin

amaçlandığı kısacası Türk ekonomi modelinde bir anlamda revizyonun başladığı bir dönem olarak değerlendirilmiştir (Kılıçbay, 1991:161).

Türkiye'yi 24 Ocak Kararları'na götüren en önemli etkenlerden bir tanesi, özellikle 1963-1980 yılları arasında uygulanan planlı ekonomi doğrultusunda ithal ikameci politikaların tam olarak dış borç krizine çare olamamasıdır. Borç krizini aşabilmek adına Türkiye 1980 yılının başında 24 Ocak Kararları olarak da bilinen Dünya Bankası ve IMF nezdinde hazırlanan yapısal uyum programını yürürlüğe koymuştur. Bu program çerçevesinde uygulamaya konulan 24 Ocak Kararları ile Türkiye'de dışa açılma anlamında köklü bir dönüşüm yaşanmış, ithal ikameci sanayileşme stratejisi terk edilerek, ihracata yönelik büyüme stratejisi benimsenmiştir (Özkale ve Kayalica, 2008:361). İhracata dayalı büyüme stratejisinin başarılı olabilmesi ve ihracat yapan sektörlerin uluslararası koşullarda rekabet edebilmesi için, esnek kur politikası uygulanmış, ithalatta serbestleşmeye gidilmiş ve aşamalı bir teşvik sistemi getirilmiştir. İhracata yönelik aşamalı teşvik politikaları çerçevesinde (Çelebi, 1991:235);

- İhracatta vergi iadesi uygulanmıştır. Daha sonra bu uygulama kademeli olarak azaltılmış, Nisan 1989'da kaldırılmıştır.
- Ulusal paranın gerçek değerinin altında belirlenmesini sağlayıcı politikalar uygulanmıştır.
- Düşük faizli ihracat kredileri uygulanmıştır.
- İhracat FOB değerinin %50'si kadar ihracat malının girdisi olan gümrük muafiyetli hammadde ithal hakkı tanınmıştır.
- İhracat gelirlerinin %20'sinin kurumlar vergisi matrahından indirilmesi sağlanmıştır.
- İşletme ihtiyaçları için toplam ihracat gelirinin %10'nu kadar gümrük muafiyetli ithal hakkı getirilmiştir.
- Yeni ve uzak pazarlar için, uzak mesafe navlun primi verilmiştir.
- Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu'ndan yapılan ödemeler, ihracatın desteklenmesinde kullanılan en etkin araçlardan bir tanesi olmuştur.
- İhracat edilen malların üretimde kullanılan enerji girdilerine bazı muafiyet ve istisnalar getirilmiştir (fakat daha sonra kaldırılmıştır).

- Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu'ndan ihracata teşvik sağlanmış, bu ise döviz kazandırıcı hizmetlerin teşvik unsurlarını oluşturmuştur.
- Dış ticaret sermaye şirketlerine sağlanan teşvikler, yabancı sermaye ve serbest bölge uygulamaları vasıtasıyla ihracat dolaylı yoldan desteklenmeye çalışılmıştır.
- İhracatı, kredi mekanizmasıyla desteklemek için Eximbank, yatırımların finansmanı için ise Türkiye Kalkınma bankası kurulmuştur.

İhracata yönelik bu teşviklere ek olarak, ithalatta da kısıtlayıcı unsurlar kaldırılarak, ithalatın programlı bir şekilde serbestleştirilmesi ve koruma oranlarının uluslararası düzeye indirilmesi için çalışılmıştır.

24 Ocak Kararları sadece ithalat ve ihracat üzerindeki düzenlemelerden ibaret değildir. 24 Ocak Kararları, ithalat ve ihracatın serbestleşmesinin yanında serbest piyasa ve özel girişimciye dayalı ekonomi oluşturulmasını, döviz rejiminde serbestleşmenin sağlanmasını, yabancı sermaye girişlerinin arttırılmasını, fon piyasalarında dengenin sağlanmasını, enflasyonun düşürülmesini ve ücretler ile sendikal faaliyetlerin düzenlenmesini amaçlamıştır. Fakat bu kararlardan dış ticaretin desteklenmesini ve serbestleşmesini gerçekleştirmek adına; serbest piyasa ve özel girişimciye dayalı ekonomiyi gerçekleştirme kapsamında ihracat lisansların en aza indirilmesi ve ihracatta tecilin kaldırılması, döviz kurunun serbestleştirilmesi kapsamında TL'nin %48.6 oranında devalüe edilmesi ile TCMB'nin günlük kur ayarlamaları sistemine geçişi ve son olarak yabancı sermaye girişlerini arttırma kapsamında Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü kurulması önemlidir. Üç farklı alanda yapılan bu düzenlemeler ile dışa açık büyüme stratejisi doğrultusunda ihracata kolaylık sağlanmıştır (Kazgan, 1985:391).

İhracata dayalı büyüme stratejisinin benimsenmesi sonucunda ihracat ve ithalatın serbestleştirilmesi 1989'lı yıllara kadar sürmüştür, 1989 yılından sonra ise Türkiye finansal serbestleşme sürecine girmiştir. Ağustos 1989'da 32 Sayılı Kararname ve değişiklikleri ile birlikte, OECD'nin koşulları yerine getirilmiş ve konvertibiliteye geçiş IMF tarafından onaylanmıştır. Konvertibiliteye geçiş ile birlikte likit fonlar halinde yerli ve yabancı sermayenin Türkiye'ye giriş çıkışı serbest hale gelmiştir. Ticari

serbestleşmeden sonra gelen finansal serbestleşme sonucunda; Türkiye ekonomisi tam anlamıyla dışa açık bir ülke konumuna gelmiştir (Kazgan, 2006:82).

Son olarak Türkiye Ekonomisindeki dışa açılmayı pekiştiren en önemli anlaşma Avrupa Birliği (AB) ile yapılan Gümrük Birliği Anlaşması olmuştur. Gümrük Birliği Anlaşması'nın temelleri o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile 1963 yılında imzalanan Ankara Ortaklık Anlaşması kapsamında, 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokolle atılmıştır. Katma Protokol uyarınca iki taraf arasında kurulması gereken Gümrük Birliği Anlaşması ancak 31 Aralık 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Gümrük Birliği Anlaşması'yla Avrupa Birliği'ne üye ülkeler ile Türkiye arasında bazı istisnalar dışında sanayi mallarında gümrük birliği sağlanmış ve bu mal grubuna gümrük vergisi alınmadan giriş yapma hakkı verilmiştir. Ayrıca Türkiye Bu Anlaşma ile AB'nin uygulamakta olduğu gümrük tarifelerini ve ortak dış ticaret politikasını uygulamayı kabul etmiştir (Çelebi, 1991).

Kısaca 1980 sonrası dönem özetlenecek olunursa, 24 Ocak Kararlar ile başlayan dışa açılma süreci genel olarak üç aşamada ele alınmaktadır. 1980-1983 yılları arasındaki ilk aşamada cari işlemlerde serbestleşme yoluyla dışa açık ekonomiye geçiş reformlarının gerçekleştirilmeye çalışıldığı, 1983-1988 yılları arasındaki ikinci aşamada dışa açık ekonomiye yönelik reformlara devam edildiği, 1989 sonrasında yani üçüncü aşamada ise sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği görülmektedir (Kansu, 2004:476).

2.3. TÜRKİYE'NİN 1980 SONRASINDA DIŞ TİCARET HAREKETLERİNDEKİ GELİŞMELER

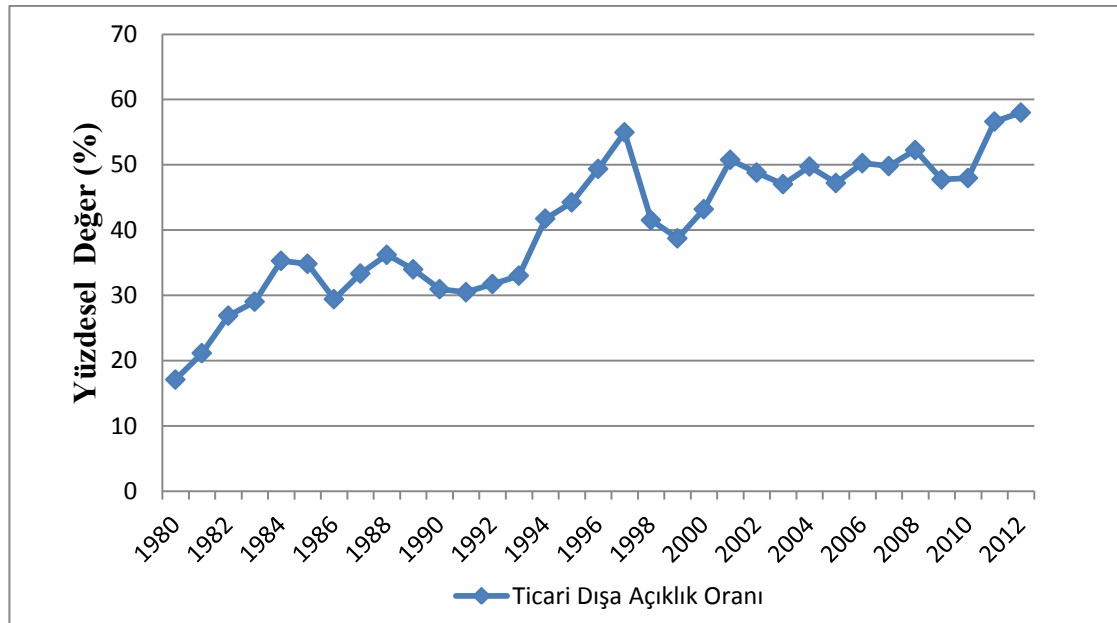
Dünya ticaretinde 1960'lı ve 1970'li yıllardan itibaren, ithal ikameci büyüme modellerinin yerini alan ihracata yönelik büyüme stratejisi, sermaye oluşum oranlarındaki artışın ve faktör üretkenliğindeki büyümenin ancak ihracattaki artış ile sağlanabileceği, diğer bir deyişle dış ticaretin, büyümenin itici gücü olduğu görüşü önem kazanmıştır (Gübe, 1997). Ancak Türkiye'de dış ticaretin önem kazanması 24 Ocak programı ile İhracata Dayalı Büyüme Stratejisi'nin uygulamaya konulmasıyla başlamıştır. Bu program ile özel sektörün öncülük ettiği, uluslararası rekabet ortamına uygun, dinamik bir ekonomik yapı yaratmak için kambiyo rejimini önemli ölçüde

serbestleştiren, ithalatta liberasyonu arttıran, ihracatı desteklemeye öncelik veren ve yabancı sermayeye kolaylıklar sağlayan politikalar uygulanmaya çalışılmıştır (Özbey, 2000). Dolayısıyla, dış ticaretteki artış ve ihracat büyüme ilişkisi 1980’li yıllardan sonra öne çıkmakta, 1990’lı yıllarla birlikte ivme kazanmaktadırlar. Bu nedenle, Türkiye’de dışa açıklığın makro ekonomik göstergeler üzerindeki etkisini ölçen çalışmalar genellikle 1990 sonrasında gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Türkiye’de meydana gelen dışa açılma sürecinin ekonomiye etkilerinin daha iyi anlaşılması adına bu bölüm mal ve hizmet ticaretindeki ve sermaye hareketliliğindeki gelişmeler olarak iki alt başlığa ayrılmıştır.

2.3.1 Türkiye’de 1980 sonrası Mal ve Hizmet Ticaretindeki Gelişim

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren dış ticaret politikalarında en köklü değişikliklerin 1980 yılında yapıldığı ve bu yıldan sonra önceki dönemlerde olduğu gibi serbestleşmeye yönelik politikaların kesintiye uğratılmadığı için; 1980 sonrası mal ve hizmet dış ticaretindeki gelişim, 1980 öncesi dönemdeki gibi yıllara ayrılmadan bir bütün halinde incelenecektir. Bu bağlamda ilk olarak Türkiye’de dışa açıklığın 1980’den sonraki değişimi Şekil 2.10.’da gösterilmiştir.

Şekil 2.10.:Türkiye'nin 1980-2012 Dönemi Ticari Dışa Açıklığı*

Kaynak: World DataBank verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur,

*Ticari Dışa açıklık (ihracat+ithalat)/GSYİH formülü kullanılarak hesaplanmıştır.

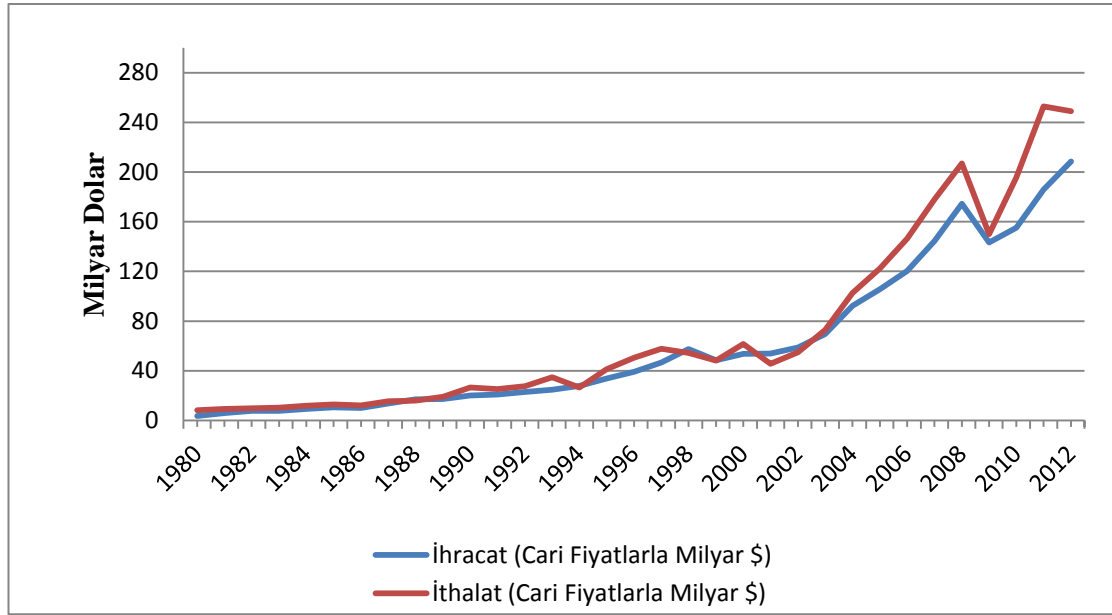

Şekil 2.10.'dan da görüldüğü gibi Türkiye'nin 1980'den 2012 yılına kadar ticari dışa açıklığında, zaman zaman ekonominin o dönemki konjonktüründen meydana gelen dalgalanmalar olsa da genel olarak bir yükselme trendinde olduğu görülmektedir. Ticari dışa açıklıktaki bu yükselme trendi 24 Ocak 1980 programının getirdiği serbestleşme politikalarının ekonomiye uygulandığının ve bu politikalar vasıtasıyla Türkiye'de ticari dışa açıklığın arttığının kanıtı olarak görülmektedir.

1980 yılında ticari açıklık oranının %17'li seviyelerden 2012 yılı itibariyle %58'li seviyelere kadar yükseldiği görülmektedir. Ayrıca 1980 yılı ile 2012 yılları arasında ticari dışa açıklığın yaklaşık %40,9 oranında arttığı görülmektedir. Ele alınan dönemlerde ise ticari açıklığın en yüksek olduğu yıl %58'lik bir oranla 2012 yılıdır. 2012 yılındaki bu dışa açıklık oranı aynı zamanda Cumhuriyet tarihinin şu ana kadar görülmüş en yüksek oranını temsil etmektedir.

Türkiye'de ele alınan yıllar çerçevesinde ticari dışa açıklık oranlarındaki bu artış, ticari açıklığın hesaplanma formülünden hareketle mal ve hizmet ithalat ve ihracatının da yükseldiğini dolaylı yoldan göstermektedir. Bu durumu açıklamak ve ticari dışa açıklığın niçin ele alınan yıllar bazında yükselen bir trende sahip olduğunu anlamak için mal ve hizmet ithalat ve ihracatının ne yönlü değiştiğine de değinmek gerekmektedir. Bu bağlamda Şekil 2.11. ve Tablo 2.8.'de mal ve hizmet ithalat ve ihracatın 1980-2012 dönemleri arasındaki değişimi gösterilmiştir.

Şekil 2.11.:Türkiye'de 1980 Sonrasında Mal ve Hizmet İthalat ve İhracatının Değişimi (Cari Fiyatlarla Milyar \$)

Kaynak: World DataBank verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur,

Şekil 2.11.'de 24 Ocak 1980 programı sayesinde 1980 yılından itibaren mal ve hizmet ithalat ve ihracatının yükselen bir trende sahip olduğu görülmektedir. 1980 ile 1990 yılları arasında kalan dönemde ihracat ve ithalattaki artışın, 1990-2000 ile 2000-2012 arasındaki dönemlere göre daha az olduğu gözlemlenmektedir. Bunun nedeni 24 Ocak 1980 Kararları'nın gerektirdiği serbestleşme politikalarının 1990 yılına kadar aşamalı olarak uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan uygulanan programın etkileri tam olarak 1990'lı yıllardan sonra ortaya çıkmış ve ani bir şekilde ithalat ve ihracat yükselmeye başlamıştır. 2002 yılından itibaren ithalat ve ihracattaki artış hızı önceki dönemlerle karşılaştırıldığında bir hayli yüksektir. 2009 yılında ithalat ve ihracattaki ani düşüşün nedeni ise 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri olumsuz yönde etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum aynı zamanda dışa açık bir ekonominin dış şoklara duyarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir. 2010 yılına gelindiğinde ise ithalat ve ihracat küresel krizin etkilerinden kurtularak tekrar yükselme trendine geçmiş, 2011 yılında krizden önceki seviyesinin üzerine çıkmıştır. Mal ve hizmet ithalat ve ihracatındaki bu değişim ve dış ticaret açığı Tablo 2.8. üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 2.8.: Türkiye'nin 1980 Sonrasında Mal ve Hizmet İthalat ve İhracatının değişimi ve Dış Ticaret Açığı * (Cari Fiyatlarla Milyar \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Açığı	Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Açığı
1980	2.91	7.91	-5.00	1997	26.26	48.56	-22.30
1981	4.70	8.93	-4.23	1998	26.97	45.92	-18.95
1982	5.75	8.84	-3.10	1999	26.59	40.67	-14.08
1983	5.73	9.24	-3.51	2000	27.77	54.50	-26.73
1984	7.13	10.76	-3.62	2001	31.33	41.40	-10.06
1985	7.96	11.34	-3.39	2002	36.06	51.55	-15.49
1986	7.46	11.10	-3.65	2003	47.25	69.34	-22.09
1987	10.19	14.16	-3.97	2004	63.17	97.54	-34.37
1988	11.66	14.34	-2.67	2005	73.48	116.77	-43.30
1989	11.62	15.79	-4.17	2006	85.53	139.58	-54.04
1990	12.96	22.30	-9.34	2007	107.27	170.06	-62.79
1991	13.59	21.05	-7.45	2008	132.03	201.96	-69.94
1992	14.71	22.87	-8.16	2009	102.14	140.93	-38.79
1993	15.35	29.43	-14.08	2010	113.88	185.54	-71.66
1994	18.11	23.27	-5.16	2011	134.91	240.84	-105.93
1995	21.64	35.71	-14.07	2012	152.46	236.55	-84.08
1996	23.22	43.63	-20.40	2013	151.81	251.65	-99.84

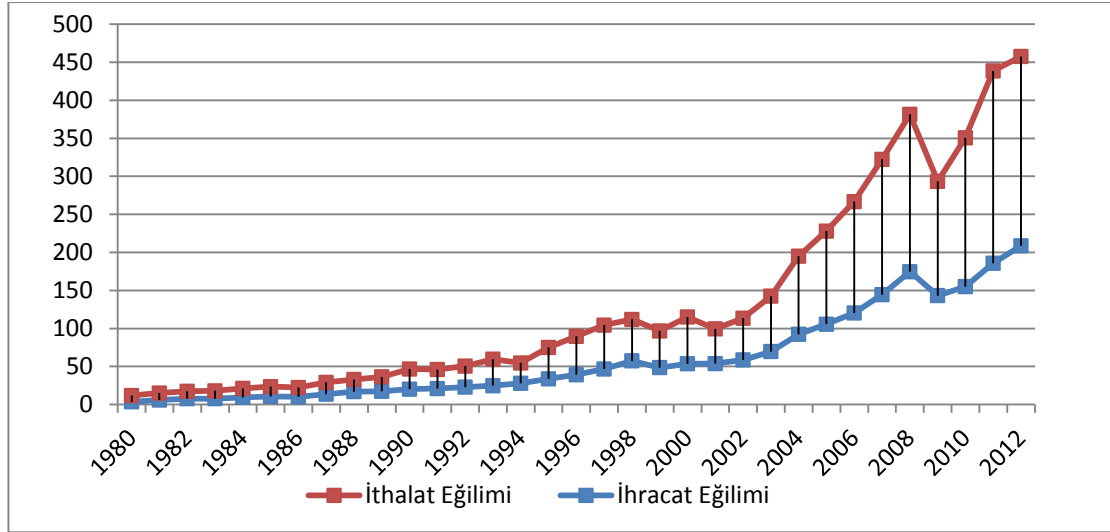
Kaynak: TÜİK, yıllara göre dış ticaret istatistikleri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

*Dış ticaret açığı ihracat-ithalat (X-M) formülü kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 2.8.'den de görüldüğü üzere dışa açıklığın artması ile ihracat, 1980 yılındaki 2,9 milyar Dolar'lık seviyelerinden 2013 yılında 99,84 milyar Dolar'a yükselirken, ithalat da 1980 yılındaki 7,9 milyar Dolar'lık seviyeden 251,6 milyar Dolar'a yükselmiştir. Tablo 2.8. dış ticaret açığı açısından yorumlandığında ise 1980'den 2013'e kadar ele alınan bütün yıllarda dış ticaret açığı mevcuttur. İthalatın ihracattan büyük olmasından kaynaklanan bu dış ticaret açığı özellikle 2004 yılından sonra tırmanışa geçmiş, küresel krizin etkisiyle 2009 yılında her ne kadar bu dış açık bir önceki dönemlere göre düşüş gösterse de 2010 yılı itibariyle küresel krizden önceki değerini de aşmış, 2013 yılı itibariyle 99,8 milyar Dolar seviyesine gelmiştir. Ele alınan dönemlerde dış ticaret açığının en yüksek olduğu dönem 105,93 milyar Dolar ile 2011 yılıdır. Serbestleşme politikalarının uygulanmaya başladığı 1980 yılı ile 2011 yılı arasındaki dış ticaret açığını değerlendirildiğinde; dış ticaret açığının 2011 yılı itibariyle, 1980 yılına göre 98 milyar Dolar arttığı görülmektedir. Sonuç olarak 1980 sonrasında dışa açıklığın artmasının dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilediği,

özellikle 2004 yılından sonra dış ticaret açığının yükseldiği görülmektedir. Bunun nedeni ise mal ve hizmet ihracatındaki yükselme trendinin, mal ve hizmet ithalatındaki yükselme trendinin altında kalmasıdır. Mal ve hizmet ithalat ve ihracatı arasındaki bu yükselme eğilimi arasındaki fark Şekil 2.11'de gösterilmiştir.

Şekil 2.12.:Türkiye'de 1980 Sonrasında Mal ve Hizmet İthalat ve İhracatının Yükselme Eğilimi

Kaynak: World DataBank verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

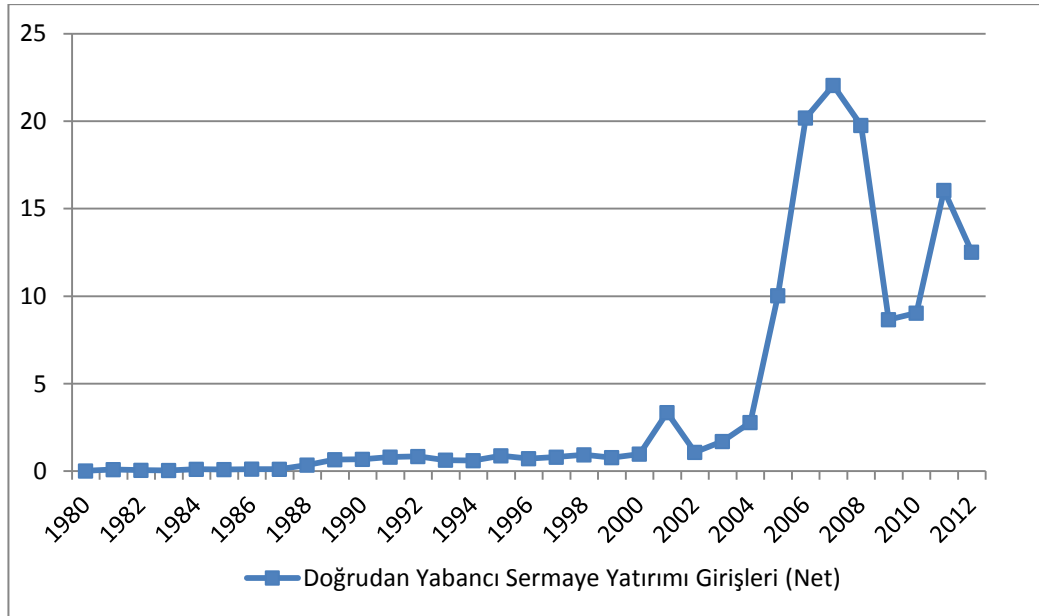
Şekil 2.12.'da, Şekil 2.11.'den farklı olarak mal ve hizmet ithalat ve ihracatının eğilimi gösterilmektedir. Yani Şekil 2.11. mal ve hizmet ithalat ve ihracatının aldığı değerler üzerinden oluşturulurken, Şekil 2.12. mal ve hizmet ithalat ve ihracatının her dönemin bir önceki dönemdeki ilgili değere yaptığı katkıyı yani eğilimi göstermektedir. Bu açıklamadan sonra Şekil 2.12. değerlendirildiğinde, mal ve hizmet ithalatının yükselme eğiliminin, mal ve hizmet ihracatındaki yükselme eğiliminden yüksek olduğu, özellikle bu iki eğilim arasındaki aranın 1990 yılından sonra açıldığı, yani 1990 yılından sonra ithalattaki artışın ihracattaki artışa göre daha fazla olduğu gösterilmektedir. Bu durum ise iki eğri arasındaki yıldan yıla birbirinden uzaklaşan çizgilerle gösterilmektedir.

2.3.2. Türkiye' de 1980 sonrası Sermaye Hareketliliğindeki Gelişim

Dışa açıklığın sermaye hareketleri üzerindeki etkileri finansal bir konudur. Türkiye'de sermaye hareketlerindeki yoğunlaşma 24 Ocak 1980 programı çerçevesinde

alınan kararların ekonomiye uygulanmasıyla başlamıştır. 24 Ocak 1980 kararlarından önce Türkiye ekonomisinde finansal piyasalar, devletin düzenleyici ve denetleyici rolünün ağırlıklı olduğu finansal baskı politikaları ile yönetilmiştir. 24 Ocak 1980 programı çerçevesinde 1989 yılına kadar yapılan faiz oranları, döviz kuru, finansal piyasalar ve bankacılık sektörüne yönelik düzenlemelerle iç finansal serbestleşme sağlanmış, 1989'da da sermaye hareketlerine yönelik olarak yapılan düzenlemelerle dış finansal serbestleşme gerçekleştirilmiştir (Kılıç, 2012). Türkiye ekonomisinde finansal serbestleşme politikalarının uygulanmasından önceki ve sonraki durumu Şekil 2.13.'te doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinden açılanmaya çalışılmıştır.

Şekil 2.13.: Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişleri (Net) (Milyar Dolar)

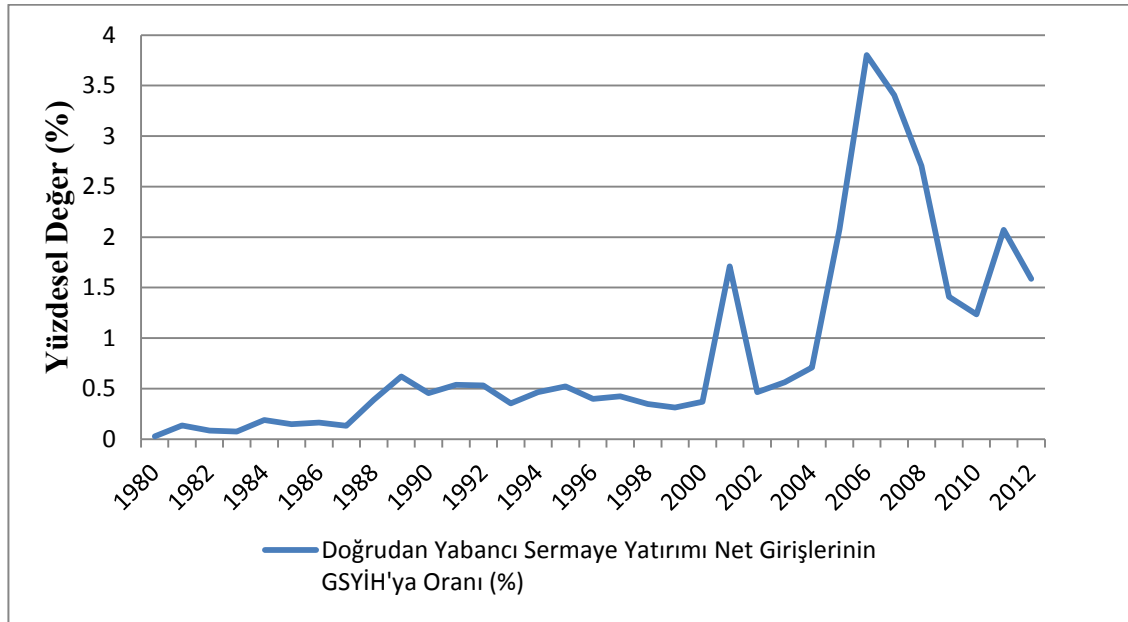
Kaynak: World DataBank verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2.13.'ten de görüldüğü üzere doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının (DYY) net girişleri 1988'li yıllara kadar değer olarak çok küçük değerler almış ve hatta 1988 yılına kadar neredeyse yerinde saymıştır. Fakat 1980 yılından itibaren başlayan iç finansal serbestleşmeye yönelik düzenlemeler, 1989 yılına gelindiğinde dış finansal serbestleşmeye yönelik sermaye hareketlerinde yapılan düzenlemelerle birleşince iç finansal serbestleşmeden sonra dış finansal serbestleşme de gerçekleşmiş, bu tarihten sonra DYY yavaş yavaş yükselme trendine geçmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ise

DYY'nin net girişleri belirgin bir şekilde artmıştır. Ayrıca 2005 ve 2006 yılında DYY net girişlerindeki artış dikkat çekicidir. Bu ani yükselişin arka planında yatan neden ise güçlü ekonomiye geçiş politikalarının ekonomiye yansımından kaynaklanmaktadır. Şekil 2.13.'te dikkat çeken diğer bir nokta ise DYY net girişlerinin iki farklı yıldaki aşağı yönlü hareketidir. Ülkede istikrar ve güven ortamı arayan DYY'nin ele alınan dönemlerdeki ilk aşağı yönlü hareketinin nedeni 2001 Ekonomik Krizi ile, ikinci aşağı yönlü hareketinin nedeni ise 2008 Küresel Krizi ile açıklamak mümkündür. Sonuç olarak 1980 yılında neredeyse sıfırlı seviyelerde olan DYY finansal serbestleşme politikaları vasıtasıyla 2006 yılı itibariyle 20 milyar Dolar'a kadar yükselmiştir.

Finansal serbestleşme sonucunda meydana gelen sermaye hareketlerindeki değişimin daha iyi anlaşılabilmesi için ayrıca doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYİH içerisindeki payının nasıl değiştiğine bakmak gerekmektedir. Şekil 2.14.'te bu durum ele alınmıştır.

**Şekil 2.14.:Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Girişlerinin
GSYİH'ye Oranı (%) (Net)**

Kaynak: World DataBank verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2.14. incelendiğinde 1988 ve 1989 yıllarında DYY'nin GSYİH içerisindeki payının yukarı yönlü hareketi 1990 yılında durmuş, 1990 ile 2000 yılları arasında ise bu

pay yaklaşık %0,5 seviyesine yakın gerçekleşmiştir. 2001 yılına gelindiğinde DYY'nin GSYİH içerisindeki payı ani bir yükselişe geçmiş, daha sonra bu pay 2002 yılında yine ani bir düşüşle 2001 yılındaki eski seviyesine gelmiştir. Bu ani düşüşün nedeni 2001 Krizi'nin ekonomiye yansımından kaynaklanmaktadır. DYY net girişlerinin GSYİH içerisindeki payının en fazla yükseldiği dönem 2005-2007 dönemidir. Fakat izleyen dönemlerde bu oranın, 2008 Küresel Krizi'nin etkisiyle tekrar düştüğü görülmektedir. Ayrıca burada dikkat çeken bir nokta Şekil 2.13. baz alınarak açıklanacak olursa; Şekil 2.13.'te 1988 yılından 1989 yılına geçerken değer olarak DYY'nin net girişlerinde büyük bir dalgalanma olmazken, Şekil 2.14.'te bu iki yıl arasındaki geçişte DYY girişlerinin GSYİH içerisindeki payında bariz bir şekilde dalgalanma görülmektedir. Bunun nedeni 1989 yılında doğrudan DYY net girişlerinin bir önceki yıla göre değişiminin (%87'lik artış), aynı yıllar dahilinde GSYİH'deki değişimden (% 29'luk artış) büyük olmasıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DIŞA AÇIKLIĞIN MAKRO EKONOMİK ETKİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Çalışmanın üçüncü bölümünde, dışa açıklığın, emek verimliliği üzerindeki etkisi 2000:Q2-2013:Q3 dönemi üç aylık verileriyle; enflasyon ve işsizlik üzerindeki etkileri ise 2000:Q1-2013:Q3 dönemi üç aylık verileriyle analiz edilmiştir. Bu bölümde ilk olarak dışa açıklığın büyüme, verimlilik, enflasyon, işsizlik, dış borç ve reel döviz kuru üzerindeki etkilerini inceleyen ampirik ve ekonometrik literatüre yer verilmiştir. Ardından çalışmada kullanılan veri seti ve ekonometrik yöntem tanımlandıktan sonra, ele alınan dönemde dışa açıklığın artmasıyla emek verimliliğinin yükseleceği, işsizlik ve enflasyon oranının düşeceği hipotezi sınanmıştır. Eş-bütünleşme analizinden faydalanarak dışa açıklığın ekonometrik ölçüme konu olan üç değişkenle (emek verimliliği, enflasyon ve işsizlik) arasındaki ilişki ayrı ayrı ele alınarak uzun dönem ve kısa dönem (hata düzeltme modeli) yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak ise analizden elde edilen sonuçların değerlendirilmesi yapılarak bölüm tamamlanmıştır.

3.1. DIŞA AÇIKLIĞIN MAKRO EKONOMİK ETKİLERİ: AMPİRİK LİTERATÜR

Dışa açıklığın makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik yapılan ampirik ve ekonometrik çalışmalarda tam bir görüş birliği sağlanamamıştır. Dışa açıklığın çeşitli makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini ölçen bazı çalışmalarda dışa açıklığın ele alınan değişkenler üzerindeki etkisi negatif, bazı çalışmalarda pozitif olarak ölçülmüştür. Ayrıca literatürde dışa açıklığın ilgili değişkenler üzerindeki etkisinin nötr olduğunu belirten çalışmalar da mevcuttur.

İlk olarak dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştıran ampirik ve ekonometrik çalışmalar incelendiğinde, bu konuyla ilgili sonuçları birbirinden epey farklı birçok çalışma olduğu görülmektedir. İlk olarak dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu belirten çalışmalar incelendiğinde; Bahmani Oskooee ve Niroomand'ın (1999) 59 ülke için Johansen nedensellik ilişkisini kullanarak

1960-1992 yılları arasında yaptıkları çalışmanın sonucunda, 19 ülkede dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu gözlemlenmiştir.

Ahmad ve Anoruo'nun (2000) Johansen eş-bütünleşme testi ve hata düzeltme (ECT) modelini kullanarak 5 ülke için yaptıkları (Malezya, Endonezya, Filipinler, Singapur ve Tayland) 1960-1997 yıllarını kapsayan çalışmada, GSMH'deki artış oranı ile ihracat ve ithalat toplamını kullanarak bu değişkenler arasındaki ilişki test edilmiştir. Bu çalışmanın sonucunda ele alınan bütün ülkelerde dışa açıklık ve büyüme değişkenlerinin eş-bütünleşik olduğu, hata düzeltme modelinde ise dışa açıklık ve büyüme arasında çift yanlı bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Sun ve Parikh (2001), 1985-1995 yıllarını kapsayan veriler ile Çin'in 29 bölgesinde panel data analiz yöntemiyle yaptıkları çalışmada ihracat ve yabancı sermaye girişlerinin, ülkenin ekonomik büyümesi üzerinde olumlu ve de önemli bir etkisinin olduğunu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmacılar tarafından GSYİH ile ihracat arasında önemli bir ilişkinin olduğunu belirtilmiş, ihracat artışının büyük bir ölçüde GSYİH'deki artış ile açıklanabileceği vurgulanmıştır.

Jin (2003), 1953-1999 yıllarını kapsayan veriler ile Kuzey Kore'nin GSYİH'si ile dışa açıklığı arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testini kullanarak test etmiştir. Bu çalışmada Kuzey Kore'nin ele alınan değişkenlerine ilişkin verileri, Kuzey Kore'de ticaret serbestisinin azalığı 1974 yılından sonraki dönem ile ticaret serbestisinin olduğu 1974 öncesi dönem olmak üzere iki periyoda ayrılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda serbest ticaretin olduğu 1974 öncesi dönemde, GSYİH ile dışa açıklık arasında güçlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca elde edilen veriler doğrultusunda serbest ticaretin ekonomik büyümeyi güçlü ve reddedilemez bir şekilde teşvik ettiği vurgulanmıştır.

Karras (2003), dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi iki ayrı panel data serisiyle açıklamaya çalışmıştır. Birinci seri 56 ülke üzerine 1951-1998 dönemlerini, ikinci seri ise 105 ülke üzerine 1960-1997 dönemlerini kapsamaktadır. İki farklı seri üzerinden yapılan çalışmanın sonucunda, dışa açıklığın büyümeyi pozitif, sürekli ve istatistiki açıdan olumlu olarak etkilediği belirtilmiş, dışa açıklıkta meydana

gelen % 10'luk artışın, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılayı yaklaşık %0.25 oranında arttırdığı tespit edilmiştir.

Omisakin vd. (2009) ise Nijerya ekonomisinde 1970-2006 yıllarını kapsayan veriler ile ticari açıklıkla büyüme arasındaki ilişkiyi Toda-Yamamoto nedensellik ve ADRL sınır testi yaklaşımını kullanarak test etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda ticari dışa açıklık ile büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmekle beraber ticari açıklıktaki %10'luk bir artışın büyümeyi yaklaşık % 7 oranında artıracığını belirtilmiştir. Ayrıca kısa dönemde ticari dışa açıklıktan büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu da tespit edilmiştir.

Dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran bazı çalışmalar ise dışa açıklığın büyüme üzerinde güçlü bir etkisinin olmadığını belirtmektedir.

Levine ve Renelt'in (1992) 1960-1989 dönemlerini kapsayan Cross-country regresyon modelinde 119 ülkeye ait ilgili değişkenleri kullanarak dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test ettiği çalışmasında, dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında kırılğan bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Harrison'ın (1996) çeşitli dışa açıklık ölçüm metotları üzerinden dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test ettiği çalışmada; dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin dışa açıklık ölçüm metotlarına göre değişebileceği ayrıca bu iki değişken arasında her zaman güçlü bir ilişkinin olmadığı belirtilmektedir. Nitekim kesitlerarası veri kullanıldığında ele alınan yedi dışa açıklık ölçüm metodundan sadece birinde, ele alınan veriler beş yıllık ortalamalar olduğunda yedi dışa açıklık ölçüm metodundan üçünde, ele alınan veriler yıllık veriler olduğunda ise yedi dışa açıklık ölçüm metodundan altısında dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki saptanmıştır.

Dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ölçen bazı çalışmalarda ise dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünün, ülkenin gelir seviyesine ve de ele alınan zaman aralığına göre değiştiği görülmektedir. Örneğin Kim'in (2008), 1960-2000 dönemini kapsayan verilerle ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme

arasındaki ilişkiyi 61 ülke üzerinde test ettiği çalışmasının sonucunda; bu iki değişken arasındaki ilişkinin, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için farklı olduğu tespit edilmiştir. Nitekim yüksek gelir düzeyine sahip ekonomilerde dışa açıklığın iktisadi büyüme üzerinde güçlü bir pozitif etkisinin olduğu belirtilirken, tam tersi durumda yani düşük gelir seviyesine sahip ekonomilerde ise dışa açıklığın iktisadi büyüme üzerinde azımsanmayacak derecede negatif bir etkisinin olduğunu belirtilmiştir.

Vamvakidis'in (2002), çeşitli dönemleri regresyon modelinde tahmin ettiği çalışmasında; 1970 yılından 2002 yılına kadar olan dönemde serbest ticaretle büyüme arasında pozitif ilişkinin olduğu saptanmıştır. Fakat araştırmacı, 1930'larda serbest ticaret ile büyüme arasındaki ilişkinin negatif olduğunu, bu durumun nedenin ise dünya ticaret rejiminin değişimden kaynaklandığı vurgulamıştır. İki değişken arasındaki ilişkinin 1970 sonrasında pozitif çıkmasının nedeninin ise 1980'ler ve 1970'lerde dünya ticaretinde önceden görülmemiş değişikliklerin yaşanmasıyla birlikte artık ticari dışa açıklığın büyüme için itici güç olarak görülmesinden kaynaklandığı belirtilmiştir.

Türkiye ekonomisinde dışa açıklık ile büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda; Kaplan (2004), genel denge analizi yöntemiyle dışa açıklığın üç sektör bazında ekonomik performans üzerindeki etkilerini ölçmüştür. Bu çalışmanın sonucunda, ekonomide politika değişimlerinin sektörleri ve üretim faktörlerini farklı yollardan etkilediği tespit edilmiştir.

Utkulu ve Kahyaoğlu (2005), doğrusal olmayan seriler, TAR/STAR modellemesi ve Markov rejim değişim modellemesi ile 1990-2004 yıllarını kapsayan verilerle Türkiye'de finansal ve ticari açıklığın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini test etmiştir. Araştırmacılar, bu çalışmanın sonucunda, ticari dışa açıklığın ekonomik büyümenin itici gücü olduğunu, fakat finansal dışa açıklık için aynısının söylenmesinin mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Çünkü araştırmacılara göre finansal dışa açıklık, ticari açıklığın tersine büyüme hızını yavaşlatmakta, aynı zamanda ticari açıklıktan elde edilen kazançların kaybolmasına neden olmaktadır.

Yapraklı (2007), 1990-2006 dönemleri arasında çeyreklik verileri kullanarak Türkiye ekonomisinde finansal ve ticari açıklıkla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi,

çok değişkenli eş-bütünleşme analizi, Granger nedensellik testi ve hata düzeltme modelini kullanarak test etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, ekonomik büyüme ile ticari dışa açıklık arasında uzun dönemde pozitif, finansal dışa açıklıkla ile ekonomik büyüme arasında ise negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmacı, finansal dışa açıklık sabitken, ticari dışa açıklıktaki meydana gelecek 1 birimlik artışın ekonomik büyümeyi 0.22 birim arttırdığını, ticari dışa açıklık sabitken finansal dışa açıklıktaki meydana gelen 1 birimlik artışın ise ekonomik büyümeyi 0.50 birim azalttığını belirtmiştir.

Kurt ve Berber (2008), 1989-2003 dönemini kapsayan çeyreklik verilerle Türkiye ekonomisinde dışa açıklık ile büyüme arasındaki ilişkiyi VAR ve varyans ayrıştırması yöntemi ile test etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacılar, bu çalışmadan elde edilen bulguların, içsel büyüme teorilerinin de ileri sürdüğü gibi dışa açıklığın ekonomik büyümeyi arttıracığı hipotezine uygun olduğunu belirtmiştir.

Türedi ve Berber (2010), Johansen-Juselius Koentegrasyon ve VAR nedensellik analizleri kullanarak Türkiye'de 1970-2007 dönemlerini kapsayan yıllık verilerle finansal kalkınma ve ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasında, finansal kalkınmadan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü, ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Mercan vd. (2012), Panel data analiz yöntemiyle BRIC ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ve Türkiye üzerine 1989-2010 dönemlerini kapsayan yıllık veri setiyle, dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, teorik beklentiler çerçevesinde dışa açıklığın ekonomik büyümeyi önemli bir ölçüde etkilediği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda dışa açıklık seviyesinde meydana gelecek %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi %4.31 oranında arttıracığı istatistiksel olarak ortaya konulmuştur. Ayrıca finansal gelişmede meydana

gelen %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi %1.33, doğrudan yabancı yatımlardaki %1'lik bir artışın ise ekonomik büyümeyi %0,79 arttıracığı da belirtilmiştir.

Literatürde dışa açıklık ile verimlilik arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar incelendiğinde, dışa açıklığın verimlilik üzerindeki etkisini direkt ölçen çalışmaların yeterli sayıda olmadığı görülmektedir. Genellikle dışa açıklığın verimlilik üzerindeki etkisine, dışa açıklığın büyüme üzerindeki etkisini ölçen çalışmalarda büyümenin bir nedeni olarak teorik anlamda değinilmiş, fakat gerçekleşen bu büyümenin ne kadarının verimlilik artışından ortaya çıktığı direkt hesaplanmamıştır. Literatürde dışa açıklık ile verimlilik arasındaki ilişkiyi ele alan az sayıda çalışmanın ampirik sonuçlarına bakıldığında; Bandinger ve Breuss (2008), 1995 ve 2000 yıllarını kapsayan verilerle 14 OECD ülkesinin on beş imalat sanayi dalında uluslararası ticaretin verimlilik üzerindeki etkisi araştırmıştır. Bu çalışmanın sonucunda ihracatın GSYİH'ye oranındaki artışın, verimliliği arttıracığı belirtilmiştir. Fakat İthalatın GSYİH'ye oranındaki artışın verimliliği ihracat artışının neden olduğu verimlilik artışı kadar arttırmayacağı da ayrıca vurgulanmıştır.

Miller ve Uphadhyay (2002), Cobb-Douglas üretim fonksiyonu üzerinden 30 yıllık dönemler bazında 83 ülke ve farklı gelir grupları üzerinde dışa açıklığın toplam faktör verimliliği üzerindeki etkisini ölçmüştür. Bu çalışmanın sonucunda, dışa açıklığın toplam faktör verimliliği üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Edwards (1998), en küçük kareler yöntemiyle (EKKY) 1960-1990 yılları arasında 93 ülke için dışa açıklık ile büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, görece olarak dışa açıklığın daha fazla olduğu ülkelerde yeni üretim tekniklerinin ve yeni fikirlerin ortaya çıkışıyla beraber toplam faktör verimliliğinin daha hızlı arttığı ve bu şekilde de ülkelerin daha hızlı büyüdüğü gözlemlenmiştir.

Paul ve Marks (2009), Avustralya ekonomisinde 1968-1999 yılları arasında yıllık verilerle imalat sanayi üzerinde ticari dışa açıklık ile toplam faktör verimliliği arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, Avustralya'nın imalat

sanayinde ele alınan yıllarda dışa açıklık ile toplam faktör verimliliği arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anderson (2001), İsveç imalat sanayinde 1980-1995 yılları arasında dışa açıklığın toplam faktör verimliliği üzerindeki etkisini test etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, dışa açıklık oranında meydana gelen artışın yabancı ülkelere teknoloji transferini kolaylaştıracağını, bu durumun ise toplam faktör verimliliğini arttıracığı belirtilmiştir.

Kurt ve Terzi (2007), 1989-2003 yılları arasında çeyreklik veriler ile VAR, Varyans ayrıştırması, etki tepki analizleri kullanarak Türk imalat sanayinde dış ticaretin büyüme ile verimlilik üzerindeki etkilerini test etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda ihracat ile verimlilik artışı arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. İhracattan verimlilik artışına doğru olan nedensellik ilişkisi ile artan ihracatın yurtiçi üretimi arttıracığı, yaşanan bu üretim artışlarının da dışsallıklar yoluyla verimlilik seviyesini yükselteceği belirtilmiştir.

Aytemiz (2006), 1980-2001 yılları arasında Granger nedensellik testini kullanarak Türk imalat sanayinde ticari serbestleşmenin verimlilik üzerindeki etkisini test etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda dış ticaretin serbestleşmesinin, teknolojik ilerleme ve verimlilik üzerinde olumlu etkilere sahip olacağı belirtilmiştir.

Literatürde dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkinin incelendiği ampirik çalışmalarda; dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisinin, ele alınan ülkenin dışa açıklık derecesine, borç seviyesine, gelir ve gelişmişlik düzeyine göre değiştiği görülmektedir.

Romer (1993), 1973-1988 yılları arasında 114 ülke üzerinde dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, dışa açıklık dereceleri daha fazla olan ülkelerin ortalama enflasyon oranlarının; dışa daha az açık ülkelerin ortalama enflasyon oranlarından daha düşük olma eğiliminde olduğu belirtilmiştir.

Terra (1988), Romer'in (1993) çalışmasından hareketle dış açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkinin izlenmesinde Romer'e (1993) ek olarak bu iki değişken arasındaki ilişkiyi belirlemede önemli bir role sahip olduğunu gerekçesiyle çalışmasına dış borç değişkenini de eklemiştir. Araştırmacı çalışmasında, 1973-1981 borçlanma öncesi dönem ve 1982-1990 borçlanma dönemi şeklinde iki dönem bazında ülkeleri çok borçlu, orta borçlu, az borçlu ve diğer tüm ülkeler olmak üzere dördü bir sınıflamaya tabi tutmuştur. Bu çalışmanın sonucunda borçlanma döneminde, sadece çok borçlu ülkelerde dışa açıklık ile enflasyon arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Thomas (2012), 1990-2009 dönemini kapsayan verilerle 8 Karayip ülkesi üzerinde dışa açıklık ile ortalama enflasyon arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, dışa açıklık ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, uluslararası ticaretin ele alınan ülke ekonomileri üzerinde kırılmalı bir yapıya neden olduğunu, bu durumun ise bu ülkeleri dış şoklara açık hale getirerek ekonomik istikrarsızlığa sürüklediğini tespit etmiştir.

Kim ve Beladi'in (2005) 62 ülke üzerinde dışa açıklıkla ortalama enflasyon arasındaki ilişkiyi ölçtüğü çalışmasında, bu ilişkinin yönünün gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında farklılık arz ettiğini belirtilmiştir. Bu çalışmanın sonucunda gelişmiş ülkelerde dışa açıklık ile enflasyon arasında negatif, gelişmekte olan ülkelerde ise pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca ülke merkez bankalarının bağımsızlık derecesinin ticari dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkiyi açıklamada etkili olmadığı vurgulanmıştır.

Lotfalipour vd.'nin (2013) 1990-2010 yılları arasında Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri üzerinde dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkiyi ölçtüğü çalışmasında, dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu tespit edilmiştir. Bu tip ülkeler petrol üreticisi ülkeler olduğu için bu ülkelerdeki para otoritelerinin fiyatlar genel düzeyindeki değişikliklere karşı uygulayacakları politikaları geliştirmeleri gerektiği ayrıca belirtilmiştir.

Dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkiyi Türkiye Ekonomisi üzerinde ampirik olarak test eden çalışmalar incelendiğinde; Işık (2003), aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 42 ülke üzerinde 1990-2000 yılları arası birleştirilmiş veriler ile dışa açıklık derecesine bağlı olarak para politikasının enflasyon üzerindeki etkisini araştırmıştır. Bu araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular, dışa açıklık derecesi arttıkça para politikasının enflasyon üzerindeki etkisinin artacağı şeklindedir.

Güneş ve Konur (2013), Türkiye'de 2000-2011 yılları arasında çeyrek dönemlik veriler kullanarak dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkiyi eş-bütünleşme ve vektör hata düzeltme modeli tekniklerini kullanarak araştırmıştır. Bu çalışmanın sonucunda enflasyon ile dışa açıklık arasında bir eş bütünleşme ilişkisinin ve dışa açıklıktan enflasyona doğru da kısa dönemli bir Granger nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kısa dönem ile uzun dönem arasındaki bağlantıyı gösteren hata düzeltme parametresinin istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretli çıktığı belirtilmiştir. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde, Türkiye ekonomisinde kısa dönemde dışa açıklığın enflasyonu negatif yönde etkilediği; uzun dönemde ise değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin ve tahmin edilen hata düzeltme teriminin katsayısının negatif işaretli olması, enflasyon ile dışa açıklığın birbirini etkileyerek aynı yönde değiştiğini göstermiştir.

Taşçı vd. (2009), panel veri setiyle Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler üzerinde 1980-2006 dönemi yıllık verileriyle dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkiyi tahmin etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda Arjantin, Brezilya, Bolivya, Kolombiya, Kosta Rica, Meksika, Paraguay, Peru, Türkiye ve Uruguay gibi gelişmekte olan ülkelerde dışa açıklığın enflasyon üzerinde önemli bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu ilişkiyi ölçerken döviz kuru, dışa açıklık ve doğrudan yabancı yatırımlar gibi değişkenler kullanılmıştır. Yapılan tahmin sonucunda bu sayılan değişkenlerin tamamının istatistiksel olarak anlamlı çıktığı ve dışa açıklığın enflasyon üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu vurgulanmıştır.

Sekmen (2007), EKKY kullanarak 1950-2003 yılları arasında Türkiye'nin dışa açılmasıyla birlikte uygulanan para politikasının enflasyona mı, yoksa üretim artışına mı yol açtığını araştırmıştır. Bu çalışmanın sonucunda para politikasının üretimi artırma

yetisinin azaldığı, buna karşılık enflasyon üzerinde etkisinin arttığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak genişletici para politikalarının ele alınan dönemler zarfında milli geliri arttırmak yerine enflasyonu arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Fakat bu durumda enflasyonu düşürmek için ülkenin dışa kapanması gerekmektedir, şeklinde yorum yapmanın yanlış olacağı belirtilmiş, özellikle 2003 yılından sonra uygulanan kur politikalarının neticesinde Türk Lirası'nın değer kazanması sonucunda ithalatın artık daha ucuz hale geldiği için, yerli üretimin fiyatı düşürdüğü vurgulanmıştır. Bu nedenle 2003 sonrasında özellikle dışa açıklığın enflasyonu arttırmadığı ayrıca belirtilmiştir.

Literatürde dışa açıklık ile işsizlik arasındaki ilişki incelendiğinde; ele alınan ampirik çalışmalarda genel olarak dışa açıklığın işsizlik üzerindeki etkisinin ihracat ve ithalattaki artışa göre farklı yönde değiştiği tespit edilmiştir.

Kien ve Heo (2009), genelleştirilmiş momentler metodunu (GMM) kullanarak Vietnam ekonomisinde 1999-2004 yılları arasında ticari serbestleşme ile istihdam arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda ihracattaki artışların işsizliği negatif yönde etkilediğini yani işsizliği azatlattığını, ithalattaki artışların ise pozitif yönde etkilediğini yani işsizliği arttırdığını tespit edilmiştir.

Krugman vd.'nin (1995,) ABD'de 1960-1993 yıllarını kapsayan verilerle çekim modelini kullanarak dış ticaretle ile istihdam arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında, dış ticaret ile istihdam arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiş ve gelişmekte olan ülkelerle yapılan ticaretin istihdamı %1.43 oranında azalttığı belirtilmiştir.

Janiak (2006) da Krugman vd. (1995) gibi ABD ekonomisinde dış ticaret ile istihdam arasındaki ilişkiyi 418 sektör bazında 1974-1988 dönemi verilerini kullanarak GMM ile test etmiştir. Araştırmacı, bu çalışmanın sonucunda ticari serbestleşme ile istihdam arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu belirtmiştir.

Sakurai (2004), Japonya ekonomisinde 1980 ile 1990 girdi çıktı tablolarını kullanarak dış ticaret ile istihdam arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bu araştırmanın sonuçları da dış ticaret ile istihdam arasındaki ilişki bakımından Krugman vd.'nin (1995) çalışmasının sonucuna benzerdir. Bu çalışmanın sonucuna göre Japonya

ekonomisinde dış ticaret ile istihdam arasında ilişkinin negatif yönlü olduğu ve Japon imalat sanayinde net ihracat üzerinden hesaplanan istihdam edilen kişi sayısının 1980 yılı baz alındığında, 1990 yılında yaklaşık 449 bin kişi azaldığı tespit edilmiştir. Fakat bu negatif yönlü ilişkinin, Japon imalat sanayi emek piyasası üzerindeki etkisinin çok büyük olduğunun söylenemeyeceği ayrıca belirtilmiştir.

Greenaway vd. (1999) ise dış ticaret ile istihdam arasındaki ilişkiyi diğer çalışmalardan farklı olarak kısa ve uzun dönem olmak üzere iki farklı dönemde ele almıştır. İngiltere ekonomisinde 1979-1991 dönemlerinde 167 imalat sanayi dalı üzerine yapılan çalışmanın sonucunda, kısa ve uzun dönemde dışa açıklık ve istihdam arasındaki ilişkinin etki bakımında birbiriyle farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Öyle ki ele alınan dönemler bazında İngiltere'de ihracattaki %1'lik bir artış kısa dönemde imalat sanayi istihdamı %3.8 (56,543 kişi), uzun dönemde ise %4.71 (69,900 kişi) oranında azaltmıştır.

Türkiye ekonomisinde dışa açıklık ile işsizlik arasındaki ilişkiyi araştıran ampirik çalışmalar incelendiğinde; Ayaş ve Çeştepe (2010), Türkiye'de dış ticaret değişmelerinin istihdam üzerindeki etkilerini imalat sanayi kapsamında, faktör yoğunluğu ve girdi-çıktı modellerini kullanarak tahmin etmiştir. Girdi-çıktı tablolarında 1998 ile 2002 yılları temel aldıkları çalışmanın sonucunda dış ticaret değişmelerinin istihdam üzerindeki etkilerinin sektörlere göre farklılaştığını, dış ticaretin bazı sektörlerde istihdamı artırırken, bazı sektörlerde de istihdamı azalttığını tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada, imalat sanayi sektöründe dış ticaretin istihdam etkisinin ithalata bağlı olarak ortaya çıktığı vurgulanmış, bu sonuç ise Türk imalat sanayi sektörünün büyük bir ölçüde ithalata bağımlı olduğu tezini de desteklemiştir.

Gozgor ve Piskin (2011), TÜİK'in istihdam çalışmasında belirlediği 26 bölge için 2004–2009 dönemi yıllık verileri kullanılarak, bölgelerin işsizlik oranı ile ilgili bölgelerin toplam dış ticaret hacminden aldıkları paylar arasındaki ilişkiyi panel veri ve GMM ile tahmin etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda ele alınan bölgelerin dış ticareten aldığı pay arttıkça, o bölgenin işsizliğinin azaldığı yani dış ticaret ile istihdam arasında pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Gül ve Kamacı (2012), çalışmasında Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 7 gelişmekte olan ülke için 1993-2010, 12 gelişmiş ülke için ise 1980-2010 dönemi verileriyle dış ticaret ile istihdam arasındaki ilişkiyi LLC-IPS panel birim kök testleri ve pedroni panel eş-bütünleşme testi ile araştırmıştır. Bu araştırma sonucunda elde edilen bulgular, seçili dönemlerde her iki ülke grubunda dış ticaret ile istihdamın eş-bütünleşik olduğunu göstermiştir. Analiz sonuçlarına bakıldığında gelişmiş ülkelerde ithalattan işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisi bulunurken, işsizlikten ithalata doğru bir ilişki bulunamamıştır. Diğer taraftan söz konusu gelişmiş ülkelerde ihracat ile işsizlik arasındaki nedensellik ilişkisinde, ihracattan işsizliğe doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde ise, ithalat ve ihracattan işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisi bulunurken, işsizlikten ithalat ve ihracata doğru bir ilişki bulunamamıştır. Bu sonuçlar hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, ithalat ve ihracattan işsizliğe doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermiştir.

Dışa açıklık ile dış borç arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmaların sonuçları incelendiğinde, bu çalışmaların bir çoğunda dışa açıklık ile dış borç arasında pozitif bir ilişkinin varlığından söz edilmektedir. Bu alanda yapılan çalışmalar şu şekildedir; Zafar ve Butt (2008), 1972-2007 dönemlerini kapsayan verilerle uzun dönem için ARDL bounds test ve kısa dönem için de hata düzeltme modeliyle Pakistan ekonomisinde dışa açıklık ile dış borç arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bu çalışmanın sonucunda uzun dönemde ticari serbestleşme ile dış borç arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Yine aynı şekilde Zakaria'nın (2012) Pakistan ekonomisinde 1972-2010 dönemleri için çeyreklik veriler kullanarak dış açıklığın dış borç üzerindeki etkisini GMM sistem tahmincisi tekniğini kullanarak test ettiği çalışmasının sonucunda, dışa açıklığın dış borç üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan bu çalışma sonucunda dışa açıklık oranındaki %1'lik artışın, dış borcu %0,239 oranında arttıracığını belirtilmiştir.

Combes ve Saadi-Sedik (2006), GMM sistem tahmincisi yöntemiyle 1974-1998 dönemlerini kapsayan 66 gelişmekte olan ülke üzerinde dışa açıklığın bütçe dengesi üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Bu çalışmanın sonucunda dışa açıklığın bütçe dengesi üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Osuji ve Olowolayemo (1998), 7 Sahra altı Afrika ülkesi (Nijerya, Gana, Fildişi Sahilleri, Kenya, Kamerun, Zaire ve Zambiya) üzerinde 1972-1992 dönemlerini kapsayan verileri kullanarak ticari serbestleşmenin dış borç yükü üzerindeki etkisini EKKY ile araştırmıştır. Gana, Fildişi Sahilleri ve Zambia'nın ihracatının GSYİH'sine oranını gösteren parametresi teorik beklentiler çerçevesinde negatif işaretli olarak tespit edilmiştir. Bu durumda ihracatın GSYİH'ye oranının artmasının, bu ülkelerin dış borç yükünün azalmasına neden olacağı belirtilmiştir. Bu durumun daha iyi anlaşılması adına Gana için örnek verilecek olursa; Gana'nın ihracatının GSYİH'ye oranının %1 artmasının, dış borç yükünü %0.77 oranında azalttığı ifade edilmiştir. Diğer taraftan ele alınan ülkelerin tümünde ithalatı yapılan mal hizmetlerin toplam değerinin GSYİH'ye oranı pozitif çıkmıştır. Fakat sadece dört ülke için (Gana, Fildişi Sahilleri, Kamerun ve Zaire) bu parametrenin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Dört ülkenin istatistiki açıdan yorumlanabilen bu parametrelerinin pozitif çıkması; ithalatın GSYİH'ye oranının artması durumunda bu ülkelerin dış borç yükünün artacağını göstermektedir.

Mitra (2010), çalışmasında 1970-2009 dönemlerini kapsayan yıllık verilerle gelişmekte olan ülkeleri ekonomik kriter, ticari anlaşmalar ve coğrafi bölgeler bazında 25 gruba ayırarak uzun dönemde ve kısa dönemde ticari serbestleşmenin dış borç üzerindeki etkilerini araştırmıştır. 25 ülke grubunun 17'sinde uzun dönemde ticari serbestleşme ile dış borç arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Yapılan ampirik çalışmanın sonuçları ticari serbestleşmedeki artışın dış borcu arttıracak güçlü bir şekilde desteklemektedir.

Türkiye'de dışa açıklık ile dış borç arasındaki ilişkiye bakıldığında ise bu konu üzerine araştırma yapılmış yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bölükbaş (2012), eş bütünleşme analiz yöntemiyle Türkiye'de 1998-2011 dönemlerini kapsayan çeyrek verileri kullanarak, dışa açıklık ile dış borç arasındaki ilişkiyi ampirik olarak test etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, ele alınan dönemler dahilinde Türkiye'de dışa açıklık ile dış borç arasında güçlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, dışa açıklık oranındaki %1'lik bir artışın dış borçlanma oranını yaklaşık iki kat arttıracak belirtilmiştir.

Demirhan'ın (2004) Türkiye'de 1990-2004 arasındaki dönemde ihracat ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırdığı çalışmasının sonucunda, ithalat ve büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun ise ithalata dayalı büyüme performansının sergilendiği Türkiye'de ilerleyen dönemlerde dış açığın finansmanı ile ilgili sorunlara neden olabileceği ifade edilmiştir. İthalatın finansmanında ihracatın yetersiz kalması halinde ise Türkiye'nin dış kaynaklara yönelmesinin dış borç yükünü arttıracığı ayrıca belirtilmiştir.

Son olarak dışa açıklık ile reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi araştıran sınırlı sayıdaki ampirik çalışmalar incelendiğinde; Zakaria ve Ghauri (2011), Pakistan ekonomisinde 1972-2010 yıllarını kapsayan çeyreklik verileri kullanarak dışa açıklık ile reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi GMM ile test etmiştir. Bu çalışmanın sonucuna göre dışa açıklık ile reel döviz kuru arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Andriamananjara ve Nash (1999), dış ticaret kısıtlamalarının reel döviz kurunu düşüreceğini, dış ticaretin serbestleşmesi durumunda ise tam tersi bir şekilde reel döviz kurlarının yükseleceğini belirtmiştir. Bu durum ise dışa açıklık ile reel döviz kuru arasındaki pozitif ilişkinin varlığı ile açıklanmıştır.

Hau (2002), 48 ülke üzerinde dışa açıklık ile reel döviz kuru oynaklığı (belirsizliği) arasındaki ilişkiyi test etmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, dışa açıklık derecesi ile reel döviz kuru oynaklığı arasında negatif bir ilişkinin olduğunu tespit edilmiştir. Calderón (2004), 79 ülke üzerinde 1974-2003 yılları arasında finansal ve ticari dışa açıklık ile reel döviz kurları arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin yönünü GMM ile test etmiştir. Bu çalışma sonucunda, ticari dışa açıklık derecesi ile reel döviz kuru oynaklığı arasında güçlü bir negatif ilişki tespit edilmiştir. Bu çalışma sonucu da Hau'nunkine (2004) benzerdir. Özellikle ticari açıklıkta meydana gelecek %1'lik artışın reel döviz kuru üzerindeki oynaklığı %0.9 oranında azaltacağı belirtilmiştir. Bu ilişki finansal dışa açıklık yönünden incelendiğinde ise ticari dışa açıklıkta olduğu gibi negatif bir ilişki olduğu, fakat bu ilişkinin şiddetinin ticari dışa açıklıktaki kadar etkili olmadığı vurgulanmıştır. Çünkü finansal dışa açıklıktaki %1'lik artış reel döviz kuru oynaklığını ancak %0.3 oranında azaltabilmiştir.

3.2. VERİ VE YÖNTEM TANIMLAMASI

Bu çalışmada Türkiye'de dışa açıklığın makro ekonomik etkilerini araştırmak amacıyla dışa açıklık (DASA), enflasyon (ENFSA), işsizlik (ISZSA) ve emek verimliliği (EVSA) olmak üzere toplam dört değişken kullanılmıştır. Dışa açıklık değişkeni (DASA) ithalat ve ihracatın toplamının GSYİH'ye bölünmesiyle elde edilmiştir Emek verimliliği (EVSA) ise GSYİH'nin toplam işgücüne bölünmesiyle bulunmuştur. Harf sembollerinin sonundaki SA kısaltması, değişkenlerin mevsimsel etkilerden arındırıldığını göstermektedir. Ayrıca Model 2 ve 3'te 2008 (K2008) ve 2001 (K2001) krizleri için kukla değişken kullanılmıştır. Buna göre tahmin edilecek ekonometrik modeller şöyle tanımlanmıştır;

$$EVSA_t = \beta_0 + \beta_1 DASA + e_t \quad (1)$$

$$ENFSA_t = \beta_0 + \beta_1 DASA + \beta_3 K2008 + \beta_4 K2001 + e_t \quad (2)$$

$$ISZSA_t = \beta_0 + \beta_1 DASA + \beta_3 K2008 + \beta_4 K2001 + e_t \quad (3)$$

Türkiye'de dışa açıklığın emek verimliliği, enflasyon ve işsizlik üzerindeki etkilerini ayrı ayrı test etmek için ilk olarak Engle ve Granger (1987), tarafından bulunan daha sonra Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990), tarafından geliştirilen yöntem kullanılmıştır. Söz konusu yöntem p dereceden bir vektör otoregresif süreç ele alınarak uygulanır:

$$\Delta y_t = A_1 y_{t-1} + \dots + A_p y_{t-p} Bx_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

burada; y_t durağan olmayan I(1) değişkenlerinin bir k vektörünü; x_t deterministik değişkenlerin bir d vektörünü; ε_t ise, bir yenilik (innovation) vektörünü temsil etmektedir.

Bu çerçevede, dışa açıklığın emek verimliliği, enflasyon ve işsizlik üzerindeki etkilerini test etmek amacıyla, Model 1'in örneklem dönemi 2000:Q2-2013:Q3 dönemine aittir. Model 2 ve 3'ün örneklem dönemi ise 2000:Q1-2013:Q3 dönemine aittir. Ele alınan bu veri setinden dışa açıklık oranı (DASA), enflasyon oranı (ENFSA) ve emek verimliliğinin hesaplanmasında kullanılan GSYİH Türkiye Cumhuriyet

Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden (EVDS), işsizlik oranı (ISZSA) ve emek verimliliğinin hesaplanmasında kullanılan toplam işgücü miktarı ise Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) elde edilmiştir. Bütün test ve tahminler için Econometric Views (Eviews, version 7.1) bilgisayar paket programından yararlanılmıştır.

3.3. UYGULAMA VE BULGULAR

Veri ve yöntem kısmında bahsedildiği gibi durağan olmayan zaman serileriyle tahmin edilen modellerde düzmece regresyon sorunuyla karşılaşılması nedeniyle (Granger ve Newbold, 1974), elde edilen sonuçlar gerçek ilişkiyi yansıtmamaktadır. Böyle durumda t ve f sına sonuçları geçerliliğini kaybetmektedir. Dolayısıyla, durağan olmayan zaman serileriyle yapılan regresyon analizlerinin anlamlı olabilmesi ve gerçek ilişkileri yansıtabilmesi için bu zaman serilerinin aynı dereceden durağan olması gerekmektedir (Gujarati, 2010). Bir zaman serisinin durağan olabilmesi için ortalaması ile varyansının zaman içinde değişmemesi ve iki dönem arasındaki kovaryansının, bu kovaryansın hesaplandığı döneme değil sadece iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olması gerekir (Gujarati, 2010).

3.2.1. Ön Testler ve Analiz (ADF Birim Kök Testi)

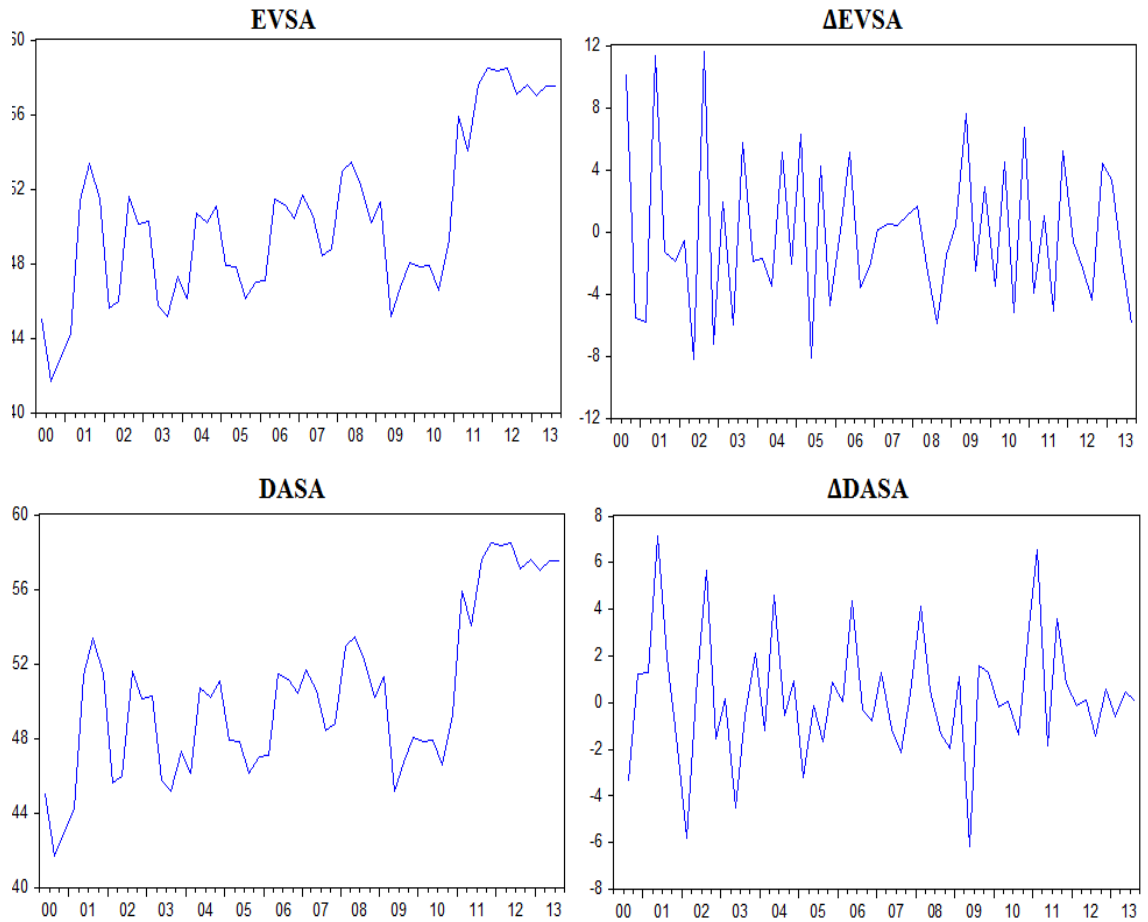
VAR modeline dayalı Johansen yöntemiyle analizin yapılabilmesi için bazı işlem ve ön testlerin yapılması gerekmektedir. İlk aşamada mevsimsel etkiye sahip olduğu anlaşılan bütün değişkenler için Hareketli Ortalamalar Yöntemi kullanılarak mevsimsel etkiden arındırılmıştır. İkinci aşamada, değişkenlerin bütünleşik derecelerini belirlemek için Augmented Dickey Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmıştır. Değişkenlerin hesaplanan ADF değerleri Tablo 3.1., Tablo 3.2. ve Tablo 3.3.'te sunulmuştur. Değişkenler, önce düzey değerleriyle sonra birinci farkları alındıktan sonraki düzeyleriyle teste tabi tutulmuştur. Bu testin sonucuna göre, DASA, EVSA, ENFSA ve ISZSA'nın aynı dereceden I(1) bütünleştikleri görülmüştür. Dolayısıyla, eş-bütünleşme için gerekli ön koşul sağlanmıştır.

Tablo 3.1.:ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Model 1)

2000:Q2-2013:Q3				
Değişken	ADF Testi	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
EVSA	-2.156625 [4]	-4.156625	-3.504330	-3.181826
DASA	-3.107689 [0]	-4.140858	-3.496960	-3.177579
Δ EVSA	-6.799157 [3]	-3.571310	-2.922449	-2.599224
Δ DASA	-5.769558 [2]	-3.568308	-2.921175	-2.598551

Not: Test biçimi olarak düzey değerinde bütün değişkenler için sabit terim ve trend kullanılmıştır. Değişkenlerin birinci farkı (Δ) için ise, sabit terim kullanılmıştır. Köşeli parantez içindeki değerler, değişkenlerin Akaike Bilgi Kriterine göre (AIC) belirlenmiş uygun gecikme uzunluğunu belirtir.

Şekil 3.1.:Model 1'deki Değişkenlerinin Düzey Değeri ve Birinci Farkı

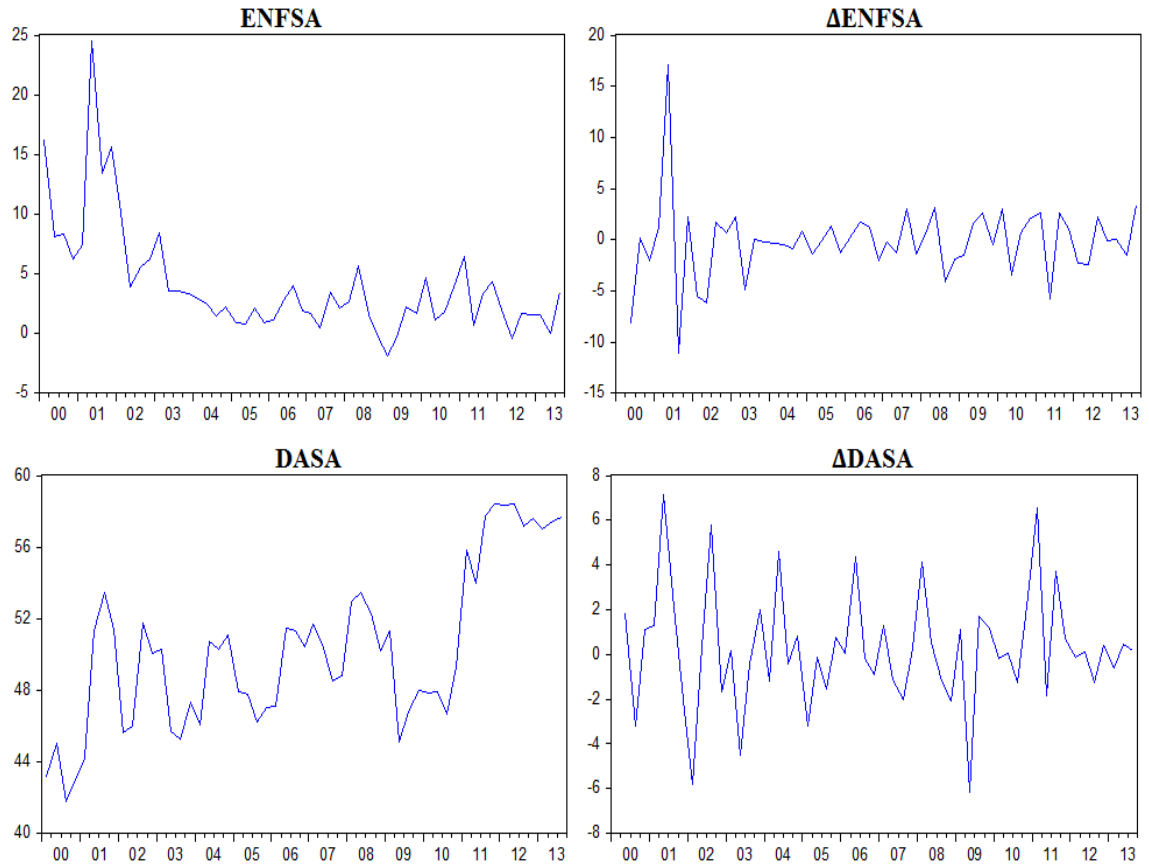

Tablo 3.2.:ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Model 2)

2000:Q1-2013:Q3				
Değişken	ADF Testi	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
ENFSA	-3.021364 [1]	-4.140858	-3.496960	-3.177579
DASA	-3.172304 [0]	-4.137279	-3.495295	-3.176618
Δ ENFSA	-10.47969 [0]	-3.560019	-2.917650	-2.596689
Δ DASA	-5.839319 [2]	-3.565430	-2.919952	-2.597905

Not: Test biçimi olarak düzey değerinde bütün değişkenler için sabit terim ve trend kullanılmıştır. Değişkenlerin birinci farkı (Δ) için ise, sabit terim kullanılmıştır. Köşeli parantez içindeki değerler, değişkenlerin AIC'ye göre belirlenmiş uygun gecikme uzunluğunu belirtir.

Şekil 3.2.:Model 2'deki Değişkenlerinin Düzey Değeri ve Birinci Farkı

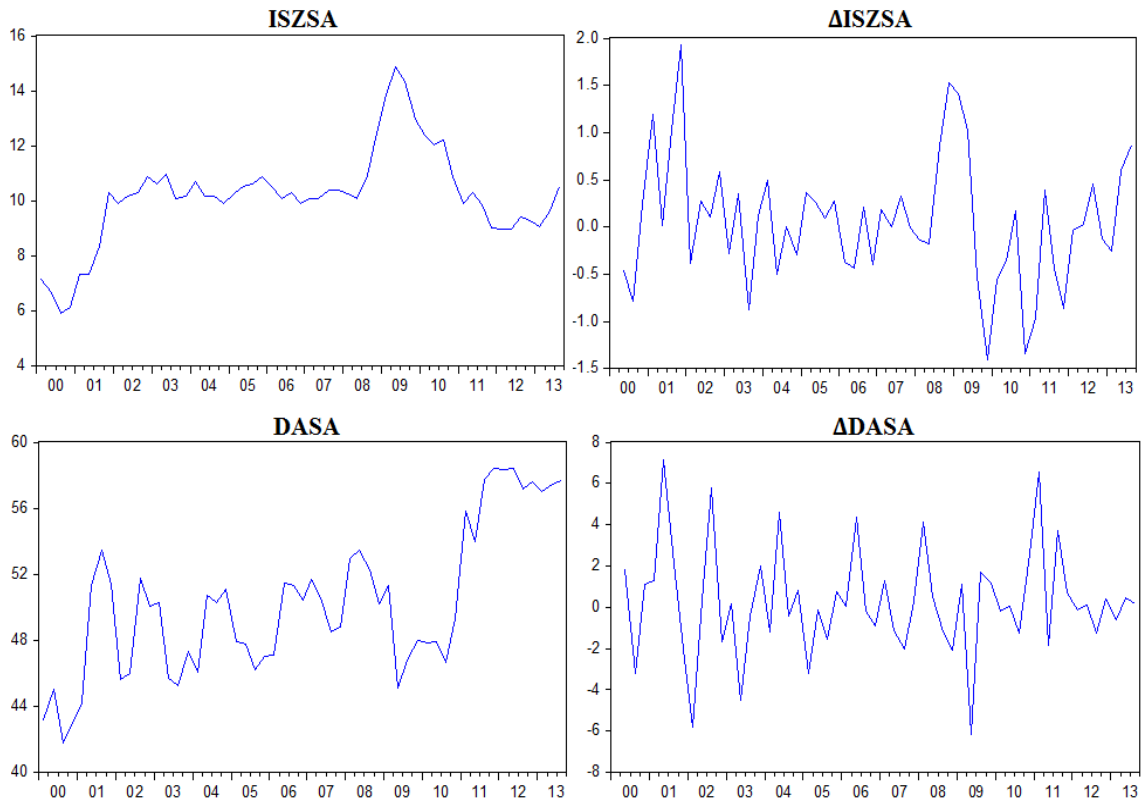

Tablo 3.3.:ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Model 3)

2000:Q1-2013:Q3				
Değişken	ADF Testi	Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
ISZSA	-2.588827 [1]	-4.140858	-3.496960	-3.177579
DASA	-3.172304 [0]	-4.137279	-3.495295	-3.176618
Δ ISZSA	-5.028801 [0]	-3.560019	-2.917650	-2.596689
Δ DASA	-5.839319 [2]	-3.565430	-2.919952	-2.597905

Not: Test biçimi olarak düzey değerinde bütün değişkenler için sabit terim ve trend kullanılmıştır. Değişkenlerin birinci farkı (Δ) için ise, sabit terim kullanılmıştır. Köşeli parantez içindeki değerler, değişkenlerin AIC'ye göre belirlenmiş uygun gecikme uzunluğunu belirtir.

Şekil 3.3.:Model 3'deki Değişkenlerinin Düzey Değeri ve Birinci Farkı

Tablo 3.4.'te verilen otokorelasyon testi sonuçlarına göre, ele alınan üç model de LM olasılık değerlerinin tümünün 0.05'den büyük çıktığı görülmüştür. Dolayısıyla bu üç modelde otokorelasyonun olmadığı H_0 hipotezi kabul edilmektedir.

Tablo 3.4.:Otokorelasyon Testi (Model 1, Model 2 ve Model 3)

Model 1			Model 2			Model 3		
Lag	LM-Stat	Prob.	Lag	LM-Stat	Prob.	Lag	LM-Stat	Prob.
1	3.724629	0.4446	1	22.66531	0.1230	1	24.78025	0.0738
2	7.062697	0.1326	2	18.61858	0.2889	2	21.01975	0.1778
3	6.013027	0.1982	3	15.64254	0.4782	3	24.76757	0.0740
4	2.079112	0.7212	4	13.62861	0.6264	4	7.830691	0.9537
5	3.077258	0.5450	5	15.21523	0.5089	5	15.29290	0.5033
6	5.500488	0.2397	6	2.834063	0.9999	6	7.702705	0.9572
7	6.532114	0.1628	7	18.31941	0.3055	7	18.15408	0.3150
8	2.698867	0.6094	8	16.53546	0.4163	8	11.29625	0.7908
9	5.046439	0.2826	9	10.06962	0.8630	9	11.56444	0.7734
10	2.107772	0.7159	10	4.254942	0.9984	10	5.684349	0.9912
11	2.605773	0.6258	11	6.479938	0.9820	11	7.519505	0.9619
12	4.156843	0.3852	12	4.980443	0.9958	12	9.137759	0.9076

3.2.2. Eş-bütünleşme Sınaması (Uzun Dönem Analizi)

Tablo 3.1., Tablo 3.2. ve Tablo 3.3.'e göre, bütün değişkenler $I(1)$ olduğu için dışa açıklık ile emek verimliliği, enflasyon ve işsizlik serileri arasındaki eş-bütünleşme ilişkisi Johansen yöntemi yardımıyla araştırılabilir durumdadır. Eş-bütünleşmenin varlığı ve vektörlerinin sayısını belirlemek amacıyla gerekli iz (λ_{trace}) ve maksimum öz (λ_{mak}) değerleri test sonuçları Tablo 3.5., Tablo 3.7. ve Tablo 3.9.'da ayrı ayrı sunulmuştur. λ_{trace} istatistiğine göre, Model 1, Model 2 ve Model 3'te ele alınan değişkenler arasında hiçbir eş-bütünleşme ilişkisinin olmadığı boş hipotez ($r = 0$), değişkenler arası eş-bütünleşme ilişkisinin olduğuna ilişkin alternatif hipoteze ($r > 0$) karşı reddedilmektedir. Çünkü λ_{trace} değeri % 5 kritik değerden daha büyüktür. Bu durumda % 5 kritik değerde en az bir eş-bütünleşme ilişkisinin varlığı kabul edilmelidir. λ_{mak} istatistiğine göre ise ele alınan üç modeldeki değişkenler arasında

hiçbir eş-bütünleşme ilişkisinin olmadığı boş hipotez ($r = 0$), değişkenler arasında en az bir eş-bütünleşme ilişkisinin olduğuna dair alternatif hipoteze ($r = 1$) karşı reddedilmektedir. Burada, λ_{mak} değeri % 5 kritik değerden daha büyüktür. Dolayısıyla en az bir eş-bütünleşme ilişkisinin varlığı kabul edilmelidir.

Tablo 3.5.:Model 1 için Eş-bütünleşme Sınaması (2000:Q2-2013:Q3)

Boş Hipotez (H_0)	Alternatif Hipotez (H_1)	Eigenvalue	λ_{trace} değeri	%5 Kritik Değer
λ_{trace} test			λ_{trace} değeri	
$r = 0$	$r > 0$	0.355814	33.04975	25.87211
$r \leq 1$	$r > 1$	0.188009	10.62159	12.51798
λ_{mak} test			λ_{mak} değeri	
$r = 0$	$r = 1$	0.355814	22.42815	19.38704
$r = 1$	$r = 2$	0.188009	10.62159	12.51798

Tablo 3.5.'ten de görüldüğü gibi Model 1'de emek verimliliği ve dışa açıklık oranı serileri arasında eş bütünleşme olması, dışa açıklık oranının emek verimliliği üzerinde bir etkisinin olduğuna ilişkin bir kanıt olarak görülebilir. Ancak bu tek başına yeterli görülmemektedir. Bunun için, eş bütünleşme vektörü birinci elemanı emek verimliliği serisine göre normalleştirilerek; uzun dönem denge ilişkisini gösteren eş-bütünleşme denkleminde bakılmalıdır.

Tablo 3.6.:Model 1 İçin Eş-bütünleşme Denklemi

	EVSA	DASA	@TREND
Normalleştirilmiş			
Eş-bütünleşme	1.0000	-0.470876	0.251915
Katsayıları (β')		(0.15374)	(0.03852)
Eş Bütünleşme Denklemi			
EVSA = 0.470876DASA - 0.251915@TREND			

Not: Parantez içindeki değerler standart hataları göstermektedir.

Değişkenler arası uzun dönem ilişkisini gösteren eş-bütünleşme denklemi Tablo 3.6.'da sunulmuştur. Tablodan da izlenebileceği gibi, dışa açıklığın emek verimliliği üzerindeki etkisini gösteren katsayı istatistiki olarak anlamlı ve yorumlanabilir bir büyüklüğe sahiptir. Etkinin büyüklüğünün pozitif olması teorik beklentimizle uyumludur. Dışa açıklık oranında %10'luk bir artış emek verimliliğini %4.7 oranında arttırmaktadır. Dolayısıyla dışa açıklık oranının artması emek verimliliği üzerinde olumlu bir katkı sunmaktadır. Bu ise dışa açık ekonomilerin verimlilik açısından daha üstün olduğu tezini desteklemektedir. Çünkü dışa açılma süreci ekonomilerin rekabetçi süreçlerini hızlandırır.

Tablo 3.7.: Model 2 İçin Eş-bütünleşme Sınaması (2000:Q1-2013:Q3)

Boş Hipotez (H_0)	Alternatif Hipotez (H_1)	Eigenvalue	λ_{trace} değeri	%5 Kritik Değer
λ_{trace} test			λ_{trace} değeri	
$r = 0$	$r > 0$	0.414402	54.76542	47.85613
$r \leq 1$	$r > 1$	0.291941	26.40395	29.79707
λ_{mak} test			λ_{mak} değeri	
$r = 0$	$r = 1$	0.414402	28.36147	27.58434
$r = 1$	$r = 2$	0.291941	18.29707	21.13162

Tablo 3.7.'den de görüldüğü gibi Model 2'de enflasyon oranı ve dışa açıklık oranı serileri arasında eş bütünleşme olması, dışa açıklık oranının enflasyon oranı üzerinde bir etkisinin olduğuna ilişkin bir kanıt olarak görülebilir. Ancak bu tek başına yeterli görülmemektedir. Bunun için, eş bütünleşme vektörü birinci elemanı enflasyon oranı serisine göre normalleştirilerek; uzun dönem denge ilişkisini gösteren eş-bütünleşme denkleminde bakılmalıdır.

Tablo 3.8.:Model 2 İçin Eş-bütünleşme Denklemi

	ENFSA	DASA	K2001	K2008
Normalleştirilmiş				
Eş-bütünleşme	1.0000	0.364499	2.151982	-1.279678
Katsayıları (β')		(0.17899)	(2.20073)	(1.44196)
Eş Bütünleşme Denklemi				
$ENFSA = - 0.364499DASA - 2.151982K2001 + 1.279678K2008$				

Not: Parantez içindeki değerler standart hataları göstermektedir.

Değişkenler arası uzun dönem ilişkisini gösteren eş-bütünleşme denklemi Tablo 3.8.'de sunulmuştur. Tablodan da izlenebileceği gibi, dışa açıklığın enflasyon oranı üzerindeki etkisini gösteren katsayı istatistiki olarak anlamlı ve yorumlanabilir bir büyüklüğe sahiptir. Etkinin büyüklüğünün negatif olması teorik beklentimizle uyumludur. Dışa açıklık oranında %10'luk bir artış enflasyon oranını %3.6 oranında azaltmaktadır. Dolayısıyla dışa açıklık oranının artması enflasyon oranını azaltıcı yönde bir katkı sunmaktadır. Bu ise dışa açık ekonomilerin enflasyon oranının daha düşük olma eğiliminde gerçekleştiği tezini desteklemektedir.

Tablo 3.9.:Model 3 için Eş-bütünleşme Sınaması (2000:Q1-2013:Q3)

Boş Hipotez (H_0)	Alternatif Hipotez (H_1)	Eigenvalue	λ_{trace} değeri	%5 Kritik Değer
λ_{trace} test			λ_{trace} değeri	
$r = 0$	$r > 0$	0.386000	59.43689	47.85613
$r \leq 1$	$r > 1$	0.006377	0.339039	3.841466
λ_{mak} test			λ_{mak} değeri	
$r = 0$	$r = 1$	0.386000	25.85134	27.58434
$r = 1$	$r = 2$	0.006377	18.29707	21.13162
$r = 2$	$r = 3$	0.266372	16.41695	14.26460

Tablo 3.9.'dan de görüldüğü gibi Model 2'de işsizlik ve dışa açıklık oranı serileri arasında eş bütünleşme olması, dışa açıklık oranının işsizlik oranı üzerinde bir etkisinin olduğuna ilişkin bir kanıt olarak görülebilir. Ancak bu tek başına yeterli

görülmemektedir. Bunun için, eş bütünleşme vektörü birinci elemanı işsizlik oranı serisine göre normleştirilerek; uzun dönem denge ilişkisini gösteren eş-bütünleşme denkleminde bakılmalıdır.

Tablo 3.10.:Model 3 İçin Eş-bütünleşme Denklemi

	ISZSA	DASA	K2001	K2008
Normleştirilmiş				
Eş-bütünleşme	1.0000	0.247935	-5.852605	-1.234975
Katsayıları (β')		(0.05119)	(0.63939)	(0.43115)
Eş Bütünleşme Denklemi				
ISZSA = - 0.247935DASA +5.852605K2001 + 1.234975K2008				

Not: Parantez içindeki değerler standart hataları göstermektedir.

Değişkenler arası uzun dönem ilişkisini gösteren eş-bütünleşme denklemi Tablo 3.10.'da sunulmuştur. Tablodan da izlenebileceği gibi, dışa açıklığın işsizlik oranı üzerindeki etkisini gösteren katsayı istatistiki olarak anlamlı ve yorumlanabilir bir büyüklüğe sahiptir. Etkinin büyüklüğünün negatif olması teorik beklentimizle uyumludur. Dışa açıklık oranında %10'luk bir artış işsizlik oranını %2.4 oranında azaltmaktadır. Dolayısıyla dışa açıklık oranının artması işsizlik oranını azaltıcı yönde bir katkı sunmaktadır. Bu ise dışa açık ekonomilerin işsizlik oranının daha düşük olma eğiliminde gerçekleştiği tezini desteklemektedir.

3.2.3. Hata Düzeltme Modeli (Kısa Dönem Analizi)

Uzun dönemde birlikte hareket eden dışa açıklık ile emek verimliliği, enflasyon ve işsizlik oranı serilerinin kısa dönem dinamiklerini araştırmak amacıyla her model için ayrı ayrı hata düzeltme modeli (vector error correction:VEC) tahmin edilmiştir:

Tablo 3.11.:Dışa Açıklık İle Emek Verimliliği Serisinin Kısa Dönem İlişkisi (Model 1)

Değişkenler	Katsayılar	t-İstatistik
Sabit terim	-0.230211	-0.44956
$\Delta EVSA_{t-1}$	-0.131424	-0.61087
$\Delta EVSA_{t-2}$	0.042572	0.28296
$\Delta DASA_{t-1}$	0.170917	0.84745
$\Delta DASA_{t-2}$	-0.300777	-1.56159
ΔEC_{t-1}	-0.775073	-3.15218
Test Sonuçları		
$R^2 = 0.48$	$\check{R}^2 = 0.42$	$F\text{-istatistik} = 8.35$

Tablo 3.11.'den de görüldüğü üzere Model 1'in hata düzeltme teriminin (EC_{t-1}) katsayısı negatif ve istatistiki olarak yorumlanabilir bir büyüklüğe sahiptir. Bu terimin negatif çıkması kısa dönem sapmalarının dengeye yakınsadığını, yani hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını gösterir. Buna göre, modelde emek verimliliğinin gözlemlenen değeriyle, uzun dönem ya da denge değeri arasındaki farkın her ay 0.77'sinin ortadan kalktığı görülmektedir.

Tablo 3.12.:Dışa Açıklık İle Enflasyon Serisinin Kısa Dönem İlişkisi (Model 2)

Değişkenler	Katsayılar	t-İstatistik
Sabit terim	-0.344503	-0.78522
$\Delta ENFSA_{t-1}$	-0.099523	-0.58637
$\Delta DASA_{t-1}$	0.277205	1.41006
$\Delta K2001_{t-1}$	6.701635	1.52642
$\Delta K2008_{t-1}$	1.337866	0.37443
ΔEC_{t-1}	-0.511951	-3.85932
Test Sonuçları		
$R^2 = 0.36$	$\check{R}^2 = 0.29$	$F\text{-istatistik} = 5.43$

Tablo 3.12.'den de görüldüğü üzere Model 2'nin hata düzeltme teriminin (EC_{t-1}) katsayısı negatif ve istatistiki olarak yorumlanabilir bir büyüklüğe sahiptir. Bu terimin negatif çıkması kısa dönem sapmalarının dengeye yakınsadığını, yani hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını gösterir. Buna göre, modelde enflasyon oranının gözlemlenen değeriyle, uzun dönem ya da denge değeri arasındaki farkın her ay 0.51'inin ortadan kalktığı görülmektedir.

Tablo 3.13.:Dışa Açıklık İle İşsizlik Serisinin Kısa Dönem İlişkisi (Model 3)

Değişkenler	Katsayılar	t-İstatistik
Sabit terim	0.038930	0.43739
$\Delta ISZSA_{t-1}$	0.474222	3.06820
$\Delta DASA_{t-1}$	0.054458	1.32632
$\Delta K2001_{t-1}$	0.324858	0.40934
$\Delta K2008_{t-1}$	-0.521460	-0.71726
ΔEC_{t-1}	-0.095147	-0.87349
Test Sonuçları		
$R^2 = 0.21$	$\check{R}^2 = 0.13$	$F\text{-istatistik} = 2.58$

Tablo 3.13.'ten de görüldüğü üzere Model 3'ün hata düzeltme teriminin (EC_{t-1}) katsayısı negatiftir. Bu terimin negatif çıkması kısa dönem sapmalarının dengeye yakınsadığını, yani hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını gösterir. Fakat bu modelin hata terimi istatistiki olarak anlamlı olmadığı için yorumlanamaz.

SONUÇ

Türkiye'de dışa açıklığın makro ekonomik etkilerinin incelendiği bu çalışmada şu teorik ve ampirik sonuçlara ulaşılmıştır:

Dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki teorik olarak incelendiğinde, bir kısım araştırmacı dışa açılma sonucunda meydana gelen dış ticaret artışlarının etkin ölçek ekonomilerine imkan verdiğini ve ihracat yapılan sektörde meydana gelen ek uzmanlık sayesinde mal ve hizmetlerde meydana gelen iyileşmelerin ekonominin diğer sektörlerine yayılacağını (Kotherlakota ve Sack-Rittenhouse, 2000), ayrıca dış ticaretin üretimde etkinliği sağlayarak ekonomik büyümenin itici gücü olabileceğini (Bahmani-Oskooee ve Niroomand, 1999) belirtmiştir. Diğer bir kısım araştırmacı ise dışa açılmanın ülkenin teknolojik yapısında bir değişim yaratmadığından dolayı dışa açıklığın ekonomik büyüme üzerinde çok büyük bir etkisinin olmadığını savunmaktadır (Wu, 2004). Dışa açıklık ile büyüme arasındaki ilişkiye değinen ampirik çalışmalar değerlendirildiğinde ise teoride olduğu gibi dışa açılmanın büyüme üzerindeki etkisinin de ortak bir paydada buluşamadığı görülmektedir. Bir kısım araştırmacı dışa açıklığın büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olacağını savunurken (Sun ve Parikh, 2001; Jin, 2003; Omisakin vd., 2009), diğer bir kısım ise bu etkinin yönünün çeşitli sınıflamalar dahilinde negatif olacağını tespit etmiştir (Kim, 2008; Harrison,1996; Vamvakidis, 2002).

Dışa açıklık ile verimlilik arasındaki ilişki teorik olarak değerlendirildiğinde; bir ülkenin dışa açılması; uluslararası rekabet vasıtasıyla yatırımların etkin sektörler yönlendirilmesini (Balassa, 1978) ve en son teknolojilerin sektöre adaptasyonunu sağlayarak kıt olan kaynakların israf edilmeden kullanılmasına neden olur (Tyler, 1981; Kavoussi, 1984). Ayrıca dışa açıklığın artması ülkeler arasındaki bilgi ve nitelikli işgücü transferini gerçekleştirmek, kaynak dağılımının etkinliğini ve kapasite kullanım oranını arttırmak suretiyle üretimde sermaye ve emek verimliliğinin artmasına sebep olur (Miller ve Uphadhyay, 2002, 2000; Balassa 1985, 1988; Güngör ve Kurt, 2007; Giles ve Williams, 2000). Dışa açıklık ile verimlilik arasındaki ilişkiyi ampirik olarak ele alan çalışmalar incelendiğinde ise çalışmaların birçoğunda dışa açıklık ile verimlilik

arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Anderson, 2001; Edwards, 1998; Paul ve Marks, 2009, Bandinger ve Breuss, 2008).

Dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişki teorik olarak incelendiğinde; dışa açıklık derecesinin yüksek olduğu ekonomilerde ülke parasının hızlı bir şekilde değer kaybetmesinin ülkedeki fiyatlar genel düzeyini hızlı bir şekilde arttıracaklarını bilen hükümetlerin, para politikası uygularken daha dikkatli davranmasından dolayı dışa açıklık derecesi yüksek olan ekonomilerde enflasyon oranının düşük olacağı belirtilmektedir (Romer 1993). Ayrıca dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesinde ülkelerin gelişmişlik düzeyinin de önemli olduğu, gelişmekte olan ülkelerde dışa açıklık derecesinin artmasının, enflasyonu gelişmiş ülkelere kıyasla daha çok artıracakları belirtilmektedir (Işık, 2003). Dışa açıklık ile enflasyon arasındaki ilişkiyi ele alan ampirik çalışmalar incelendiğinde, bir kısım araştırmacı dışa açıklık ile enflasyon arasında negatif yönlü bir ilişki tespit ederken (Romer, 1993; Terra, 1988; Lotfalipour ve diğerler, 2013; Güneş ve Konur, 2013), bir kısım araştırmacı da pozitif yönlü ilişki tespit etmiştir (Thomas, 2012; Kim ve Beladi, 2005).

Dışa açıklık ile işsizlik arasındaki ilişki teorik olarak incelendiğinde, gelişmekte olan ülkeler gitgide dünya ekonomisine entegre oldukça Heckscher-Ohlin teoremi gereği bu tip ülkeler sermaye yoğun malları ithal ederken, emek yoğun malları ihraç edeceği için, ülkenin üretim faaliyetleri daha çok emek yoğun teknolojiye doğru kayar, bu durum ise istihdamı artırır (Jenkins ve Sen, 2005). Ayrıca dışa açıklığın artmasıyla ihraç ürünlerinin üretiminde meydana gelen artış, işçilere yeni iş imkanı yaratacaktır. (Kien ve Heo, 2009). Bazı durumlarda ise dışa açıklığın artması ihracat yapamayan firmaların sektörden dışlanmasına neden olacağından dolayı mevcut iş gücünün işini kaybetmesine neden olabilmektedir (Janiak, 2006). Dışa açıklık ile işsizlik arasındaki ilişkiyi ampirik olarak ele alınan çalışmalarda da teoride olduğu gibi ortak bir paydada buluşmamaktadır. Bir kısım araştırmacı dışa açıklığın artmasının işsizliği azaltacağını belirtirken (Kien ve Heo,2009; Gozgor ve Piskin, 2011), diğer kısım ise dışa açıklığın işsizliği arttıracaklarını belirtmektedir (Krugman vd., 1995; Janiak, 2006; Sakurai, 2004).

Dışa açıklık ile dış borç arasındaki ilişkiyi teorik olarak inceleyen çalışmalar değerlendirildiğinde; gelişmekte olan ülkelerde ithalat eğilimi ihracattan büyük

olduğundan dolayı dışa açılmanın dış ticaret açığına neden olacağı, bu açığın kapatılması için ise hükümetlerin IMF ve diğer uluslararası organizasyonlardan borçlanacağı belirtilmektedir (Caliari, 2005). Aynı zamanda dışa açıklık derecesinin artması ülkeyi dış şoklara maruz bırakacağı için dışa açıklığın artması bütçe dengesi üzerinde negatif yönlü bir etkiye neden olacaktır (Combes ve Saadi-Sedik, 2006). Dışa açıklık ile dış borç arasındaki ilişkiyi ampirik olarak test eden çalışmalar incelendiğinde; genellikle dışa açıklık ile dış borç arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir (Zafar ve Butt, 2008; Zakaria, 2012; Combes ve Saadi-Sedik, 2006; Osuji ve Olowolayemo; 1998; Mitra, 2010; Bölükbaş, 2012).

Dışa açıklık ile reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi teorik olarak inceleyen çalışmalar değerlendirildiğinde; reel döviz kurundaki artışların enflasyon oranından etkilendiği bu yüzden dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisinin dolaylı yoldan reel döviz kurunu da etkilediği görülmektedir. Bu durumda dışa açıklık ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki olduğunda yani dışa açıklığın artması fiyatlar genel düzeyini arttırıyorsa (Thomas, 2012; Sekmen, 2007; Işık, 2003); diğer değişkenler sabitken dolaylı yönden reel döviz kurunu da etkileyecek ve reel döviz kuru düşme eğilimine girecektir. Tam tersi durumda dışa açıklık ile enflasyon arasında negatif bir ilişki olduğunda yani dışa açıklığın artması fiyatlar genel seviyesini düşürüyorsa (Terra, 1988; Romer, 1993; Araç, 2013; Lotfalipour vd., 2013), diğer değişkenler sabitken yine dolaylı yönden reel döviz kurunu etkileyecek ve reel döviz kuru yükselme eğilimine girecektir. Dışa açıklık ile reel döviz kuru arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalarda bir kısım araştırmacı ticari serbestleşmeden sonra dışa açıklığın reel döviz kuru üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu belirtirken (Edwards, 1993; Hau, 2002; Andriamananjara ve Nash, 1999), diğer bir kısmı ise dışa açıklığın reel döviz kurları üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir.

Bu çalışmanın ampirik sonuçları ele alınan üç model açısından ayrı ayrı değerlendirildiğinde, dışa açıklığın emek verimliliği üzerindeki etkisinin ölçüldüğü ilk modelde 2000:Q2-2013:Q3 döneminde dışa açıklık ile emek verimliliği arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ele alınan bu dönemde dışa açıklık oranındaki %10'luk bir artış emek verimliliğini %6.18 oranında arttırmaktadır. Bu ise dışa açık ekonomilerin verimlilik açısından daha üstün olduğu tezini desteklemektedir. Çünkü dışa açılma

süreci ekonomilerin rekabetçi süreçlerini hızlandırır. Dışa açıklık ile emek verimliliği arasındaki bu pozitif yönlü ilişki Anderson (2001), Edwards (1998), Paul ve Marks (2009), Bandinger ve Breuss'un (2008) çalışmaları ile uyumludur. Ayrıca bu modelde hata düzeltme teriminin (EC_{t-1}) katsayısı negatif ve istatistiki olarak yorumlanabilir bir büyüklüğe sahiptir. Bu durum ise emek verimliliğinin gözlemlenen değeriyle, uzun dönem ya da denge değeri arasındaki farkın her ay 0.77'sinin ortadan kalktığı göstermektedir.

Dışa açıklığın enflasyon üzerindeki etkisinin ölçüldüğü ikinci modelde ise 2000:Q1-2013:Q3 döneminde dışa açıklık ile enflasyon arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Ele alınan bu dönemde dışa açıklık oranındaki %10'luk bir artış enflasyon oranını %3.64 oranında azaltmaktadır. Bu ise dışa açık ekonomilerin daha düşük enflasyon oranına sahip olduğu tezini desteklemektedir. Çünkü dışa açık ekonomilerde para ve maliye politikaları ulusal paranın değerinin düşmesini engellemek adına daha dikkatli uygulanmakta ve ülkelerin dışa açılması mal ve hizmet miktarını arttırmaktadır (Romer 1993). Bu gibi durumlar ise enflasyonun aşağı yönlü hareketine neden olmaktadır. Dışa açıklık ile enflasyon oranı arasındaki bu negatif yönlü ilişki Romer (1993), Terra (1988), Lotfalipour ve diğerler (2013), Güneş ve Konur'un (2013) çalışmaları ile uyumludur. Ayrıca bu modelde hata düzeltme teriminin (EC_{t-1}) katsayısı negatif ve istatistiki olarak yorumlanabilir bir büyüklüğe sahiptir. Bu durum enflasyon oranının gözlemlenen değeriyle, uzun dönem ya da denge değeri arasındaki farkın her ay 0.51'inin ortadan kalktığı göstermektedir.

Son olarak dışa açıklığın işsizlik üzerindeki etkisinin ölçüldüğü üçüncü modelde 2000:Q1-2013:Q3 döneminde dışa açıklık ile işsizlik arasındaki ilişkinin yönü negatif olarak tespit edilmiştir. Ele alınan bu dönemde dışa açıklık oranındaki %10'luk bir artış işsizlik oranını %2.47 oranında azaltmaktadır. Bu ise dışa açık ekonomilerin daha düşük işsizlik oranına sahip olduğu tezini desteklemektedir. Çünkü dışa açık ekonomilerde ihraç ürünlerinin üretimindeki artış, emek talebini arttıracak, bu ise işçilere yeni iş imkanı sunacaktır. Dışa açıklık ile işsizlik oranı arasındaki bu negatif yönlü ilişki Kien ve Heo (2009), Gozgor ve Piskin'nin (2011) çalışmaları ile uyumludur. Ayrıca bu modelde hata düzeltme teriminin (EC_{t-1}) katsayısı negatiftir. Bu terimin negatif çıkması kısa dönem sapmalarının dengeye yakınsadığını, yani hata düzeltme mekanizmasının

çalıştığını gösterir. Fakat bu modelin hata terimi istatistiki olarak anlamlı olmadığı için yorumlanamaz.

Sonuç olarak, çalışma bir bütün olarak değerlendirildiğinde; dışa açıklığın emek verimliliği, enflasyon ve işsizlik üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durumda, Türkiye'de dışa açılma politikalarının söz konusu edilen değişkenler açısından olumlu olduğu ve bunun sürdürülmesinin uzun dönemde makro ekonomik istikrarın sağlanması bakımından önemli olduğu söylenebilir. Nitekim, elde edilen bulgulara bakıldığında da bunun ilgili literatürde savunulan görüşle uyumlu olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Ağır, H. (2010) *Türkiye'de Finansal Liberalizasyon Ve Finansal Gelişme İlişkinin Ekonometrik Analizi*, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Kitapları, No.8, Ankara.

Çelebi, I. (1991) *Dışa Açık Büyüme ve Türkiye*, E Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Gujarati, D. N. (2010) *Temel Ekonometri*, (Çev. Ü. Şenesen ve G. G. Şenesen) (gözden geçirilmiş 7. Baskı), Literatür Yayınları, İstanbul.

Günsoy, B. (2006) *Küreselleşmenin Ölçülmesinde Sistemik Yaklaşımlar: Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, İmaj Yayınevi, 1.Baskı, Ankara.

Kansu, G. (2004) *Planlı Yıllar [Anılarla DPT'nin Öyküsü]*, İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Kazgan, G. (1985) *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul.

Kazgan, G. (2005) *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) "Ekonomi Politik" Bir Açıldan İrdeleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Kazgan, G. (2006) *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (1997), *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitapevi, 9. Baskı, İstanbul.

Kılıçbay, A. (1991) *Türk Ekonomisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, Ankara.

Williamson, J. ve Mahar, M. (1998) *A Survey of Financial Libarilization, İnternational Finance Section*, Yayın No:211, New Jersey. İnternet Adresi: http://www.princeton.edu/~ies/IES_Essays/E211.pdf Erişim Tarihi: 01.08.2013

World Development Report (1987), *Barriers to Adjustment and Growth in the World Economy Industrialization and Foreign Trade World Development Indicators*, Oxford University Press, Ss. 1-301, New York. İnternet Adresi : <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/5970/WDR%201987%20-%20English.pdf?sequence=1> Erişim Tarihi: 01.08.2013

Derleme Kitap

Özkale, L. ve Kayalica, M. Ö. (2008) Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi, Derl: G. Elmas Arslan(Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, 1. Baskı) Ss. 1-539.

Aktan, H., O. (2002), Atatürkten Günümüze Türkiye Ekonomisi, Derl: Bahaeddin Yenyıldız(Ankara:Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Siyasal Kitabevi, 1. Baskı) Ss. 1-155.

Makaleler

Aizenman, J. (2003) "On The Hidden Links Between Financial and Trade Opening", *Nber Working Paper Series*, s. 9906, ss. 1-25.

Alaca, F. ve Ciccone, A. (2002) "Trade and Productivity", *Quarterly Journal of Economics*, c. 19, s. 2, ss. 613-646.

Anderson, L. (2001) "Openness and Total Factor Productivity in Swedish Manufacturing, 1980-1995", *Weltwirtschaftliches Archiv*, s. 137 , ss. 690-713.

Andriamananjara, S. ve Nash, J. (1997) " Have Trade Policy Reforms Led to Greater Openness in Developing Countries? Evidence from Readily Available Trade Data", ss. 1-22. İnternet Adresi <http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-1730>

- Anorua, E. ve Ahmad, Y. (2000) "Openness and Economic Growth: Evidence from Selected Asian Countries", *The Indian Economic Journal*, c. 47, s.3, ss. 110-117.
- Araç, A. (2013) "Ekonominin Dış Ticarete Açıklık Derecesi ve Üretim/Enflasyon Ödünleme İlişkisi", *Sosyoekonomi*, s. 19, ss.25-44.
- Ayaş, N. ve Çeştepe, H. (2010) "Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Türk İmalat Sanayi Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c. 15, s. 2, ss. 256-281.
- Aydın, F., Saygılı, H., Saygılı, M., ve Yılmaz, G. (2010) "Dış Ticarete Küresel Eğilimler ve Türkiye Ekonomisi", Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Çalışma Tebliği No 10/01, ss. 1- 103.
- Bahmani-Oskooee, ve M., Niroomand, F. (1999) "Openness and Economic Growth: An Empirical Investigation", *Applied Economics Letters*, s. 6, ss. 557-561.
- Balassa, B. (1978) "Exports and Economic Growth: Further Evidence", *Journal of Development Economics*, c. 5, s. 2, ss. 181-189.
- Balassa, B. (1985) "Exports, Policy Choices, And Economic Growth In Developing Countries After The 1973 Oil Shocks", *J. Development Economic*, c. 18, ss. 23-35.
- Balassa, B. (1988) "The Lessons Of The Asian Development: An Overview", *Economic Development & Cultural Change*, c. 36, s. 3, ss. 273-290.
- Bandinger, H. ve Breuss, F. (2008) "Trade and Productivity: An Industry Perspective", *Empirica*, ss. 1-19.
- Basu, P. ve Bhattacharai, K. (2012) "Cognitive Skills, Openness and Growth", *The Economic Record*, c. 88, s. 280, ss. 18-38.
- Baunsgaard, T. ve Keen, M. (2005) "Tax Revenue And (or?) Trade Liberalization", *IMF Working Paper*, WP/05/112, ss. 1-30.
- Buch, C. M., Döpke, J., ve Pierdzioch, C. (2002) "Financial Openness and Business Cycle Volatility", *Kiel Working Paper*, s.1121, ss. 1-37.

Calderón, C. (2004) "Trade Openness And Real Exchange Rate Volatility: Panel Data Evidence", *Central Bank of Chile Working Papers*, s.294, ss. 1-43.

Caliari, A. (2005) " The Debt –Trade Connection İn Debt Management Initiatives. The Need For A Change In Paradigm", *Center of Concern*, ss.1-24. İnternet Adresi; https://www.coc.org/files/Connection_in_Debt_Management_Initiatives%5B1%5D.pdf Erişim Tarihi: 10.07.2013

Combes, J. L. ve Saadi-Sedik, T. (2006) "How Does Trade Openness Influence Budget Deficits in Developing Countries?", *IMF Working Paper*, WP/06/3, ss. 1-22.

Dar, A. ve Amirhalkhali, S. (2003) "On the Impact of Trade Openness on Growth: Further Evidence From OECD Countries", *Applied Economics*, c. 35, s. 16, ss.1761-1766.

Demirgüç-Kunt, A. ve Detragiache, E. (1998) "Financial Liberalization and Financial Fragility", *IMF Working Paper*, WP/98/83, ss. 1-36.

Demirhan, E. (2004) "Büyüme ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, s. 60, ss. 75-88.

Dollar, D. (1992) "Outward-Oriented Developing Economies Really Do Grow More Rapidly: Evidence from 95 LDCs, 1976-1985", *Development and Cultural Change*, c. 4, s. 3, ss. 523-544.

DPT (2000) " Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu", *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ss.1-252

Dutt, P., Mitra, D. ve Ranjan, P. (2009) "International Trade and Unemployment: Theory and Cross-national Evidence", *Journal of International Economics*, s. 78, ss. 32-44.

Edwards, S. (1987) "Real Exchange Rate Variability: An Empirical Analysis of the Developing Countries Case", *International Economic Journal*, c.1, s.1, ss. 91-106.

- Edwards, S. (1993) "Openness, Trade Liberalization and Growth in Developing Countries", *Journal of Economic Literatur*, c. 31, s. 3, ss. 1358-1393.
- Edwards, S. (1998) "Openness, Productivity And Growth: What Do We Really Know?", *The Economic Journal*, s.108, ss. 383-398.
- Engle, R. F. ve Granger, C. W. (1987) "Co-integration and Error Correction Representation, Estimation, and Testing", *Econometrica*, s.55, ss. 251-276.
- Ferrieri, G. (2006) "A Method for Measuring International Openness", *Social Indicators Resarch*, s. 77, ss. 245-255.
- Frankel, J. A. ve Romer, D. (1996) "Trade and Growth: An Empirical Investigation", *National Bureau of Economic Research, Working Paper*, s. 5476, ss. 1-51.
- Galindo, A., Micco, A., ve Ordonez, G (2002) "Financial Liberalization and Growth: Empirical Evidence", *Inter-American Development Bank*, ss. 1-35.
- Giles, J. A. ve Williams, C. L. (2000) "Export-Led Growth: A Survey of the Empirical Literature and Some Non-Causality Results (Part I)", *Journal of International Trade and Economic Development*, c. 9, s. 3. ss.261-337.
- Gozgor, G. ve Piskin, A. (2011), " İşsizlik ve Dış Ticaret: Türkiye'deki Bölgeler İçin Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi-Dinamik Panel Veri Yaklaşımı", c. 2, s. 3, ss. 121-138.
- Granger, C. W. J. ve Newbold, P. (1974) "Spurious Regressions in Econometrics", *Journal of Econometrics*, c. 2, s. 2, ss. 111-120.
- Greenaway, D. ve Nam, C. H. (1988), "Industrialization and Macroeconomic Performance in Developing Countries under Alternative Trade Strategies", *Kyklos*, c. 41, s. 43, ss. 419-435.
- Greenaway, D., Hine, R. C. ve Wright, P. (1999) "An Empirical Assessment of the Impact of Trade On Employment In The United Kingdom", *Research Paper / Centre For Research on Globalisation and Labour Markets*, s. 3, ss.1-18.

- Gübe, Y. (1997) "İktisadi Büyüme ve İhracat Performansı", *Hazine Dergisi*, s. 6, ss. 17-26.
- Gül, E. ve Kamacı, A. (2012) "Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Bir Panel Veri Analizi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.12, s. 4, ss. 23-32.
- Güneş, Ş. ve Konur, F. (2013) "Türkiye Ekonomisinde Dışa Açıklık ve Enflasyon İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Analiz", *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c.8, s.2, ss.7-20.
- Güngör, B. ve Kurt, S. (2007) "Dışa Açıklık ve Kalkınma İlişkisi (1968-2003): Türkiye Örneği", *İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, c. 21, s. 2, ss.197-210.
- Harrison, A. (1996) "Openness And Growth: A Time Series, Cross-Country Analysis For Developing Countries", *Journal Of Development Economics*, c. 48, ss. 419-447.
- Hau, H. (2002) "Real Exchange Rate Volatility and Economic Openness: Theory and Evidence", *Journal of Money Credit and Banking*, c. 34, s. 3, ss. 611-30.
- Irwin, D. A. (1995) "The GATT in Historical Perspective", *The American Economic Review*, c. 85, s. 2, ss. 323-328.
- Işık, N. (2003) "Dışa Açılma ve Para Politikasının Enflasyon Üzerindeki Etkileri", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, c. 14, s. 48, ss. 87-96.
- Janiak, A. (2006) " Does Trade Liberalization Lead to Unemployment? Theory and Some Evidence", ECARES, Jop Market Paper, ss. 1-50.
- Jenkins, R. ve Sen, K. (2005) "International Trade and Manufacturing Employment In The South: Four Country Case-Study" *School of Development Studies*, University of East Anglia Norwich, ss.1-38.
- Jin, Jang C. (2003) "Openness And Growth In North Korea: Evidence From Time-Series Data", *Review Of International Economics*, c. 11, s.1, ss. 26-45.

- Johansen, S. ve Juselius K. (1990) "Maximum Likelihood Estimation And Inference on Cointegration with Application to the Deman for Money", *Oxford Bulletin of Economic and Statistics*, s.52, ss. 169-210.
- Johansen, S. (1988) "Statistical Analysis of Cointegration Vectors", *Journal of Economic Dynamic and Control*, s.12, ss. 231-254.
- Kaplan, M. (2004) "An Analytical Evaluation Of The Impact Of Openness On Economic Performance: A Three-Sector General Equilibrium Open Economy Model", *Türk Ekonomi Kurumu*, ss. 1-19. İnternet Sayfası; <http://www.tek.org.tr/dosyalar/M-KAPLAN-Model.pdf>, Erişim Tarihi:01/07/2013
- Karras, G. (2003) "Trade Openness And Economic Growthan We Estimate The Precise Effect?", *Applied Econometrics and International Development.*, c. 3, s. 1, ss. 7-25.
- Kavoussi, R.M. (1984) "Export Expansion and Economic Growth: Further Empirical Evidence", *Journal of Development Economics*, s. 14, ss. 241-250.
- Kaya Aytemiz, S. (2006) "Ticaretin Serbestleşmesi ve Türkiye İmalat Sanayinde Toplam Faktör Verimliliği", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c. 7, s. 2, ss. 71-93.
- Kılıç, C. (2012) "Finansal Liberalizasyon Sürecinde Türkiye'nin Sektörel Yapısında Meydana Gelen Değişmeler", *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 4, ss. 107-148.
- Kıpıcı, A. N. ve Kesriyeli, M. (1997) "Reel Döviz Kuru Tanımları ve Hesaplama Yöntemleri", *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Araştırma Genel Müdürlüğü*, s. 97, ss. 1-10.
- Kien, T. N. ve Heo, Y. (2009) "The Developing Economies Impacts Of Trade Liberalization On Employment in Vietnam: A System Generalized Method Of Moments Estimation", *The Developing Economies*, c. 47, s. 1, ss. 81-103.
- Kim, D.H. (2008) "Trade, Growth and Income", *The Journal of International Trade & Economic Development*, c. 20, s. 5, ss. 677-709.

- Kim, M. ve Beladi, H. (2005) " Is Free Trade Deflationary?", *Economics Letters*, s. 89, ss. 343-349.
- Kotherlakota ve Sack-Rittenhouse (2000) "Index of Openness: Measurement and Analysis", *The Social Science Journal*, c. 37, s. 1/2000, ss. 125-130.
- Krugman, P, Cooper, R. N. ve Srinivasan, T. N. (1995) "Growing World Trade: Causes and Consequences", *Brookings Papers on Economic Activity*, c.1995, s. 1, ss. 327-377.
- Kurt, S. ve Berber, M. (2008) "Türkiye'de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme", *İktisadi ve Bilimler Dergisi*, c. 28, s. 2, ss. 57-80.
- Kurt, S. ve Terzi, H. (2007) "İmalat Sanayi Dış Ticareti Verimlilik ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c. 21, s.1, ss. 25-46.
- Lane, P.R. and Milesi-Ferretti, G.M. (2000) "External Capital Structure: Theory and Evidence", *IMF Working Paper*, WP/00/152, ss. 1-33.
- Le, H. (2000) " Financial Openness and Financial Integration", *Asia Pacific Press*, c. 100, s. 4 ,ss.1-24.
- Lee, H. Y., Ricci, L. A. ve Rigobon, R. (2004) " Once Again, is Openness good for Growth?", ss. 1-23. İnternet Adresi: http://web.mit.edu/rigobon/www/Robertos_Web_Page/int_-_open_files/open.pdf, Erişim Tarihi: 10.07.2013
- Levine, R. Ve Renelt, D. (1992) "A Sensitivity Analysis Of Cross-Country Growth Regressions", *American Economic Review*, c. 82, s.4, ss. 942-963.
- Li, K., Morc, R., Yang, F., ve Yeung, B. (2003) " Firm-Specific Variation and Openness in Emerging Markets", *William Davidson Institute Working Paper*, s. 623, ss. 1-34.
- Li, X. (2004) "Trade Liberalization and Real Exchange Rate Movement", *IMF Staff Papers*, c. 51, s. 3, ss. 553-584.

Lotfalipour, M. R., Montazeri, S. ve Sedighi, S. (2013) "Trade Openness and Inflation. Evidence from MENA Region Countries", *Economic Insights – Trends and Challenges*, c. 2, s.2, ss. 1-11.

Lowenfeld, A.F (1994) "Remedies Along with Rights: Institutional Reform in the New GATT", *The American Journal of International Law*, c. 88, s. 3, ss. 477-488.

Miller, S.M. ve Upadhyay, M.P. (2000) "The Effects of Openness, Trade Orientation, and Human Capital on Total Factor Productivity", *Journal of Development Economics*, c. 63, ss. 399-423.

Miller, S.M. ve Upadhyay, M.P. (2002) "Total Factor Productivity, Human Capital and Outward Orientation: Differences by Stage of development and Geographic Regions", *Economics Working Papers*, ss. 1-36.

Mitra, R. (2010) "Trade Liberalization And Its Impact On External Debt", ss. 1-15. İnternet Adresi: <http://web.lmdg.econ.au.dk/koldingfjord/mitra.pdf> Erişim Tarihi: 13.07.2013

Omisakin, O., Oluwatosin, A. ve Ayoola, O. (2009) "Foreign Direct Investment, Trade Openness and Growth in Nigeria", *Journal of Economic Theory*, c. 3, s.2, ss. 13-18.

Osuji,L.O. ve Olowolayemo, S. O. (1998) "The Impact of Trade Liberalization Policy on Sub-Saharan African Countries' Debt Burden", *African Economic and Business Review*, c.1, s.2, ss. 59-73.

Özbey, F.R., (2000) "Türk Sanayileşme Sürecinde Bütünleştirilmiş Strateji" *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, c. 2, s. 1, ss.75-93.

Özcan, H. A. (1998) "Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler", *Dış Ticaret Dergisi*, S. Özel Sayı, ss. 41-76.

Özel, H. A. (2011) "Türkiye’de Ticari Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, c. 6, s. 2, ss. 73-92.

- Özel, H. A. (2012) "Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği" c. 10, s. 19, ss. 1-30.
- Panas, E. ve Vamvoukas, G., (2002), "Further Evidence on the Export-led Growth Hypothesis", *Applied Economic Letters*, ss. 731-745.
- Paul, S. ve Marks, A. (2009) "Modelling Productivity Effects Of Trade Openness: A Dual Approach", *Australian Economic Papers*, ss. 105-123.
- Rodriguez, F. ve Rodrik, D. (1999) "Trade Policy and Economic Growth: A Skeptic's Guide to Cross-National Evidence", *NBER Working Paper 7081*, ss. 1-82.
- Rogoff, K. (1985) "The Optimal Degree of Commitment to Intermediate Monetary Target", *Quarterly of Journal of Economics*, c. 100, s. 4, ss. 1169-1189.
- Romer, D. (1993) "Openness and Inflation: Theory and Evidence", *The Quarterly Journal of Economics*, c.108, s.4, ss. 869-903.
- Rose, A. K. (2002) "Do WTO Members Have More Liberal Trade Policy?", *Journal of International Economics*, s.63, ss. 209-235.
- Rruka, D. (2004) "Decoding The Effects of Trade Volume and Trade Policies on Economic Growth: A Cross-Country Inversitagiton", *EconWPA International Trade Series*, s. 0405003, ss. 1-85.
- Sachs, J. D. ve Warner, A. (1995) "Economic Reform and the Process of Global Integration", *Brookings Papers on Economic Activity*, c.1995, s.1, ss. 1-118.
- Sakurai, K. (2004) "How does trade affect the labor market? Evidence from Japanese Manufacturing", *Japan and the World Economy*, c.16, s. 2, ss. 139-161.
- Sekmen, F. (2007) "Açıklık ve Para Politikasının Etkinliği: Türkiye Uygulaması", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, c. 33, ss. 171-177.
- Sen, S. R. (1994) "From GATT to WTO", *Economic and Political Weekly*, c. 29, s.43, ss. 2802-2804.

- Squalli, J. ve Wilson, K. (2011) "A New Measure Of Trade Openness", *The World Economy*, ss.1745-1770.
- Sun, H. ve Parikh A. (2001) "Exports, Inward Foreign Direct Investment (FDI) and Regional Economic Growth in China", *Regional Studies*, c. 35, s.3, ss.187-196.
- Şener, F. (2001) "Schumpeterian Unemployment, Trade and Wages", *Journal of International Economics*, s. 54, ss. 119-148.
- Taşçı, M. H., Esener, S. Ç.ve Darıcı, B. (2009) "The Effects of Openness on Inflation: Panel Data Estimates from Selected Developing Countries", *Investment Management and Financial Innovations*, c. 6, s.4, ss. 28-34.
- Terra, T. C. (1998) "Openness and Inflation: A New Assessment", *The Quarterly Journal of Economics*, c. 113, s. 2, ss. 641-648.
- Thomas, C. (2012) "Trade Openness and Inflation: Panel Data Evidence For The Caribbean", *International Business and Economic Research Journal*, c. 11, s. 5, ss.507-516
- Tomz, M., Goldstein, J. L. ve Rivers, D. (2007) "Do We Really Know That the WTO Increases Trade? Comment", *The American Economic Review*, c. 97, s. 5, ss. 2005-2018.
- Türedi, S. ve Berber, M. (2010) "Finansal Kalkınma, Ticari Açıklık Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, s. 35, ss. 301-316.
- Tyler, W.G. (1981) "Growth and Export Expansion in Developing Countries: Some Empirical Evidence", *Journal of Development Economics*, s. 9, ss. 121-130.
- Utkulu, U. ve Kahyaoğlu, H. (2005) "Ticari ve Finansal Dışa Açıklık Türkiye'de Büyüme Yönde Etkiledi?", *Türk Ekonomi Kurumu*, ss.1-31.
- Vamvakidis, A. (2002) "How Robust Is The Growth-Openness Connection? Historical Evidence", *Journal Of Economic Growth*, c. 7, ss. 57-80.

Wacziarg, R. (2001) "Measuring the Dinamic Gains from Trade", *The World Bank Economic Review*, c. 15, s. 3, ss.393-429.

Wu, Y. (2004) "Openness, Productivity And Growth In The Apec Economies", *Empirical Economies*, c. 29, ss. 593-604.

Yang, J. (2008) "An Analysis of So-Called Export-led Growth", *IMF Working Paper*, WP/08/220, ss. 1-42.

Yapraklı, S. (2007) "Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, s. 5, ss. 68-89.

Zafar, S. ve Butt, M. S. (2008) "Impact of Trade Liberalization on External Debt Burden: Econometric Evidence from Pakistan", *Munich Personal RePEc Archive*, s. 9548, ss. 1-17.

Zakaria, M. ve Ghauri, A. B. (2011) " Trade Openness and Real Exchange Rate: Some Evidence from Pakistan", *the romanian economic journal*, s. 39, ss. 201-228.

Zakaria,M. (2012) "Interlinkages Between Openness And Foreign Debt in Pakistan", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, s.13, c. 1, ss. 161-170.

Sempozyum

Mercan, M., Göçer, İ., Bulut, Ş., ve Dam, M. (2012) "The Effect Of Openness On Economic Growth: Panel Data Analysis", *3rd International Symposium on Sustainable Development, May 31 - June 01 2012, Sarajevo*, ss. 159-173.

Frankel, J.A. (2000) "Assessing the Efficiency Gains from Further Liberalization", *Conference on Efficiency, Equity and Legitimacy: The Multilateral Trading System at the Millennium, Brookings Institution Press*, c. 1-2 , ss. 1-35.

Tezler

Akyol E., K. ve Ergün K. Ö. (2012) *Finansal Serbestleşme Sürecinde Artan Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri: Türkiye Ekonomisine Etkileri, Riskler Ve Politika Araçları*, Mesleki Yeterlilik Tezi, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı: Ankara.

Bölükbaş, M. (2012) *Türkiye’de Dışa Açılmanın Dış Borçlanma Üzerindeki Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Aydın

Ecesoy, H. (2009) *Türkiye Ekonomisinde Ticari Ve Finansal Açıklığın Makroekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Türker, M. T. (2006) *Dışa Açık Büyüme: Türkiye Örneği*, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Eskişehir.

İnternet Kaynakları

TUİK (2013) Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler, www.tuik.com (Erişim Tarihi: 04.06.2013)

TUİK (2014) Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler 1923-2010 www.tuik.com (Erişim Tarihi: 01.02.2014)

TCMB (2013) Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS) www.tcmb.gov.tr (Erişim Tarihi: 15.10.2013)

WB (2013), World DataBase. <http://www.worldbank.org/> (Erişim Tarihi: 15.08.2013)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Sami ÖZDİL
Doğum Yeri ve Tarihi : Nazilli, 01.01.1988

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Uludağ Üniversitesi, İktisat (2006-2010)
Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi,
Dış Ticaret (2008-2011)
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi, İktisat(2011-2014)
Helena Chodkowska University Of Man. and Law
Varşova (Erasmus)
Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Stajlar :Sermaye Piyasası Kurulu , Ankara
(02.2010-02.2010)
Bursagaz Şehiriçi Gaz Dağıtım A.Ş., Bursa
(08.2008-09.2008)
Uğur Soğutma Makinaları Tekstil, Serigrafi Baskı,
Maden ve Mermer San. Tic. A.Ş. – Aydın
(08.2007-09.2007)

İletişim

e-posta Adresi : sami.ozdil@adu.edu.tr

Tarih : 08.03.2014